

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nurdaulet MEDEUOV

TURİZME DAYALI BÖLGESEL KALKINMA MODELİ: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ

Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2013

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nurdaulet MEDEUOV

TURİZME DAYALI BÖLGESEL KALKINMA MODELİ: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ

Danışman

Prof. Dr. Nedim YÜZBAŞIOĞLU

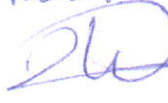

Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2013

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Nurdaulet MEDEUOV'un bu çalışması jürimiz tarafından Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nilüfer TETİK
Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Nedim YÜZBASIOĞLU
Üye : Yrd. Doç. Dr. Veli Erding ÖREN

Tez Başlığı:
"TURİZME DAYALI BÖLGESEL KALKINMA MODELİ: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ"

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 17/05/2013

Mezuniyet Tarihi : 30/05/2013

Doç. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TURİZM ve TURİZMİN GELİŞİMİ

1.1 Turizmin Tanımı ve Sınıflandırılması.....	5
1.1.1 Turizmin Tanımı ve Özellikleri	5
1.1.2 Turizmin Sınıflandırılması.....	9
1.1.2.1 Katılanların Sayısına Göre Sınıflandırılma.....	10
1.1.2.2 Seyahat Amaçlarına Göre Sınıflandırılma	10
1.2 Dünyada ve Kazakistan’da Turizmin Gelişimi	13
1.2.1 Dünyadaki Turizmin Gelişimi	13
1.2.2 Kazakistan’da Turizmin Gelişimi	20
1.3 Sistem Yaklaşımıyla Turizm.....	26
1.3.1 Turist Gönderen Bölge.....	28
1.3.2 Transit Bölgeler	29
1.3.3 Turist Kabul Eden Bölgeler	30

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMADA TURİZM ve KAZAKİSTAN’IN BÖLGESEL KALKINMA PLANLARI

2.1 Bölgesel Kalkınma Kavramına Genel Bir Bakış	31
2.1.1 Bölge Kavramı	31
2.1.2 Bölge Planlaması ve Bölgesel Kalkınmada Stratejik Planlamanın Önemi. 36	
2.1.3 Bölgesel Dengesizlikler ve Nedenleri.....	38
2.2 Bölgesel Kalkınma Kuramları	40
2.2.1 Keynesyen Bölgesel Büyüme Modeli.....	41

2.2.2	Neo-Klasik Bölgesel Büyüme Modeli	42
2.2.3	Endojen Bölgesel Kalkınma Modeli	43
2.2.4	Cazibe Merkezi Modelleri	49
2.2.5	Yeni Ekonomik Coğrafi Modelleri	50
2.3	Kazakistan'ın Bölgesel Ekonomik Kalkınma Stratejisi	51
2.3.1	Yenilikçi Politikası	52
2.3.1.1	Serbest Ekonomi Bölgeleri ve Sanayi Bölgeleri	53
2.3.1.2	Kümelenmeler	54
2.3.1.3	'30 Kurumsal Lider' Devlet Programı	54
2.3.1.4	Bilimsel Parklar	55
2.3.2	Ulusal Fon	56
2.4	Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Yeri ve Önemi	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'IN SOSYO-EKONOMİK YAPISINA GENEL BAKIŞ

3.1	Kazakistan'ın Konumu	60
3.1.1	Coğrafi Konumu	60
3.1.2	İklimi ve Bitki Örtüsü	61
3.1.3	Demografik Yapısı	64
3.1.4	İdari Bölgesel Yapısı	65
3.2	Kazakistan'ın Ekonomik Yapısını Değerlendirme	72
3.2.1	Genel Ekonomik Durumu	72
3.2.2	Kazakistan'ın Ekonomik Sektörleri	73
3.2.2.1	Sanayi Sektörü	73
3.2.2.2	Tarım ve Hayvancılık	75
3.2.2.3	İnşaat	76
3.2.2.4	Finans Sektörü	76
3.2.2.5	Ulaştırma ve Haberleşme	79
3.3	Turistik Güzergah	83
3.3.1	Kültürel-Tanıtım Turları	83
3.3.2	Hac Turları	87
3.3.3	Çevre Gezileri	88
3.3.4	Kaplıcalar-Sağlık Turları	91
3.3.5	Buz Pateni "Medeu" Spor Tesisi	93
3.3.6	Alpin Kayak "Çimbulak" Merkezi	93

3.3.7	Atlı Geziler	93
3.3.8	Balık Severler İçin Özel Geziler.....	94
3.3.9	Av Turları	95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'IN TURİZMİNE DAYALI BÖLGESEL KALKINMA MODELİNİ BELİRLEMEYE YÖNELİK ARAŞTIRMA

4.1	Kazakistan'da Alternatif Turizmi Geliştirmeye Yönelik SWOT Analizi.....	96
4.2	Kazakistan'ın Turizm Potansiyeli	97
4.3	Kazakistan Turizminin Gelişiminde Karşılaşan Sorunlar ve Çözüm Önerileri.....	100
	SONUÇ	103
	KAYNAKÇA	107
	ÖZGEÇMİŞ	119

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1	Turizmde En Çok Harcayan ülkeler, 2011	15
Tablo 1.2	Turist Kabul Eden Ülkeler-Milyon kişi, 2010/2011	15
Tablo 1.3	Dünyada En Fazla Turizm Geliri Elde Eden Ülkeler-Milyar \$	16
Tablo 1.4	Uluslararası Turist Sayılarının Bölgelere Göre Dağılımı (milyon kişi).....	16
Tablo 1.5	Asya Bölgesine Gelen Turistlerin Ülkeye Göre Dağılımı	20
Tablo 1.6	Kazakistan Turizmi İle İlgili Genel Göstergeler, 2009-2011	21
Tablo 1.7	Dış Aktif Turizm Dağılımı, 2009-2011, (kişi).....	22
Tablo 1.8	Dış Pasif Turizm Dağılımı, 2009-2011, kişi.....	22
Tablo 1.9	Seyahat Amaçlarına Göre Dağılımı, 2009-2011, kişi.....	23
Tablo 1.10	Kazakistan’da Mevcut Seyahat Acentesi ve Hizmet Sunulan Turist sayısı, 2009-2011.....	23
Tablo 1.11	Kazakistan’da Seyahat Acentelerin ve Turistlerin Bölgelere Göre Dağılımı 2009-2011, kişi.....	24
Tablo 1.12	Kazakistan’a Gelen Ziyaretçilerin Ülkelere Göre Dağılımı, 2009-2011	25
Tablo 4.1	SWOT analizi-Güçlü ve Zayıf Yönleri.....	96
Tablo 4.2	Fırsat ve Tehditler	97

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1	Turizmde İş Kolları.....	7
Şekil 1.2	2030 Doğru UNWTO Turizmi: 1950-2030 Yılın Gerçek Trendi ve Tahmini..	17
Şekil 1.3	Ziyaret Amaçlı Turizmin Dağılımı	18
Şekil 1.4	Turizm Taşımacılığının Dağılımı, 2011	18
Şekil 1.5	Turizm Sisteminin Gelişimi	29
Şekil 3.1	Kazakistan'ın İdari-Bölgesel Yapısı	66
Şekil 3.2	Kazakistan GSYİH'nin Sektör Dağılımı	73

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADTL	Aktau Ticaret Deniz Limanı
AİEST	Association International d'Experts Scientifiques du Tourisme
BAE	Birleşmiş Arap Emirliği
BDT	Bağımsız Devlet Toplulukları
BG	British Gaz
BTA	Bank Turan Alem
CPC	Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KBBM	Keynesyen Bölgesel Büyüme Modeli
KC	Kazakistan Cumhuriyeti
KCMB	Kazakistan Cumhuriyet Merkezi Bankası
KDY	Kazakistan Demir Yolu
KKB	Kazakistan Kalkınma Bankası
KKGB	Konut Kredileri Garantileme Fonu
KHB	Kazakistan Halk Bankası
KTB	Konut Tasarruf Bankası
KTJ	Kazakistan Temir Jolu
NBK	National Bank of Kazakistan (Kazakistan'ın Milli Bankası)
TÜSİAD	Türk Sanayi ve İşadamları Derneği
TK	Turistik Kızmet
TRACECA	Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru
SEB	Serbest Ekonomi Bölge
SB	Sanayi Bölge
SSCB	Sosyal Sovyet Cumhuriyet Birliği
UDM	Uluslararası Dağcılık Merkezi
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Bilim Kültür ve Eğitim Teşkilatı)
UNWTO	Dünya Turizm Örgütü

ÖZET

Bir ülkenin ya da bölgenin doğal güzellikleri, kültürü, iklimi ve tarihi gibi faktörler, o ülkenin ya da bölgenin turizm potansiyelinin en önemli belirleyicileri arasında yer almaktadır. Ancak, bu varlıkların ülke ya da bölge ekonomisine katkısının sağlanabilmesi için, potansiyelinin ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Ekonomik açıdan hiçbir değeri olmayan bu kavramlar, ancak turizm sayesinde anlam kazanmakta ve bölge ekonomisine önem sağlamaktadır.

“Turizme Dayalı Bölgesel Kalkınma Modeli: Kazakistan Örneği” olarak isimlendirilen yüksek lisans tez çalışmasının amacı, bölgeler arasındaki farklılıkları giderici bölgesel kalkınma modelleri ve özellikle turizmin bu aşamadaki rolünü incelemek, özelde ise Kazakistan’ın turizm potansiyellerini ortaya koyarak, bu potansiyellerin Kazakistan’ın gelişmesinde kullanılabilir bir faktör olup olmayacağını göstermeye çalışmaktır. Ayrıca bu potansiyellerden daha fazla faydalanılması için neler yapılması gerektiğini ortaya koyabilmek ve önerilerde bulunmaktır.

Araştırmanın sonucunda, Kazakistan bölgelerinin turizm sektörü açısından doğal, kültürel ve tarihi potansiyele sahip olmasına rağmen, elde edilen dış turizm gelirlerinin henüz yeterli olmadığı ve Kazakistan’ın dünya turizm piyasasından hak ettiği konumda bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca, deniz-kum-güneş turizmin mümkün olmadığı bölgelerde alternatif turizm çeşitlerinin geliştirilebileceği varsayılmaktadır.

ABSTRACT

All of the factors like natural beauties, climat, culture and history of a country or state are one of the most important determinants of potential for tourism of that country or state. But for the benefit of that assets to the country's economy is needed to pick out and appreciate that potention. The consepts with any economic sense has gain significance and contant by the tourism sector of that country or state.

The aim of "Based on tourism model of regional development: An example of Kazakhstan" Master's thesis is to analyse differences of relieving models of regional development between the regions and especially the role of turizm in this stage, in particular to put forth the tourism potential of Kazakhstan and make some suggest on how to get best of the existent potentials.

In the end of the thesis in terms of tourism secture in spite of Kazakhstan's regions natural, cultural and historycal values, obtained incomes from international tourism are not enough yet and Kazakhstan is not on deserved locations in the international tourism politic. Furthemore at the regions where sea-sand-sun tourism is not possible some another kind of tourism may be developed and fully used.

GİRİŞ

Her yıl milyonlarca insanın turizm olayına katılması ekonomik, sosyolojik, politik ve hukuki birçok meselelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İlk ortaya çıkış nedenleri gezmek, dinlenmek, sağlık ve dini sebepler olan turizm günümüzde oldukça geniş bir alanı etkileyen çok boyutlu bir sektör haline gelmiştir. Hacmi ve etkileri genişleyen turizm kavramı bilimsel açıdan, ekonomik ve sosyal bilimlerde yer almaya başlamıştır. Bu sebeple turizmi değerlendirirken sadece sosyal ve kültürel boyutuyla değil, ülkelerin ödemeler bilançosuna ve gelirlerine yaptığı katkılardan dolayı ekonomik boyutuyla da incelemek gerekmektedir.

Hızla büyüyen teknolojik gelişmeler, yaşam standartları, sınır prosedürlerinin giderek azalması ve kolaylaşması uluslararası turizmin devasa bir boyuta gelmesini sağlamıştır. 1950 yıllarında 25,3 milyon ziyaretçi ve 2,1 milyar dolar olan dünya uluslararası turizm hareketleri hacmi, 2011 yılında 940 milyon ziyaretçi ile 1,030 milyar dolara yükselmiştir. Dünya Turizm Örgütüncü yapılan uzun dönemli bir çalışmaya göre uluslararası ziyaretçi sayısının 2020 yılında 1,6 milyar kişiye çıkacağı tahmin edilmektedir (UNWTO, 2011). Katılımcı açısından 70 yılda 6,800 kez büyüyerek 25 milyondan 1,6 milyara ulaşması turizmin tüketici bazından en fazla gelişme gösteren sektör olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Bölgesel gelişmeyi yeterince açıklayıcı tam bir model bulmak çok zor olsa da bu konudaki teorilerin açıklayıcı yönünü yadsımamak gerekmektedir. Bölgesel ekonomik gelişme ve büyümeye ilişkin literatürün zenginliğine rağmen, teorilerin sınıflandırılmasında tam bir anlaşma sağlamamaktadır. Tarihe dönüp bakılacak olursa üç önemli bölgesel kalkınma kuramı kalkınmanın yönünü, nedenini, nasılını belirlemede önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bunlar Keynesyen Bölgesel Büyüme Modeli, Neoklasik bölgesel Büyüme Modeli ve Merkezi Alan Teorisi'dir. Günümüzde ise, yeni bölgesel kalkınma kuramları kapsamında Endojen Bölgesel Kalkınma Teorileri, Yeni Ekonomik Coğrafya Modelleri ve Cazibe Merkezi Modelleri dikkatleri çekmektedir.

Turistik seyahatler sırasında turistlerin para harcamasını gerektiren birçok faktör ortaya koyulabilmektedir. Özellikle bölgede üretilen hediyelik eşyalar, yiyecek-içecek, eğlence mekânları şeklinde sunulan ürünler ve hizmetler, yerel halkın gelirini yükselterek bölgelerarası gelişim farklılığını kapatabilmektedir.

Asyada'da turizm hem en hızlı büyüyen ekonomik sektörlerden biridir, hem de turizm birçok Asya ülkesinin kırsal bölgelerindeki yaşam standartlarını yükseltmiştir. Orta Asya ülkeleri birbirine benzer görünmekle beraber iklim, arazi, tarih, kültür ve ekonomik gelişme bakımından birbirinden farklı özelliklere ve turizm açısından kendi karşılaştırmalı üstünlüğüne sahip olan ülkelerdir (Howard ve Allen, 2005). Kazakistan 2 724 900 km²'lik yüzölçümüyle dünyada coğrafi büyüklüğe sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Bu geniş topraklarda daha dokunulmamış ve değerlendirilmesi gereken doğal çekiciliğe sahip birçok yer bulunmaktadır.

Avrupa ve Asya ülkelerinin bağlantı noktasında bulunan Kazakistan, eskiden İpek Yolu'nun kazandırdığı avantajları şimdi doğal kaynak zenginliği ve coğrafi konumu sayesinde tekrar elde etmeye çalışmaktadır. Kazakistan'da turizm altyapısı ve arzı, iş amaçlı turizm, macera turları, spor turizmi, kültür turizmi ve sağlık turizmi şeklinde nitelendirilmektedir. Ülkenin doğal zenginlikleri enerji kaynakları ile çok sayıda maden ve metal kaynaklarından oluşmaktadır. Ayrıca iyi eğitilmiş nüfusu, bilimsel ve teknik potansiyeli de vardır. Fakat doğal kaynakları zengin olan Kazakistan'da kaynakların coğrafi dağılımı dengeli değildir.

Araştırmanın Önemi ve Kapsamı

Önceden belirtildiği gibi Kazakistan gelişmekte olan genç bir ülkedir ve bu yüzden turizm sektörü günden güne gelişmeye devam etmektedir. Ancak günümüzde turizm sektörü ülke genelinde yaygın değildir ve sadece birkaç şehir turizm merkezi olarak gelişmeye başlamıştır. Bölgelerarası dengesizliği gidermek amacıyla yeni stratejik planlar, doğrudan yatırım, yeni turizm destinasyonu oluşturulmaktadır. Kazakistan'ın sahip olduğu doğal zenginlikleri, tarihi ve kültürel turizm potansiyelleri incelenerek araştırılması bu alanda önemli konuların başında gelmektedir. Kazakistan'ın her bölgesinin kendine özel doğal ve kültürel kaynaklarına sahip olması, yeni turizm destinasyonlarının gelişip büyümesi açısından önemli bir konudur.

Araştırmanın kapsamını, Kazakistan'ın coğrafi sınırları içinde kalan tüm bölgeler oluşturmaktadır. Çalışmamızda, Kazakistan'daki tüm bölgelerin turizm potansiyelinin belirlenmesi ve pazarlanabilirliği noktasına odaklanılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, bölgeler arasındaki dengesizlikleri giderici bölgesel kalkınma politikaları ve özellikle turizmin bu kapsamdaki rolünü incelemek, özelde ise Kazakistan'ın turizm potansiyellerini ortaya koyarak, bu potansiyellerin Kazakistan'ın gelişmesinde kullanılabilir bir faktör olup olmayacağını göstermeye çalışmaktır. Ayrıca bu potansiyellerden daha fazla faydalanılması için neler yapılması gerektiğini ortaya koyabilmektedir.

Araştırmanın Paradigması ve Yöntemi

Çalışmada betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın hazırlanmasında, öncelikle araştırmanın konusu ile ilgili yerli ve yabancı kaynaklar taranarak ve bölgelerin istatistik verileri incelenerek elde edilen bilgiler altında düşünceler oluşturulmuştur.

Araştırmada veri toplamı, verilerin analizini değerlendirme ve çözüm önerilerinin bulunmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Kazakistan bölgelerinde alternatif turizmi geliştirmeye yönelik SWOT (güçlü, zayıf, fırsat, tehditler) analiz tekniği kullanılmıştır.

SWOT analizi, bir projede ya da bir ticari girişimde kurumun, tekniğin, sürecin, durumun ve kişinin güçlü (strengths) ve zayıf (weaknesses) yönlerini belirlemede, iç ve dış çevreden kaynaklanan fırsat (opportunities) ve tehditleri (threats) saptamak için kullanılan stratejik bir tekniktir. Bu teknik projenin hedeflerini belirlemeyi ve amaca ulaşmak için olumlu ya da olumsuz olan iç ve dış faktörleri tanımlamayı gerektirir.

Araştırmanın Yapısı

Tez çalışmasının ilk bölümünde turizmin genel bir tanımı ve türleri hakkında bilgi verildikten sonra, uluslararası turizmin gelişmesi, Kazakistan'da turizm gelişmeleri ve ülke ekonomisine olan ekonomik ve sosyal katkısı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Son olarak turizmin sistemi incelenmiştir.

İkinci bölümde; Bölgesel kalkınma kavramı, bölgesel kalkınmanın kuramları incelenmektedir. Ayrıca, Kazakistan'ın bölgesel ekonomik kalkınma planları ile birlikte turizmin bölgesel kalkınmadaki yeri ve önemi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde; Kazakistan'ın genel tanıtımı, idari-bölgesel yapısı, ekonomik durumu, ekonomik sektörleri, turistik güzergâhları üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde ise, literatür taraması sonucundan yararlanılarak Kazakistan'ın her bölgesinin turistik potansiyeli değerlendirilmiştir. Alan araştırmasının ışığında Kazakistan

turizmin bölgesel kalkınmasında karşılaştığı sorunlar ve bu sorunların çözüm önerileri sunulmaktadır. Kazakistan bölgelerinde alternatif turizmi geliştirmek için SWOT analizi yapılmıştır. Bölgesel gelişmeye örnek teşkil etmesi bakımından Kazakistan'ın tüm bölgesi ele alınarak turizm bakımından bir kalkınma modeli oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada, turizmin bölgesel kalkınması üzerinde durularak, Kazakistan'daki turizmin kalkınmaya etkisi bilimsel araştırmalara dayanılarak tartışılmaktadır.

Çalışmaların sonucunda ortaya çıkan sonuçlar, kişisel görüşlerimizle bir bütün haline getirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada çeşitli bilim adamlarının fikirleri ve değerlendirmeleri de çalışmaya yansıtılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TURİZM ve TURİZMİN GELİŞİMİ

1.1 Turizmin Tanımı ve Sınıflandırılması

İnsanlar her yıl çeşitli amaçlarla buldukları yerlerden başka yerlere doğru hareket etmişlerdir. Kişilerin değişik amaçlarla yaptıkları bu seyahatler zaman içerisinde turizm olarak adlandırılmış ve gezinin amaçlarına göre türlere ayrılmıştır. Ekonomik ve sosyal anlamda geniş etkiler meydana getiren ve turizm olarak adlandırılan bu olay, günümüz uygarlığının temel bir özelliğini oluşturmaktadır. Bu sebepten dolayı aşağıda turizmin tanımı, özellikleri ve türleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

1.1.1 Turizmin Tanımı ve Özellikleri

Turizm çok boyutlu bir faaliyet alanıdır. Tarih, coğrafya, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, sağlık, mühendislik, işletme ve ekonomi başta olmak üzere çok sayıda bilim dalının ilgi alanına giren turizm için, hatları kesinleştirilmiş bir çerçeve çizmek mümkün görünmemektedir (Yağcı, 2003, s.11).

Turizm ve turist kelimelerin anlamını açıklarken dikkat edilecek ilk unsurlar; hareket ve geri dönüş olayıdır. Turizm kelimesinin kökeni Latince de dönme anlamına gelen “tournus” kelimesine dayanmaktadır. İngilizcedeki, hareket edilen yere dönmek şartıyla yapılan kısa ya da uzun süreli seyahatleri ifade eden “tour” deyimini de bu sözcükten türemiştir (Akat, 1997 s.3). Yüzyıllar önce başlayan turizm hareketleri günümüz çağdaş dünyasında yeni anlayışlar ve yeni yöntemler kazanmıştır.

Turizm kavramı üzerine birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan genel kabul edilenlerden bazıları aşağıdaki gibi belirtilebilir:

İlk tanımlardan biri uluslararası turizm sözlüğünün tanımı söz konusu olabilir. Buna göre turizm; “eğlenmek amacıyla yapılan geziler ve seyahatleri içeren insan faaliyetlerinin tümü” olarak belirtilmiştir (Medlik, 2003, s.1).

Bir başka tanım ise V. Smith’in 1989 yılında yaptığı tanımdır. Bu tanıma göre turizm (Smith, 1989, s.14); boş zamana sahip olan kişilerin bir yerden başka bir yere zamanı değerlendirmek, eğlenmek ve değişik deneyimler elde etmek için giriştiği çabalar toplamıdır.

Turizm kavramını belirlemek amacıyla yapılan çalışmalar XIX. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. Turizmle uğraşan yazarlar turizmin değişik yönlerden tanımlarını yapmışlardır.

Ancak AIAST'in (Uluslararası Turizm Uzmanları Birliği) 1970 yılında yaptığı tanımlama günümüzde de genel kabul görmüş tanımdır. Boş vakit unsuru Prof. Ernest Spott tarafından turizme dâhil edilmiştir. Spott turizmi şu şekilde tanımlamıştır (Tutar, 2004, s.14); ‘‘turizm, dinlenme ve onunla ilişkili gereksinmelerin doyumu nedeniyle boş zaman harcamasından ortaya çıkan, tüketim harcamasıyla belirlenen geçici yer değiştirmeye bağlı olan ilişkiler ve olayların büyüdüdür’’.

Turizm, konukseverlik içerisinde çeşitli iş olanakları ve cazibe unsurlarıyla kişileri etkileyerek gerçekleştirilen ilişki ve faaliyetler toplamıdır (Mc İntosh ve Goeldner, 1986, s.4).

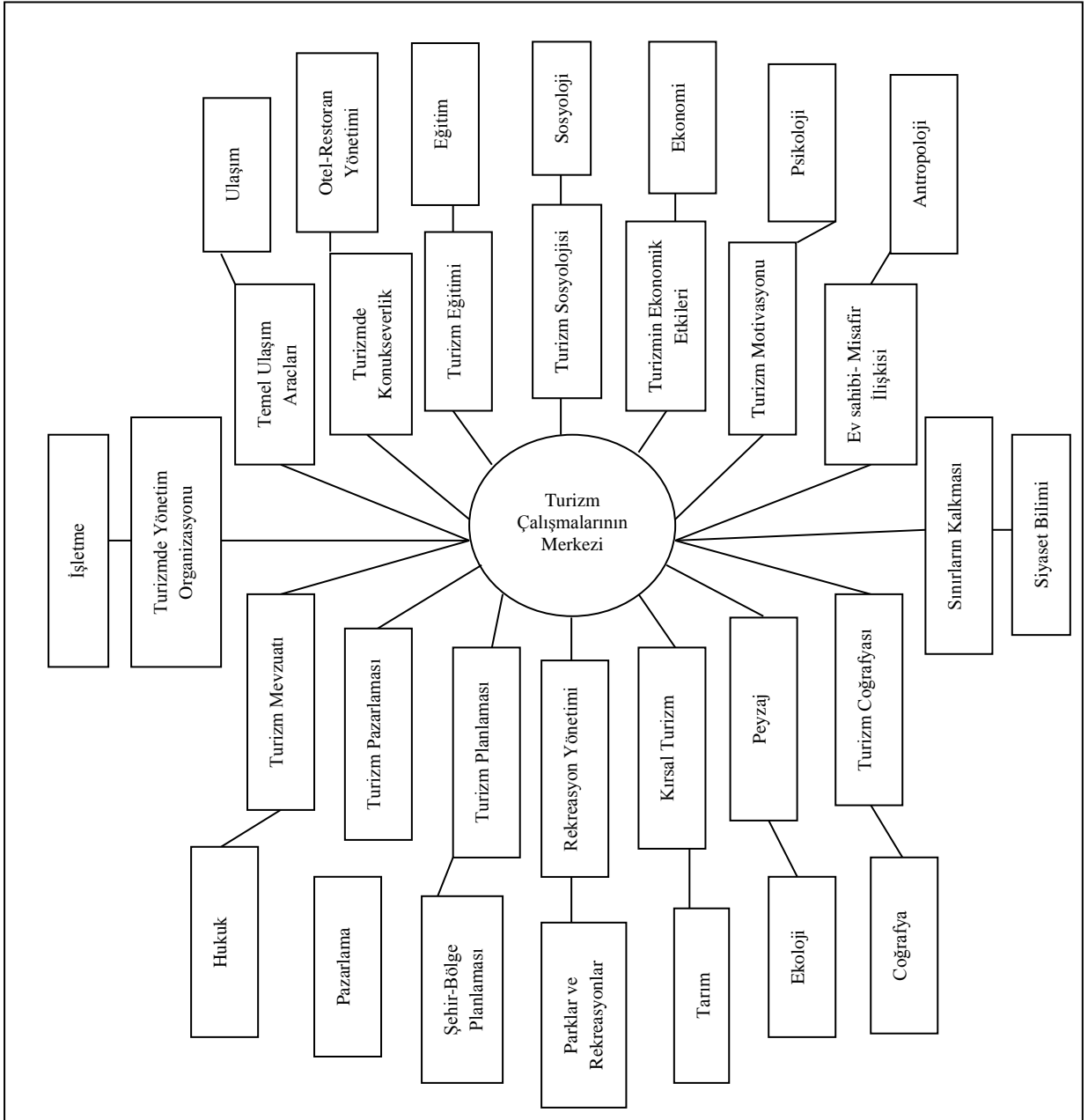
Turizm, bir yer ya da alanda sürekli ikamet ederek gelir elde etme amacı taşımayan seyahatlerin meydana getirdiği fenomen ve ilişkiler toplamıdır (Przeclawski, 1993, s.17).

Turizmi müşteri çekme ve müşteriye hizmet etme bilimi, sanatı ve ticareti (Mc İntosh, 1975, s.11) olarak düşünürsek turizm, ağır ve bütünleşmiş bir hizmet endüstrisidir (Olalı, 1990, s.6).

Turizm, özünde zevk ve eğlenmek amacı olan bir faaliyet olmasına rağmen eğlenme, dinlenme ve boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla yapılan tüm seyahatler turizm olarak düşünülmemelidir (Burkart ve Medlik 1992, s.40). Bu sebepten dolayı turizmde seyahat ve konaklamanın birlikte ele alınması gerekmektedir. Bütün bu tanımlar doğrultusunda turizmi en geniş anlamıyla tarif eden Hasan Olalı'ya (1988) göre;

‘‘Turizm, insanların kendi konaklama yerleri dışında sürekli yerleşmemek, özellikle politik ve ticari bir amaç gütmemek üzere, liberal bir atmosfer içinde; iş, merak, din, sağlık, spor, dinlenme ve kültür gibi amaçlarla veya aile ziyareti, kongre, seminerlere katılmak gibi nedenlerle, kişisel veya toplu bir şekilde yaptıkları seyahatlerden ve gittikleri yerde 24 saati aşan konaklamalardan ortaya çıkan iş ve ilişkileri kapsayan endüstri ve sosyal bir olaydır.’’

Turizmin yapısını anlayabilmek için birçok yaklaşımdan hareket edilebilir. Bunlardan biri turizmin ekonomik bir aktivite ve endüstri olduğunun kabul edilmesidir (Ryan, 1991, s.5). Öyleyse, turizm olayına bir endüstri çerçevesinde yaklaşılmalıdır. Endüstri kavramı turizmle birlikte kullanıldığında otomotiv örneğindeki homojenliğin, turizmde tartışmalı bir görünüm sergilediğine tanık olunmaktadır. Bu nedenle, tek ürüne dayalı bir üretim sürecini içermemesi ve homojen bir yapıya sahip olmaması gibi nedenlerle, turizm, bazı yazarlarca endüstri biçiminde kabul edilmemektedir (Smith L.J. 1994, s.583).

Şekil 1.1 Turizmde İş Kolları

Kaynak: McIntosh W.R., vd.(1995) s.19

Öte yandan, turizmin Şekil 1.1’de yer alan iş kollarını içermesinden dolayı, basit bir seyahat ve konaklama faaliyeti olmadığı ve bu nedenle, endüstri biçiminde kabul edilmesi gerektiği düşüncesi giderek daha fazla yandaş toplamaktadır. Turizmin, endüstri olarak değerlendirenlerin savunuları özetle beş noktada toparlanabilir (Usta 2001, s.10);

- Turizm tek başına konaklama veya sadece seyahat değildir. Turistlerin yararlanacağı donanımın oluşturulması alt ve üst yapıya ait yatırımları gerektirir. Bu durum turizmin “ağır endüstri” niteliği taşıdığıının en önemli göstergesidir.

- Turizm faaliyetleri kapsamında, doğa, girişimci, sermaye ve işgücü gibi üretim faktörlerinin bir araya getirilerek turistik ürün oluşturulması, turizmi endüstriyel bir faaliyet alanı haline getirir.
- Turizm kapsamındaki ulaşım, konaklama, eğlence ve diğer iş kollarının ortak faaliyetler göstermesi zorunluluğu, bunlar arasındaki sıkı iş birliğine ait gereklilikler, turizme “bütünleşmiş endüstri” özelliği kazandırır.
- Turizmde üretim, pazarlama ve satışa konu olan hizmettir. Yapısı gereği turizm “hizmet endüstrisidir”.
- Turizm, ulusal ekonomilerin kalkınmasında sağlam esaslara dayandırıldığı ölçüde “endüstriyelleşmeyi sağlayan endüstri” özelliklerine sahiptir.

Buraya kadar yapılan tanımlara göre ortaya çıkan ve turizmi belirleyen temel özellikler şunlardır (Olalı ve Timur, 1988, s.36-40):

- Turizm sürekli yaşanan, çalışılan ve temel gereksinimlerin karşılandığı yerler dışına yapılan seyahatlerdir.
- Turizmde konaklama geçicidir. Seyahat eden ve konaklayan kişi belirli bir müddet sonra sürekli yaşadığı yere döner.
- Seyahat eden kişiler konaklama sırasında turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep eder.
- Turizme konu olan kişiler turizm kapsamına giren etkinliklerden en az birini yerine getirmek amacı ile seyahat ederler. Bu etkinliklere belirli bir sınırlama getirilmemekle birlikte en belirginleri aile ziyareti, dinlenme ve eğlenme, gezip görme, merak, macera arayışı, güzeli yakalama, kültür, din, sağlık, spor, doğayla bütünleşme, kongre ve toplantılara katılma şeklinde sıralanabilir.

Turizm tanımları dikkate alındığında, kongre ve iş seyahatleri, eğlenme ve dinlenme amacıyla yapılan kısa süreli seyahatler, kırsal kesimden büyük şehirlere yönelen her türlü seyahatler, sağlık turizmine giren seyahatler, inceleme ve araştırma gezileri, dini amaçla yapılan konaklamalar turizm olayı içinde sayılmaktadır. Buna karşılık öğrencilerin, öğrenim amacıyla uzun süre konaklamaları, yalnız tedavi amacına yönelik hastanelerdeki konaklamalar, iş arama, devamlı yerleşme amacına yönelik seyahat ve konaklamalar ve günlük gereksinimlerin karşılanması için yapılan düzenli seyahatler turizm kapsamı dışında kalmaktadır.

1.1.2 Turizmin Sınıflandırılması

Turizm olayının daha açık ve doğru biçimde ele alınabilmesi için çeşitli kriterlere göre sınıflandırılması gerekmektedir. Bu kriterler; turistin geldiği yer, turizme katılanların sayısı, seyahat için seçilen zaman, turizmin amacı, konaklamanın süresi ve turizmin sosyolojik niteliğine göre altı başlık altında incelenebilir. Böyle bir sınıflandırma bazı eksikleri bulunmakla birlikte turizm olayını kavramayı kolaylaştırması bakımından önemli yararlar taşımaktadır (Barutçugil, 1982, s.7).

Turizmi sınıflandırmadan önce iç ve dış turizm kavramlarını tanımlamakta fayda bulunmaktadır. Turistik olayına göre turizmi iki şekilde incelenmektedir (Sezgin, 2001, s.14).

İç turizm. Kişilerin kendi ülke sınırları içerisinde, turistik amaçlı yaptıkları seyahatlere denilmektedir. Pasaport ve vize gibi izin belgeleri gerektirmeyen ayrıca yabancı dil bilgisi ve döviz ihtiyacı olmadan rahatça yapılabilen iç turizm, ulusal gelirin bölgelerarası dağılımına önemli bir katkı sağlar (Durgun, 2006, s.7).

Dış turizm. Yabancıların bir ülkeye seyahatleri, bir ülke vatandaşlarının yabancı ülkeye seyahatlerini ifade eder. İç turizmden farklı olarak pasaport, döviz ve vize gibi işlemleri gerektirir. Dış turizm ödemeler bilançosu üzerindeki etkisine göre kendi içinde aktif dış turizm (yabancıların bir ülkeye seyahatleri) ve pasif dış turizm (bir ülke vatandaşlarının başka ülkelere seyahati) şeklinde ikiye ayrılır (Aktaş, 2002, s.7).

Aktif dış turizm söz konusu ülkeye döviz akışı sağladığından o ülkenin ödemeler bilançosu üzerinde olumlu etki yapar. Pasif dış turizm ise, yurt dışına döviz çıkışına sebep olduğundan aynı ülkenin ödemeler bilançosuna olumlu etki yapmaktadır (Durgun, 2006, s.7).

Bütün ülkeler aktif dış turizm girdisini çoğaltmaya ve pasif dış turizm çıktısını azaltmaya çalışırlar. Devletler bunun için özel politikalar uygularlar. Ülke dışına çıkacak kişiler için çeşitli gümrük rejimleri getirebilirler ya da turist ihraç eden ülke, milli parasından daha yüksek para değerine sahip ülkelere gitmek isteyenlere bazı kısıtlamalar getirebilir.

Turizm olayına yol açan ve bu olayın odak noktasını oluşturan insan “turist” kelimesi ile tanımlanır. Turistin daha geniş bir tanımı şu şekilde yapılabilir (Kozak ve Akoğlan, 1997, s.4); belirli gelire ve boş zamana sahip konaklama, yeme-içme gibi somut, dinlenme-eğlenme, merak, kültür ve eğitim, spor vb. gibi somut amaçlarla sürekli yaşadığı bölgeden başka bir bölgeye seyahat eden ve gittiği bölgede en az bir gece konaklayan, ekonomik anlamda tüketici olan kişi ya da kişiler topluluğudur.

1.1.2.1 Katılanların Sayısına Göre Sınıflandırılma

Turist; zevk ve tercihlerine, ekonomik imkânlarına ve sosyal yaşantısının görüşüne uygun olarak boş zamanını değerlendirmek amacıyla turizm faaliyetlerine katılmaktadır. Turizm olayına katılanların sayısına göre:

- Ferdi (bireysel) turizm; kişinin seyahat ve konaklama ihtiyaçlarını kendi olanaklarıyla karşıladığı ve tek başına ya da birinci derecede aile üyeleri ile birlikte gerçekleştirdiği turizm şeklidir.
- Kolektif turizm; belirli bir grup, örgüt tarafından kolektif bir şekilde düzenlenen ve katılımcı sayısı en az 11 ile 16 kişi arasında olan turizm şeklidir.
- Kitle turizmi; yakınsak çekim ülkelerine düzenlenen, turistik ürünün doğal kaynaklara dayalı olduğu, uluslararası ulaşımında daha çok charter havayollarının kullanıldığı, konaklama türü olarak tatil köylerinin ve kıyı otellerinin kullanıldığı ve turistik ürünlerin tümüyle standart paket tatillerden oluştuğu turizmdir.

Kitle turizmi organizasyonlarını tatilci tur operatörleri olarak adlandırılan tur operatörleri hazırlar. Tatil turizmi ya da charter turizmi olarak da adlandırılabilir. Tatilci tur operatörü çok sayıda paket turu talebe uygun olarak önceden hazırlar ve turistlerin grupla bütünleşmesini bilinçli olarak özendirir (Kozak, 1997, s.14).

Bir insanın turizm olayına katılmasına sebep olan motifler oldukça farklı olmaktadır. Böylece, kişi hangi motifle seyahate karar vermiş ise buna uygun bir turizm çeşidi kendini göstermektedir. Ancak, kişiyi seyahate sürükleyen motiflerin kesin gruplandırılmasının yapılamaz ve çoğu zaman motiflerin birbirleri ile ilişkisi halinde bulunduğu gibi, değişen sosyal ve ekonomik şartlar motiflerde de değişiklikler yaratmaktadır.

1.1.2.2 Seyahat Amaçlarına Göre Sınıflandırılma

Her şeye rağmen, turizm çeşitleri hakkında fikir verebilmek amacı ile dinlenme ve eğlence, sosyal ve kültürel, sportif ve dinsel ekonomik, politik ve ailesel olmak üzere yedi grupta değerlendirebilmektedir (Aktaş, 2002, s.8).

Dinlenme turizmi: Çalışan kişilerin belli bir dönemde tatillerini kullanarak dinlenme amacı ile devamlı oturdukları yerin dışına seyahat etmeleridir. Bu seyahatlerde bedensel ve ruhsal sağlığın yeniden kazanılması amacıyla sakin, dinlendirici ve eğlendirici yerlerin aranması önemli olmaktadır.

Sosyal ve kültürel turizm: Eski sanat eserlerinin, tarihi yazarların, müzelerin, eski medeniyetlere ait kalıntıların görülmesi, araştırılması, bilgi ve görgünün artırılması, insanlarla bir arada bulunarak sosyal ilişkiler kurarak sosyo-kültürel inceleme ve araştırmalarda bulunmak amacıyla yapılan turizm şeklidir.

Sportif turizm: Spora ilgi duyan, spora aktif olarak katılanlar, seyirciler, idareciler ve taraftarların sportif karşılaşmalara, olimpiyatlara katılmaları ve izlemeleri amacıyla yarattıkları turizm hareketidir. Sportif turizm aşağıdaki şekilde alt bölümlere ayrılabilir:

Dağ turizmi; şehirlerin kirli havasından ve gürültüsünden uzaklaşmak ve dağların temiz havasından yararlanmak amacıyla yapılan bu turizm, dağlara yürüyüş ve tırmanma şeklinde yapılmaktadır. Kazakistan'da yüksek zirveli dağlarının yer alması dağ turizminin geliştirilmesi için uygundur. Güney ve Doğu Kazakistan'ın dağlık ve ormanlık alanları günümüzde gelişmekte olan dağ turizmi için potansiyel yerdir (Kozak, 1997, s.13).

Kayak turizmi; önemli bir kış sporu olan kayak, ülkemizde yer alan kayak tesisleriyle giderek daha aktif hale gelmektedir.

Kanoculuk turizm (Rafting); akarsular üzerinde yapılan ve su sporuna ilgi duyan kişilerin katılımı ile gerçekleşen bir sportif turizm dalıdır. Kazakistan'ın güneyinde yer alan Çarın nehri bu turizmin geliştirilmesi için en uygun yerdir.

Golf turizmi; değişik ülkelerdeki golf alanlarında golf oynama amacıyla yapılan sportif turizm türüdür.

Av turizmi; özel kulüpler aracılığıyla av meraklıları için düzenlenen avlanma programlarını kapsayan bir sportif turizm çeşididir. Tien Şan ve Cungar Alatav dağlarında avcılık. Burada 15 Ağustos'tan itibaren dağ keçisi, maral, karaca, yaban domuzu, kurt, ayrıca av hayvanlarını avlamaya izin vermektedir. Ayrıca buradaki dağ ve bozkır sularında balık tutma olanağı mevcuttur.

Kartalla avlama, deneyimli kartal ustası turistlere kartal, tazi köpeği ile tuzaktaki av hayvanı, ada tavşanına milli Kazak avını sergilemek mümkündür.

Dinsel turizm: Dinlerce kutsal sayılan beldeleri ziyaret etmek dinsel ayin ve törenlere katılmak veya bunları izlemek, hac gibi dini görevleri yerine getirmek amacıyla yapılan seyahat ve konaklamaların olduğu olaydır. Kazakistan tarihi eserler açısından son derece zengindir. Türkistan'da Hoca Ahmet Yesevi, Mangıstauda Beket Ata yerlatı camisi, büyük

kiliseler, ayrıca dağ tepesindeki ‘‘Beluha’’ Budizm merkezini görmek ve araştırmak açısından büyük katkı sağlamaktadır.

Ekonomik turizm: Kişilerin fuar ve sergilere, işleri nedeni ile katılmaları ve buraları ziyaret etmeleri, ayrıca ekonomik kongrelere katılması ve bu yolla büyük ekonomik tesislerin görülmesi amacıyla yapılan seyahatlerdir (Berberoğlu, 1988, s.2).

Politik turizm: Devlet adamı, diplomat ve kamu görevlilerin ulusal ve uluslar arası politik toplantılar nedeniyle yaptıkları seyahattir. Örneğin, bir ülkedeki ta giyme merasimine çok sayıda yabancı gelebilmektedir.

Aile turizmi: Aile ve akrabalık bağları bulunan yakınları ziyaret etmek, onlarla bir arada bulunmak motiflerinden doğan turizm olayıdır.

İş turizmi: Bir yandan bürokrasinin diğer yandan da gelişen ekonomi ve teknolojinin bir ürünüdür. İnsanların işleri nedeniyle, iş toplantılarına, sergi, fuar ve panayırlara katılmak amacı ile yaptıkları turizm şeklidir (Kozak, 1997, s.13).

Kongre turizmi: Uluslararası niteliğe sahip meslek kuruluşlarının, bilimsel, sanatsal, siyasal, eğitimsel, dinsel vb. konulardan birini tartışmak üzere belirli aralıklarla düzenledikleri kongre, seminer, konferans vb. faaliyetlere katılması sonucu ortaya çıkan turizm şeklidir.

Sağlık turizmi: İnsanların ilk çağlardan beri bazı hastalıkların tedavisi için termal suların ve farklı şıfalı ortamların buldukları bölgelere doğru yaptıkları seyahatlerdir (Durgun, 2006, s.8). Tedavi görme amacıyla yapılan bu turizm şekli de günümüzde alt sınıflara ayrılabilir:

— **Termal turizmi;** termalizm yönünden değer taşıyan alanlara giderek hastalıklarına are arayan kişilerin konu olduğu turizm şeklidir. Termalizm, tabii şıfalı su kaynakları ile uygulanan tedavi sistemidir (Aktaş, 2002, s.9). Kazakistan’da ‘‘Rahman Bulağı’’, ‘‘Sarıağaş’’, ‘‘Mankent’’ termal suları ünlüdür.

— **Mağara turizmi;** sağlık nedeniyle mağaralara seyahatleri kapsayan turizm şeklidir. Batı Kazakistan’da bulunan mağaralar sağlık turizmi için uygun görülmektedir.

— **Yayla turizmi;** klimatizm yönünden değer taşıyan ve şehir dışı yaşam koşulları sağlayan yerlere yönelik yapılan turizm şeklidir. Klimatizm, açık hava ile uygulanan tedavi sistemidir.

Gastronomi turizmi: Damak zevki konusunda özel ilgileri olan insanların bu anlamda ilginç olan yerlere yaptıkları ziyaretlerdir.

Kırsal turizm: Kişilerin doğal ortamlarda dinlenmek ve değişik kültürlerle bir arada olmak amacıyla bir kırsal yerleşmeye gidip, orada konaklamaları ve o yöreye özgü etkinlikleri izlemeleri ya da katılmalarıyla gerçekleşen bir turizm türüdür.

Yat turizmi: Ülkelerinden yatlarıyla gelen ve ziyaret ettikleri ülkelerden servis sağlayan yatçıları ya da başka vasıtalarla gelip, gezdikleri ülkede kaldıkları süre içinde yat kiralayanların gerçekleştirdiği turizm şeklidir.

Karavan turizm: İnsanların ulaşım, konaklama bir dereceye kadar da yeme-içme gereksinimlerini kendileri çözerek değişik ülkeleri görüp tanımak amacıyla karavanlarıyla yaptıkları ziyaretleri kapsayan turizm şeklidir.

Turizm türü konaklama sürecine göre de sınıflandırılmakta: kısa süreli turizm, hafta sonu tatili veya bir başka yere seyahat sırasında kısa süreli konaklamalardan oluşan turizm çeşididir. Uzun süreli turizm, tatil ve daha çok sağlık nedenleri ile belirli yerlerdeki konaklama tesislerinden en az dört gecelemeden oluşan turizmdir (Aktaş, 2002, s.8).

Buraya kadar turizmle ilgili kavramların kısacada olsa ele alınmasındaki amaç çok yönlü ve karmaşık nedenler ve sonuçlar ilişkisi olan turizm konusunu kavrayabilmektedir. Ayrıca yukarıdaki turizm türlerinden farklı olarak; safari turizmi, sualtı turizmi, göl turizmi, kamp turizmi, deniz turizmi gibi turizm türleri de eklenebilir. Yukarıda belirtilen turizm türleri ilerleyen bölümlerde bölgesel özellikleri bakımından daha detaylı olarak incelenmiştir.

1.2 Dünyada ve Kazakistan'da Turizmin Gelişimi

İnsanlar ticaret yapmak, tarihi ve kültürel eserleri görmek ve meraklarını gidermek ve bazen de sağlık amacıyla sürekli seyahat etmek zorunda kalmışlardır. Turizm olayının bugününü anlayabilmek ve geleceğe ilişkin tahminler yapabilmek için turizmin gelişimini bilmekte fayda vardır. Bu nedenle, öncelikle dünyadaki turizmin gelişimi daha sonra ise Kazakistan'daki turizmin gelişimi ele alınmıştır.

1.2.1 Dünyadaki Turizmin Gelişimi

Günümüzde uluslararası turizm gelirleri dünya toplam dışsattım gelirlerinin %10'luk bölümünü ve dünya ticaret hacminin 3. büyük bölümünü oluşturmaktadır. Dünyada 1974 ile 1980 yılları arasında geçici bir durgunluk yaşanmış olsa da uluslararası turizm dünyada en hızlı gelişen endüstrilerden birisini oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde de uluslararası

turizm hizmetl sektörünün 1/3'lük kısmını oluşturmaktadır (İçöz, 2005, s.32). Uluslararası turizmin büyük bir bölümü, önceleri Avrupa ülkeleri ve Amerika arasında olurken daha sonraları iklim, kültürel zenginlik ve doğal güzellikler nedeniyle Akdeniz çanağındaki ülkelere de kaymıştır. Özellikle jet uçakların devreye girmesi, artan hava ulaşım şirketleri, büyüyen seyahat acenteleri ve tur operatörleri sayesinde de kıtalararası bir kimliğe bürünmüştür. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin turizm olgusuna olan bakış açılarını değiştirmiştir (Jenkins, 1995).

Her yıl milyonlarca kişi değişik amaçlarla uluslararası turizm hareketlerine katılmaktadır. Uluslararası turizm hareketlerinin kaynağını, bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye turizm amaçlı seyahat eden kişiler oluşturmaktadır. Uluslararası turizm hareketlerine katılan turistler daha uzun süre konaklama yapmaları, daha fazla harcamaları ve beraberinde döviz getirmeleri sonucunda bölgenin ekonomik yapısına katkıda buldukları için önemli bir gelir unsuru olarak görülmektedirler. Uluslararası turizm hareketlerinin artış göstermesinde aşağıdaki gelişmelerin önemli etkileri olmuştur (İçöz, 2005, s.33):

- Turist gönderen ülkelerdeki ekonomik büyüme sonucunda ulusal gelirin ve harcanabilir gelir düzeyinin artması;
- Boş zaman artışına paralel olarak seyahate ayrılan zamanın artması;
- Ülkeler arasındaki bazı bürokratik engellerin kaldırılması ve seyahat özgürlüğünün artması. Küreselleşme hareketleri bu özgürlükleri daha da artırmıştır. AB gibi oluşumlar da seyahat özgürlüklerini genişletmektedir;
- Hızla sayıları artan havayolu firmaları ve bu firmalar arasındaki rekabet sonucunda uluslararası seyahatlerin ucuzlaması;
- Hızla artan organize paket turlar ve bunların çok sayıda uluslar arası bölgeyi kapsamaması;
- İnsanların tatili yaşamlarının bir parçası ya da beklentisi olarak görmeye başlamaları;
- Teknolojik gelişmeler sonucunda seyahat ile ilgili işlemlerin kolaylaşması ve seyahat süresinin kısılması, ulaştırma araçlarının kalitesinin ve güvenirliliğinin artması;
- Demografik değişimler (yaşam sürecinin uzaması sonucunda emeklilik süresinin artması, ailede eşlerin birlikte çalışmaları, çocuksuz aile sayısının artması);
- İnternetin tüm dünyada yaygınlaşması ve kullanıcı sayısının artması, bu iletişim ağı rezervasyonları ve seyahatleri artırmıştır.

Uluslararası turizmin gelişimi, turist gönderen ülkeler (generating countries) ve turist kabul eden ülkeler (tourism destinations) olmak üzere iki tür ülkenin (ya da turizm bölgesinin) ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Tablo 1.1 Turizmde En Çok Harcayan Ülkeler, 2011

Sıra	Ülkeler	Turizm Harcamaları (Milyar dolar)
1	Almanya	84,3
2	ABD	79,1
3	Çin	72,6
4	İngiltere	50,6
5	Fransa	41,7
6	Kanada	33,0
7	Rusya	32,5
8	İtalya	28,8
9	Japonya	27,2
10	Avustralya	26,9

Kaynak: <http://www.turizmtrend.com/turizm-raporlari/2011-dunya-turizm-siralamasi-analizi-5700.html>

Tablo 1.1’de UNWTO (Dünya Turizm Örgütü) tarafından uluslararası turizme en çok para harcayan 10 ülke belirlenmiştir. Dünya genelinde ABD, Almanya, Çin, İngiltere, Fransa ve Kanada bu ayırmda başlıca turist gönderen ülkeler olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 1.2 Turist Kabul Eden Ülkeler-Milyon kişi, 2010/2011

Sıra	Ülke	Gelen turist sayısı (2010)	Gelen turist sayısı (2011)	Değişim % (2010/2011)
1	Fransa	77,1	79,5	3,0
2	ABD	59,8	62,3	4,2
3	Çin	55,7	57,6	3,4
4	İspanya	52,7	56,7	7,6
5	İtalya	43,6	46,1	5,7
6	Türkiye	27,0	29,3	8,7
7	İngiltere	28,3	29,2	3,2
8	Almanya	26,9	28,4	5,5
9	Malezya	24,6	24,7	0,6
10	Meksika	23,3	23,4	0,5
Dünya Toplamı		940	983	4,6

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü, <http://world-tourizm.org>

2011 yılında, dünya çapında 983 milyon uluslar arası turist girişi oldu. Bu da % 4,6’lık bir büyümeye tekabül ediyor. Tablo 1.2’de gösterildiği gibi Fransa, ABD, İspanya ve son yıllarda ekonomisi de önemli gelişmeler kaydeden Çin Halk Cumhuriyeti başlıca turist kabul eden ülkeler olarak görülmektedir.

Tablo 1.1 ile Tablo 1.2’de yer alan veriler karşılaştırıldığında da ABD, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin hem turist gönderen hem de turist kabul eden ülkeler sıralamasında üst sıralarda yer aldıklarını görmek mümkündür. Bu verilerden hareketle, bir ülkenin turist gönderen ülkeler sıralamasında başta yer alabilmesi için ülkenin gelir düzeyinin yüksek olması ve o ülkede turizm ve tatil bilincinin yerleşmiş olması gerektiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Çin Halk

Cumhuriyeti son yıllarda ekonomide önemli atılımlar yaparak çok sayıda turist çekmeye başlamış olmasına karşın henüz turist gönderen önemli bir ülke konumunda değildir, çünkü kişi başına ulusal geliri henüz oldukça düşüktür. Öte yandan, gelecek dönemlerde Japonya'nın turist gönderen ülkeler sıralamasında birinci sıraya yükselmesi beklenmektedir. Çünkü Japonya ödemeler dengesinde sürekli olarak pozitif yönde gelen bir ülkedir ve Japon hükümeti, bu fazlalığı azaltmak için yurtdışı eğitim harcamalarını ve yurtdışı turizm hareketlerini teşvik etmektedir.

Tablo 1.3 Dünyada En Fazla Turizm Geliri Elde Eden Ülkeler-Milyar \$

Ülkeler	Turizm Geliri (2010)	Turizm Geliri (2011)	Değişim (2010/2011)	Pazar payı (%) (2011)
ABD	103,5	116,3	12,3	11,2
İspanya	52,5	59,9	14,0	5,8
Fransa	46,6	53,8	15,6	5,2
Çin	45,8	48,5	5,8	4,7
İtalya	38,8	43,0	10,9	4,2
Almanya	34,7	38,8	12,0	3,7
İngiltere	32,4	35,9	10,9	3,5
Avustralya	29,8	31,4	5,5	3,1
Makak	27,8	27,8	-	2,7
Hong Kong	22,2	27,7	24,7	2,6
Dünya Toplamı	927	1030	11,1	100

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) İstatistikleri

Turizm gelirleri 2011 yılında 1,03 trilyon dolara yükseldi. 2010 yılındaki turizm gelirlerine göre %3,8 gibi bir artış yaşanmıştır. Tablo 1.3'ü incelediğimizde Dünya Turizm Örgütü, aşağıdaki ülkeleri en çok para kazanan 10 ülke olarak belirlemiştir. Listenin açık ara lideri ABD olduğu görülmektedir. Bu ülkenin dünya üzerindeki turizm gelirini elde eden pazar payı % 11,2 olduğu da söylenebilir.

Tablo 1.4 Uluslararası Turist Sayılarının Bölgelere Göre Dağılımı (milyon kişi)

Bölgeler	2010	2011	2020 (Tahmin)	Büyüme oranı (%)
Avrupa	492,9	516,6	620	1,1
Doğu Asya/Pasifik	204,4	215,3	355	5,9
Amerika	155,8	162,0	199	2,9
Orta Doğu	35,8	36,0	101	8,1
Afrika	28,0	29,3	85	7,2
Toplam	940	983	1,360	3,3

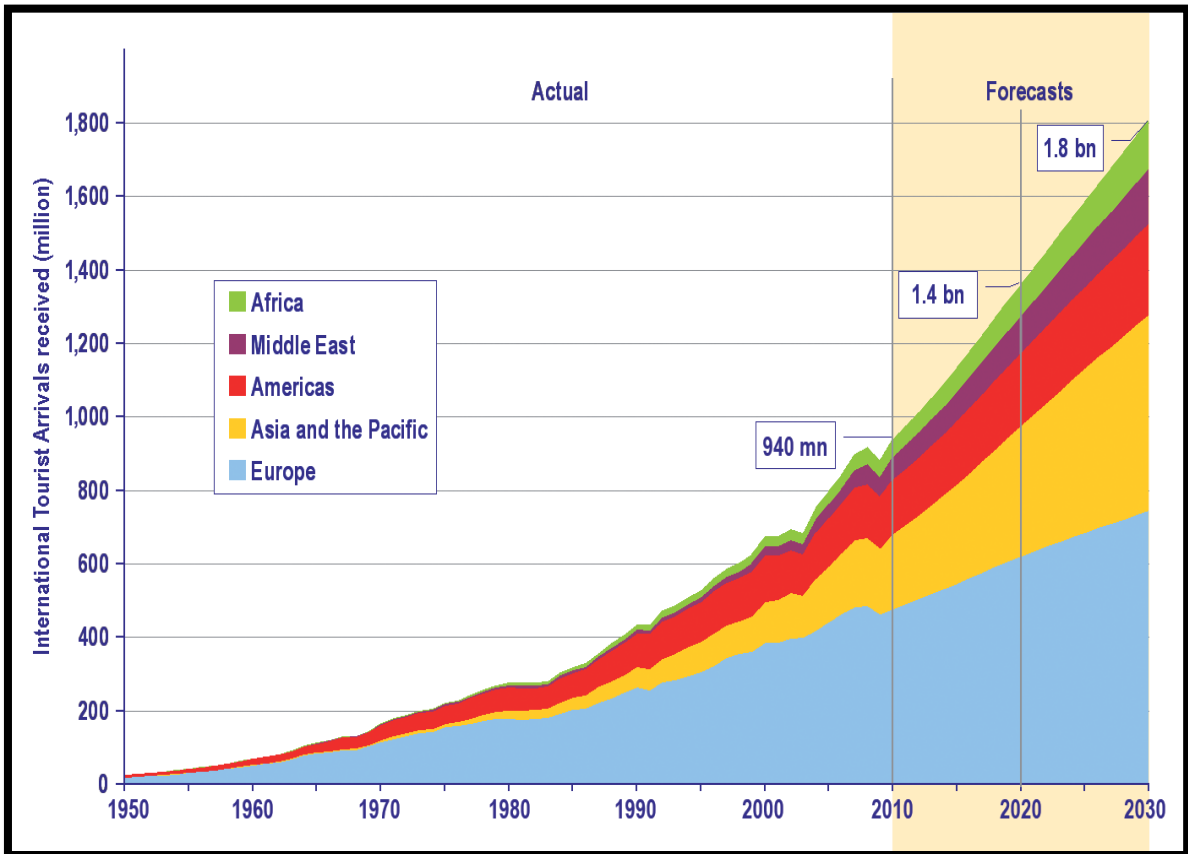
Kaynak: UNWTO Tourism Highlights, 2012

Tablo 1.4 incelendiğinde uluslararası turist sayılarının bölgeler itibariyle dağılımı konusunda yapılan çalışmada ise, kabul edilen turist sayısı bakımından Doğu Asya/Pasifik bölgesinin son yıllarda en önemli artışı kaydeden bölge olduğu görülmekte ve Avrupa'dan

sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bugünkü durum ve geleceğe dönük tahminler bakımından, elde edilen turizm gelirlerine göre, bölgelerin sıralaması Avrupa, Doğu Asya/Pasifik, Amerika, Orta Doğu, Afrika, Güney Asya şeklindedir.

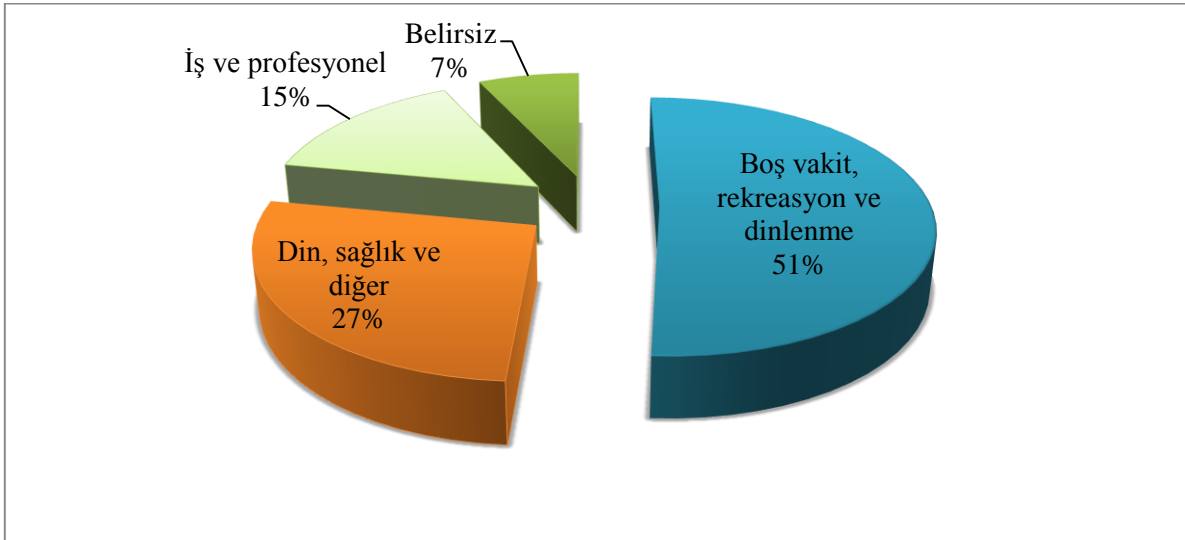
Uluslararası turizmde gelecek dönemlerde ne gibi değişimlerin olacağı konusunda çeşitli tahminler vardır. Her ne kadar varsayımlar gerçekleşen rakamlar ya da olaylarla paralellik göstermese de, ileriye dönük çalışmaların yapılabilmesi için en son verilere gereksinim duyulmaktadır. Ortaya çıkan sapmaların nedenleri arasında kısa ya da uzun süreli toplumsal, ekonomik ya da politik dalgalanmalar yer almaktadır. Örneğin, Doğu Avrupa'da meydana gelen gelişmeler sonucunda bölgedeki turizm endüstrisi belirli bir süre hareketsiz kaldıktan sonra yeniden yapılanma dönemine girmiştir.

Bununla birlikte dünyanın değişik bölgelerinde meydana gelen olaylar, siyasi gelişmeler, doğal felaketler ve terör faaliyetleri bazen bir bölgeye olan turist akımlarında önemli azalmalara yol açmakta ve turizmin bölgesel büyümesi ve gelişmesi konusunda yapılan tahminleri yanlış çıkarabilmektedir. Bu durumun en açık iki örneği son yıllarda ortaya çıkan Orta Asya ve Kuzey Afrika'daki siyasi çatışmaların turist akımını olumsuz etkilemesi ve bölge turizminin gelişme hızını yavaşlatmasıdır.

Şekil 1.2 2030 Doğru UNWTO Turizmi: 1950-2030 Yılı Gerçek Trendi ve Tahmini
Kaynak: Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), 2012

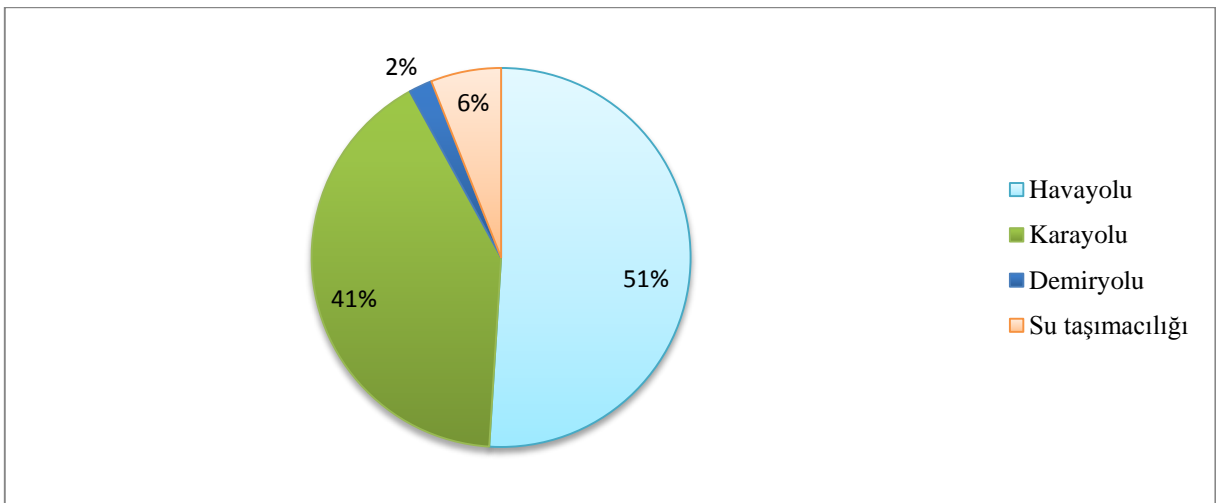
Dünya Turizm Örgütü, uzun vadeli tahminlerinde, 2010 ile 2030 yılları arasında her yıl yaklaşık 43 milyon yeni turist olacağını ve 2030 yılında dünyada 1,8 milyar kişinin (Şekil 1.2) seyahat edeceğini belirtmiştir. Verilen bilgilerde ayrıca, dünyada turist sayısını en fazla artıran ülkeler, Çin (%38), Brezilya (%32), Hindistan (%32), Rusya (21%) olarak sıralanmıştır. 2011 yılında dünyada turizm gelirlerinde % 9'luk artış olduğu ifade edilmiştir (UNWTO, 2012, s.14).

Şekil 1.3 Ziyaret Amaçlı Turizmin Dağılımı

Kaynak: UNWTO Tourism Highlights, 2012

Şekil 1.3'te ziyaret amaçlı turizm dağılımı incelendiğinde turistlerin çoğu boş zaman, rekreasyon ve dinlenmeyi (%51) tercih ettiklerini ifade edebiliriz. Din, sağlık amacını kullanan turistler %27, ticaret ve profesyonel amaçlı %15, diğer kalanı ise %7 orana sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 1.4 Turizm taşımacılığının dağılımı, 2011

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) İstatistikleri, 2012

Şekil 1.4'te uluslararası turizm hareketlerindeki eğilimlerin bir başka göstergesi olarak uluslararası havayolu, demiryolu, karayolu, su taşımacılığı konusunda yapılan tahminler yer almaktadır (Cleverton, 1993). Dünya Turizm Örgütünün yaptığı araştırmalarda, uluslararası havayolu taşımacılığı trafiğinin % 51, karayolu % 41, demiryolu % 2, su taşımacılığı % 6 oranına sahip olduğu görülmektedir. Hızla sayıları artan havayolu firmaları ve bu firmalar arasındaki rekabet sonucunda uluslararası seyahatlerin ucuzlaması havayolu taşımacılığının gelişmesini sağlamaktadır.

Turizmin ekonomiye olan olumlu etkilerini açıklayan ve ortaya koyan yüzlerce çalışmadan bahsetmek mümkündür. Bu çalışmalar; ekonomik büyüme, bölgesel kalkınma dengesi, ödemeler dengesi ve istihdam etkileri gibi birçok faktör üzerinde yoğunlaşmıştır (Elias ve Proenca, 2008). Turizmin bölgesel kalkınma üzerine etkileri Afrika'da ve Latin Amerika (Fayissa vd., 2009) ülkelerinde turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler birçok araştırmanın konusunu oluşturmuştur. Turizmin ekonomik etkilerini ölçen araştırmalar Nikaragua'da benzer tekniklerle yapılmış ve olumlu sonuçlar ortaya çıkmıştır (Cross ve Venagas, 2008). Kore'de turizmin uzun dönemde ekonomik büyümeyi arttırdığını ortaya koyan (Oh,2005) ARİMA modeli ve PANEL DATA metodu Türkiye'de uygulanmış (Gündüz ve Hamtemi, 2005; Bahar, 2006, Alp, 2010) birbiriyle örtüşen sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Uluslararası turizmin özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme yaratmasının ana nedenlerinden biri de uluslararası yabancı sermaye yatırımlarıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en fazla otel, restaurant ve devre-mülk konutlarının finansmanında kullanıldığı görülmektedir. Üstelik otel işletmelerinin finansmanında kullanılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları en hızlı Asya ülkelerinde artmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının oranı Orta Asya'da %30 iken, Kuzey ve Kuzey Doğu Asya'da %80'lere ulaşmaktadır (Pecic ve Rodic, 2010). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları konforlu ve lüks otellerin kurulması amacıyla gelişmekte olan bir ülkeye akarken, söz konusu ülkede birçok alt sektörün de büyümesini kolaylaştırmaktadır (Bahar, 2010).

Tüm gelişmekte olan ülkelerde hükümetler kalkınma ajansları, sivil toplum örgütleri turizmin geliştirilmesi yoluyla yoksulluğu azaltmayı amaçlamaktadır. Güney Afrika Cumhuriyeti başta olmak üzere Brezilya, Meksika, Filipinler, Çin ve birçok Güney Amerika ülkesi ve Asya ülkelerinde yoksulluk sorunu karşısında bu çözüm yolu ciddi olarak benimsenmiştir (Stone, 2011).

Turistik seyahatler sırasında turistlerin para harcamasını gerektiren birçok faktör ortaya çıkmaktadır. Özellikle bölgede üretilen hediyelik eşya satışları, yiyecek-içecek alışverişleri, eğlence yeri girişleri şeklinde sunulan ürünler ve hizmetler, yerel halkın gelirini yükselterek bölgelerarası gelişim farklılığını kapatabilmektedir.

Asyada turizm hem en hızlı büyüyen ekonomik sektörlerden biridir, hem de birçok Asya ülkesinin de kırsal bölgelerdeki yaşam standartlarını yükseltmiştir. Örneğin Filipinlerde 1991–2010 yılları arasında iki orta dönemli ulusal turizm planı uygulanmıştır. 10 yerel bölgede turizm işletmeleri ve alt yapı kurulmuş olup; sağlık turizmi, eko turizm ve kültürel turizmin desteklenmesiyle birlikte, tüm bölgelerde İngilizce ikinci dil olarak kullanılmıştır. Böylelikle Filipinler; Kore, Hong-Kong, Vietnam, Singapur, Tayland ve Malezya arasındaki ciddi rekabette yerini almış ve toplam turist sayısını 4 milyon ziyaretçiye, gelirini ise 8 milyar dolara yükseltebilmiştir (Lee ve Chang, 2008).

Asya’da turizmin gelişmesinin nedenlerinden biri de doğal ve kültürel kaynakların bolluğudur ve bu durum tüketici tercihlerinin değişimine yol açarak Asya’da yeni turizm pazarlarının gelişip büyümesine neden olmuştur. Önemli olan Asya ülkelerinde turizm yatırımlarının yapılırken yerel halkın bir kenara bırakılmaması ve ülkeden ülkeye ciddi farklılıkların olduğunun gözden kaçırılmamasıdır (Rocharungsat, 2008).

1.2.2 Kazakistan’da Turizmin Gelişimi

Asya kıtası, kendine has dinleri ve kültürleri, egzotik yaşam biçimi ve tarihi zenginlikleri ile Avrupa ve Amerikalı turistlerin yoğun ilgi gösterdiği bir yerdir. Asya kıtası, bu özelliklerin yanında; doğallıkları yönünden de zengin bir kıta olduğundan hükümetler turizme büyük önem vermeye başlamışlardır.

Tablo 1.5 Asya Bölgesine Gelen Turistlerin Ükelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Gelen Turist Sayısı, milyon kişi		Değişim % 2011/2010
	2010	2011	
Çin	55,66	57,58	3,4
Malezya	24,58	24,71	0,6
HongKong	20,08	22,31	11,1
Tayland	15,94	19,09	19,8
Macao (Çin)	11,93	12,93	8,4
Singapur	9,16	10,39	13,4
Kazakistan	3,39	4,09	20,6
Toplam	204,44	216,99	6,1

Kaynak: UNWTO, Dünya Turizm Örgütü, 2012

Tablo 1.5'e bakıldığında Asya'nın turizm açısından önemli ülkeleri sırasıyla: Çin, Hongkong, Malezya, Tayland, Singapur ve Macao'dur (www.ekitapyayin.com, 2013). Toplama baktığımızda, 2011 yılında Asya bölgesine 216,99 milyon turist gelmiş ve % 6,1 oranında değişim olmuştur.

Çin ayrı ele alındığında, dünyanın en eski medeniyetlerinden biri olan, çeşitli iklimleri bir arada yaşaması, değişik kültürü ve tarihi eserleriyle turizm açısından potansiyeli olan bir ülkedir. Tarihi eserleri, zengin kültürü, kendine özgü yaşam şekli, dağları, nehirleri ve bunun yanında özel olarak Çin Seddi ve İpek yolu gibi birçok turizm hazinesine sahip olan bu ülke, eğer turizm sektöründe rekabet unsurunu ve kaliteyi ön plana çıkarırsa turizm sektöründe dünyanın bir numaralı ülkesi olabilir (www.ekitapyayin.com, 2013). WTO'nun yayınlamış olduğu raporlarda, Çin'in 2020 yılında 137,1 milyon turist girişi ve %8,6'lık turizm geliri payıyla dünya genelinde lider ülke konumuna geleceği belirtilmiştir. Bu rakamlar bize, Çin'in diğer sektörlerde olduğu gibi turizmde de 21.yüzyılın dünya devi olacağını göstermektedir (WTO, Tourism 2020 Vision, 2012). Dolayısıyla Çin'in turizm sektörünün gelişmesi, aynı doğal zenginliklere, değişik dağlara, iklimlere, tarihi eserlere sahip olan Kazakistan için de katkısı yüksek olacaktır.

Kazakistan'ın turizm sektörü Sovetler Birliği döneminden bu yana gelişmektedir. Birlik içerisinde bir ülkeden diğer ülkeye serbestçe seyahat etme fırsatı Kazakistan'ı Sovyetler Birliği içerisindeki turizm merkezlerinden biri haline getirmiştir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Kazakistan'ın turizm sektörü daha çok uluslararası ticaret ve uluslararası turizm kapsamında gelişmeye başlamıştır. Kazakistan'ın turizm sektörü ülkenin ekonomisine önemli bir katkı yapmaktadır. Bunu son on yılda Kazakistan'a gelen yoğun yabancı turist akışından takip edebilmek mümkündür. Son on yıllık dönemde yabancı turistlerin yoğun ilgisi Kazakistan ekonomisine önemli katkıda bulunmaktadır. Turizm sektörü aynı zamanda ulaşım, tarım, iç ve dış ticarete de etki etmektedir. Ülkede modern mimarlık unsurları ile devam ettirilen yeni inşaat çalışmaları ve şehirlerin güzelleştirilme çabaları da turizme olumlu katkı sağlamaktadır (www.ekoavrasya.net, 2013).

Tablo 1.6 Kazakistan Turizmi İle İlgili Genel Göstergeler, 2009-2011

	2009	2010	2011	Değişim (%) 2010/2011
Turist sayısı, mln. kişi	3,118	3,393	4,093	20,6
Turizm geliri, \$ mln	963	1,005	1,209	20,3

Kaynak: UNWTO, Dünya Turizm Örgütü, 2012

Tablo 1.6’da gösterildiği gibi Kazakistan’a gelen turist sayısı 2011 yılında % 20,6 artarak 3,393 mln. kişiden 4,093 kişiye ulaşmıştır. Ortalama turist başına düşen harcama miktarı ise 295 dolar ile oldukça düşüktür. 2011 yılında Kazakistan’ın ödemeler dengesinde 5 milyar 822 milyon dolar eksiği bulunmaktadır. Bunun 1 milyar 630 milyon doları Kazak vatandaşlarının yurtdışı seyahat harcamalarından oluşmaktadır. Aynı dönemde turizmden elde edilen gelir olarak 1 milyar 209 milyon dolar gözükmemektedir (www.eng.stat.kz, 2012). Bu demektir ki sadece seyahatler kısmında 422 milyon dolarlık negatif bir durum söz konusudur. Kazakistan kara-sınır komşularının giriş-çıkış trafiği yerel halkın sürekli gidip gelmesi nedeniyle bir hayli fazladır. Bu nedenle giriş-çıkış ziyaretçi sayıları gerçek turist sayısını açıklamaktan uzaktır.

Tablo 1.7 Dış Aktif Turizm Dağılımı, 2009-2011(kişi)

Geliş Amacı	Yıllar		
	2009	2010	2011
İş	187 879	184 524	203 688
Seyahat	44 170	47 990	142 666
Özel	2 708 167	2 993 544	4 370 391
Transit	834 137	871 328	968 387
Toplam	4 329 848	4 712 657	5 685 132

Kaynak: K.C. İstatistik Ajansı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. 2012

Tablo 1.7’nin verilerine göre Kazakistan’a en çok özel (4 370 391), transit (968 387) ve iş (203 688) turizm amacıyla turist gelmektedir. Şimdilik Kazakistan turizmi yeterince gelişmemiş olduğundan dolayı turist sayısı da düşüktür. Elde edilen bilgilere göre öncelikli turizm türleri belirlenmektedir. Örneğin, Kazakistan’da iş ve kongre turizmin geliştirme özelliği oluşmaktadır. Kazakistan’da iş ve kongre turizmin gelişmesiyle genel turizm faaliyetleri de gelişecek. Yeni oluşmakta olan Kazakistan başkenti Astana’da yapılmakta olan inşaat faaliyetleri turizmi iyi yönde etkilemektedir.

Tablo 1.8 Dış Pasif Turizm Dağılımı (2009-2011, kişi)

Geliş Amacı	Yıllar		
	2009	2010	2011
İş	92 862	117 983	74 039
Seyahat	148 980	159 716	289 809
Özel	5 170 574	5 639 246	7 641 272
Transit	10 259	441 099	15 280
Toplam	6 413 943	7 412 300	8 020 400

Kaynak: K.C. İstatistik Ajansı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. 2012

Tablo 1.8’de gösterildiği gibi Kazakistan turizminde dış pasif turizmi dominant olmaktadır. Seyahat amacına önce özel (7 641 272), sonra seyahat (289 809) şeklinde sıralanmaktadır. Kazakistan turizminde oluşan dış pasif turizm yönleri turistlerin seyahat amacı ile bağlıdır. Elde edilen verilere göre Avrupa’ya yönelik seyahat eden Kazakistan

turistlerinin genel amacı eğitim, iş ve özel olmaktadır. Kazakistan geleceğine yönelik yapılan devlet planlamaları, gelecek neslin eğitim seviyesini yükseltmek ve ülke ekonomisine katkıda bulunacak olan sektörlere uzman kadroları yetiştirme programları da uluslararası turizm faaliyetlerini iyi yönde etkilemektedir. Turizm durumunu incelediğimizde Kazakistan turizminde dış pasif turizmin dominant olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum ülke gelirine katkıda bulunmuyor. Fakat Kazakistan kendi vatandaşlarını yurt dışına göndererek kendini tanıtıyor. Ayrıca, Kazakistan'ı yurt dışında tanıtmak amacıyla “know how” turizm haritası yapılıyor. Bu harita turistler için sadece ilgi kaynağı değil aynı zamanda rehber olacaktır. Dolayısıyla onlara Kazakistan'ın zengin tarihini tanıtmak turizm için son derece önemlidir.

Tablo 1.9 Seyahat Amaçlarına Göre Dağılımı, 2009-2011, kişi

Seyahat Amacı	Yıllar		
	2009	2010	2011
Boş vakit, rekreasyon ve dinlenme	266 788	351 847	482 533
Arkadaşların ve akrabalarının ziyareti	11 349	12 743	15 256
İş ve profesyonel amaçlar	51 353	68 857	60 235
Tedavi	7 570	15 409	5 224
Din, hac yolculuğu	1 444	1 949	1 797
Ticari ve diğer turlar	55 351	30 634	65 522
Toplam	369 138	486 543	630 567

Kaynak: K.C. İstatistik Ajansı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. 2012

Seyahat amaçlarına göre dağılımı Tablo 1.9'da gösterilmektedir. Tabloyu incelediğimizde, turistlerin çok sayıda boş vakit, rekreasyon ve dinlenme (482 533), en az sayıda din, hac yolculuğunu tercih ettiklerini göstermiştir.

Tablo 1.10 Kazakistan'da Mevcut Seyahat Acentesi ve Hizmet Sunulan Turist Sayısı (2009-2011)

Yıllar	Seyahat Acente Sayısı	Hizmet Gösterilen Turist Sayısı			
		Dış Aktif Turizme Katılanlar	Dış Pasif Turizme Katılanlar	İç Turizme Katılanlar	Toplam
2009	1 276	31 246	193 951	122 216	347 413
2010	1 350	39 640	261 709	157 988	459 337
2011	1 705	36 096	375 923	189 502	601 521

Kaynak: K.C. İstatistik Ajansı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. 2012

Kazakistan'da bulunan seyahat acentesi sayısı her yıl artmaktadır. Tablo 1.10'a bakıldığında zaman 2011 yılında Kazakistan'da 1705 seyahat acentesi bulunmakta ve seyahat acentesiyle dış aktif turizmde 36 096, dış pasif turizmde 375 923, iç turizmde 189 502 olup toplamda 601 521 turiste hizmet sunulmuştur.

Tablo 1.11 Kazakistan’da Seyahat Acentelerin ve Turistlerin Bölgelere Göre Dağılımı, 2009-2011, kişi

Bölgeler	Seyahat Acente sayısı (2011)	Yıllar		
		2009	2010	2011
Akmola	48	42 425	60 047	73 254
Aktöbe	33	8 456	8 483	12 906
Almatı	97	12 014	18 655	42 336
Atırau	35	6 520	9 130	9 227
Batı Kazakistan	25	10 379	15 858	14 309
Jambıl	24	4 286	1 761	3 225
Karaganda	113	17 094	18 753	25 255
Kızılorda	11	467	780	1 326
Kostanay	45	8 661	8 649	13 352
Mangıstau	34	12 763	16 697	28 442
Güney Kazakistan	52	6 053	6 862	9 767
Pavlodar	61	9 944	13 532	16 759
Kuzey Kazakistan	18	6 167	4 718	6 283
Doğu Kazakistan	68	25 130	25 318	26 989
Astana şehri	208	31 962	41 915	48 098
Almatı şehri	843	168 688	233 820	298 735
Toplam	1 705	369 138	486 543	630 567

Kaynak: K.C. İstatistik Ajansı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır

Her sene Kazakistan turizmde yenilikler ve farklı değişimler yaşanmaktadır. Özellikle bu konuyla ilgili yapılan Tablo 1.11’de Kazakistan bölgeleri çerçevesinde gerçekleşen seyahat acentelerin bölgelere göre dağılımı ve gelen turist sayıları gösterilmektedir. En çok turist kabul eden bölgeler arasında Almatı şehri, Akmola, Astana ve Almatı bölgesi görünmektedir. Bunlardan sonra petrol ve gaz sanayi merkezi olan Mangıstau bölgesi yer almaktadır. Bu rakamlar Almatı şehrinin bir merkez olduğu için ekonomi-coğrafi yerleşimin avantajlı olduğunu kanıtlamaktadır. Bu şartlar bir yandan da Almatı’nın turistler için öncelikli bir destinasyon olduğunu görünmektedir. Turistlerin çok sayıda bulunduğu yer Akmola bölgesidir. Bu bölgede doğal tabiat zenginliği ve kumarhane oyun merkezleri yer almaktadır. Yabancı turistlerin en az ziyaret ettiği bölgeler ise Jambıl, Kızılorda, Kuzey Kazakistan bölgeleridir. Seyahat acentelerin bölgelere göre dağılımında yine de Almatı (843) ve Astana (208) şehri ilk sıralarda yer almaktadır. Kazakistan’da bulunan seyahat acentelerin sayısı 1705’e ulaşmıştır.

Kazakistan’da konaklama tesisleri konusunda bir standardizasyon bulunmamakta ve 58,768 yatak kapasitesi bulunmaktadır. Bunun 6,015 adeti Astana’da 12,960 adeti ise Almatı’dadır. Bu tesislerin yıllık doluş oranı %-25,8 dir. Ayrıca 1,515 adet turistik seyahat acentesi bulunan Kazakistan’da yerel seyahat acenteleri ile gelen turist sayısı toplam 36,096’dır.Yabancı turizm acenteler kanalları ile 2011 yılında 375,923 turist gelmiştir (www.eng.stat.kz, 2012).

Tablo 1.12 Kazakistan'a Gelen Ziyaretçilerin Ülkelere Göre Dağılımı, 2009-2011

Ülkeler	Yıllar		
	2009	2010	2011
Toplam	4 329 848	4 712 857	5 685 132
BDT ülkeleri	3 782 254	4 183 259	5 195 043
Azerbaycan	55 923	73 639	63 849
Ermenistan	13 037	18 597	26 093
Beyaz Rusya	24 481	29 710	13 302
Kırgızistan	1 043 015	1 115 711	1 539 885
Moldova	8 611	9 569	9 425
Rusya Federasyonu	1 122 708	1 269 697	1 346 594
Tacikistan	203 579	173 592	187 956
Türkmenistan	31 933	30 646	26 369
Özbekistan	1 197 743	1 393 881	1 932 298
Ukrayna	81 224	68 217	49 272
Diğer Ülkeler	547 594	529 398	490 089
Avustralya	3 370	3 341	2 980
Avusturya	3 515	4 014	2 395
Afganistan	4 625	2 396	2 236
Gurcistan	7 312	7 844	10 536
Belçika	2 323	2 927	1 886
Bulgaristan	1 596	3 652	1 591
İngiltere	27 296	27 152	26 330
Macaristan	2 979	3 024	3 455
Almanya	83 869	82 670	67 725
Yunanistan	1 270	1 601	1 211
Hindistan	11 790	11 949	13 778
İran	6 980	6 387	3 876
İsrail	4 607	4 248	4 614
İrlanda	1 082	1 287	1 469
İspanya	2 326	2 687	2 257
İtalya	14 178	14 514	15 161
Kanada	5 071	5 343	5 393
Çin	169 866	133 861	128 312
Letonya	1 998	2 298	1 614
Litvanya	4 747	4 566	3 194
Moğolistan	8 167	10 595	11 305
Hollanda	7 594	8 021	5 035
Pakistan	2 471	2 183	2 437
Polonya	5 648	6 255	5 157
Romanya	2 094	2 190	2 820
ABD	23 981	24 603	21 463
Türkiye	67 744	65 317	60 728
Tayvan	259	223	5 460
Fransa	8 363	9 370	9 141
Filipin	3 375	3 721	3 215
Çek Cumhuriyeti	2 950	2 957	2 531
İsviçre	1 970	2 362	1 925
İsveç	1 236	1 603	1 554
Güney Afrika	1 045	983	1 114
Güney Kore	12 775	13 842	16 589
Mısır	1 297	1 953	1 024
Japonya	4 292	4 528	4 716

Kaynak: K.C. İstatistik Ajansı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. 2012

Tablo 1.12’de Kazakistan’a gelen yabancı turistlerin seyahat eylemleri değerlendirilmektedir. Kazakistan’ın incoming turizmde tercih eden ülkeleri 3 gruba ayırabiliriz. Bunlar BDT, Avrupa ve Asya gruplarıdır. Verilere göre BDT ülkeleri grubundan Kazakistan’a en çok Özbekistan, Kırgızistan ve Rusya turistleri gelmektedir. Avrupa grubundan ise Kazakistan’ı en çok ziyaret eden ülkeler Almanya, İngiltere’dir. İş ve eğitim turları temelinde Avrupa ülkeleriyle karşılıklı turistik alışveriş oluşmaktadır. Asya grubunda Kazakistan’a sık gelen Çin ve Türkiye turistleridir. Rus pazarı için benzer coğrafi ve iklim durumunu dikkate alarak fiyat ve konfor açısından daha avantajlı olan turlara öncelik verilmesi gerekiyor. Bu dış aktif turizm faaliyetlerinin ilerlemesini sağlayacaktır.

Orta Asya ülkeleri birbirine benzer görünmekle beraber iklim, arazi, tarih, kültür ve ekonomik gelişme bakımından birbirinden farklı özelliklere sahip olan ve turizm açısından kendi karşılaştırmalı üstünlüğüne sahip olan ülkelerdir (Howard ve Allen, 2005). Kazakistan topraklarında oluşan zengin, esrarengiz tarihi eserleri, özgün kültürü, siyasi istikrarlığı, ülkenin her yönde işbirlikliği çalışmalara açık olması uluslararası turizm endüstrisinin entensifli gelişimine imkân sağlamaktadır. Kazakistan’ı ziyaret eden turistler özel, iş, turizm ve transit gibi farklı amaçlarla bulunmaktadır. Kazakistan’da iş ve kongre turizminin gelişmesiyle genel turizm faaliyetleri de gelişecek. Yeni oluşmakta olan Kazakistan başkenti Astana’da yapılmakta olan inşaat faaliyetleri turizmi iyi yönde etkilemektedir. Büyük zincirli oteller grubunun açılması ve başka eğlence yerlerinin faaliyete başlaması iç turizm hareketlerini yeniden canlandırmaktadır. Ayrıca uluslararası ve iç hatlarda hizmet veren “Air Astana” hava yollarına ek olarak Kazakistan’da iç turizmi geliştirmek amacıyla alternatif hava yollarının açılması beklenmektedir (İşenko, 2008).

1.3 Sistem Yaklaşımıyla Turizm

Turizm faaliyetinin bir sistem olarak gerçekleşmesi bakımından değerlendirilmesi, bir bakıma turizm pazarlarını ve turizm ekonomisini de ilgilendirmektedir. Turizmde sistem yaklaşımı benimseyen araştırmacı ve yazarlar, bunu aşağıdaki nedenlerden dolayı savunmaktadırlar (Mill and Morrison, 2002, s.3):

—Sistem tanımı turizmde karşılıklı bağımlılığı vurgulamaktadır. Sistem kavramını ortaya atan kişi biyolojici Bartalanfy’dır. Ona göre, sistem “bir çevre ortamında ve birbirleri arasında karşılıklı ilişkiye dayanan elemanlar setidir.” Yine turizm planlamacısı Clear A. Gun ve Leiper’e göre de turizme sistematik bir yaklaşım yapmak gereklidir. Leiper’e (1992) göre turizm sistemi 5 unsurdan ve bu unsurlar arasındaki karşılıklı etkileşimlerden oluşmaktadır.

Bunlar; insan (turist), üç coğrafi bölge (turist gönderen, rota bölge ve destinasyon) ve endüstriyel elemanlar (turizm ve seyahat endüstrisidir).

— Turizm açık bir sistemdir. Çünkü katı ve değişmez bir formda olmayıp, dinamik ve sürekli değişkendir. Örneğin eko-turizm gibi sürekli olarak dış etkenlerin etkisi altındadır. İnternet gibi tasarım, körfez savaşı ve sürdürülebilir turizm gibi etkenler turizmin şeklini ve yönünü değiştirebilmektedir.

—Turizm kompleks ve çeşitli faaliyetlerden oluşur. Örneğin, turizmde binlerce tur çeşidi vardır. Bu tur programı ve içeriği arkeolojik gezilerden, zooloji amaçlı turlara kadar çeşitlilik gösterir.

—Sektörde rekabet yoğun ve yıpratıcıdır. Örneğin, yerel işletmeler çokuluslu ve diğer ulusal firmalarda küresel alanda yoğun bir rekabet içindedir.

—Turizm olayı birçok insan ve örgütün etkileşimini içerir. Bu nedenle endüstrinin bir bölümünde ortaya çıkan bir sorun, hızlı bir şekilde turizm olayı içindeki diğer birçok unsuru da etkiler. Bu bir anlamda örümcek ağının bir ucunun sallanmasının ağın tamamını sarsmasına benzetilebilir.

—Son olarak da, turizm olayı sürekli olarak değişken ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu değişkenlik ve dinamiklik bir taraftan teknolojinin bu endüstriye hızlı bir şekilde girmesinden, öte yandan da turistlerin sürekli olarak değişken zevk ve tercihlerinden kaynaklanır.

Yukarıda belirtilen özellikleri bakımından, bir turizm sistemi içinde iki temel bölge ve bir bağlantı elemanı gereklidir. Bunlar;

Turist gönderen bölge (generator-generating area): Bu bölge, seyahatin başladığı ve bittiği yer olan aktif ya da potansiyel turist gruplarının sürekli olarak yaşadıkları yerleşim yerlerini kapsar. Turistlerin seyahat ve tatil öncesi motivasyonları burada oluşmakta ve bu yöndeki ilgili plan ve kararlar burada hazırlanmaktadır.

Ulaşım: Turistin başka bir bölgeye gidip geri dönmesini sağlayan ulaştırma sistemleri ve ulaşım süresince edindiği deneyimler bu süreçte yer alır.

Turist kabul eden bölge (destination): Bu son aşama olup turistlerin tatil deneyimini kazandıkları, bölge halkı tarafından ‘turist’ olarak kabul edildikleri ve istatistiklerin giriş yerlerinde ‘turist’ olarak kayıt edildikleri bölgeyi içerir. Turizmle ilgili bütün planlamalar ve çalışmalar, bu bölgede edinilecek deneyimler üzerine yapılmaktadır.

Bu bölgeler ve noktalarla ilgili ekonomik analizler açısından değerlendirilmesi gereken bazı yerel ve yönetsel özellikler vardır. Bu özellikler aşağıda ayrıntılı olarak özetlenmektedir (Weaver ve Oppermann, 2000, s.38)

1.3.1 Turist Gönderen Bölge

Orijin bölge olarak da adlandırılan turist gönderen bölge ve bu bölgede ortaya çıkan ekonomik sonuçlar genellikle turizm araştırmalarında ihmal edilmektedir. Oysaki bu bölgelerde turizmin önemli sosyo-ekonomik sonuçları vardır. Orijin bölge turizm literatüründe ‘‘iten’’ faktörleri bünyesinde bulundurur. Bunlardan en önemli 4 tanesi de aşağıdakilerdir;

- Bölge toplumunun harcanabilir gelirlerindeki artış
- Kentleşme düzeyi
- Demografik gelişmeler sonucu değişen aile yapısı (daha küçük ve hareketli ailelerin oluşması)
- Teknolojik gelişmeler ve seyahatlerin kolaylaşması (özellikle uçak ve otomobil)

Orijin bölge turizm sistemi içinde turizmin yarattığı sonuçlar bakımından 2 boyutta değerlendirilir; orijin bölge toplumu ve orijin bölge kamu yönetimi. Bu alanlarda meydana gelen gelişmeler aşağıdaki gibidir;

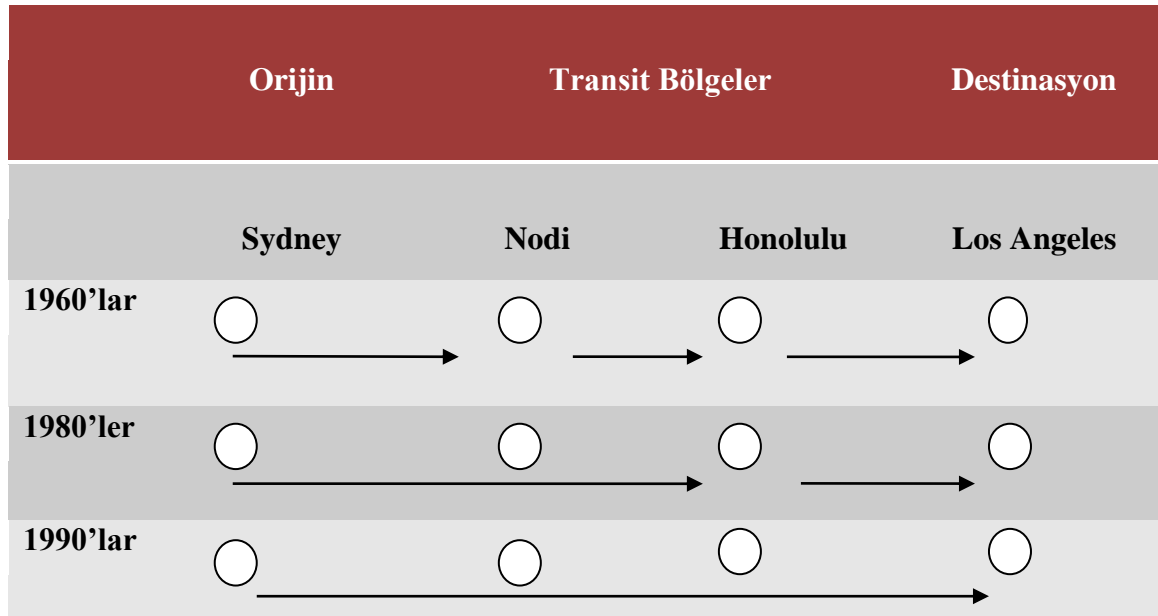
Bölge toplumu: Bölge toplumu turizm sistemi içinde turizm pazarları olarak da değerlendirilir ve destinasyonlar tarafından gerçekleştirilecek olan pazar bölümlenme ile pazarlama faaliyetlerinin odak noktasını oluşturur. Bölgeden dışa dönük turizm hareketleri orijin bölge toplum üzerinde önemli etki ve sonuçlar da yaratır. Örneğin tatil dönemlerinde büyük yerleşim merkezleri halkın önemli bir bölümünün kent dışında olması nedeniyle hayalet şehir haline gelmektedir. Bu durum ekonomik olarak bölgedeki işletmeleri olumsuz yönde etkiler. Bununla birlikte, bölgede turizm işi ile uğraşanların iş hacmi artar. Sosyo-kültürel açıdan da, kente tatil sonrası geri dönenen turistler beraberinde, gittikleri bölgeden müzik, moda, yiyecek gibi değişik unsurları getirmektedir (Weaver ve Oppermann, 2000, s.39). Ayrıca destinasyondan taşınan bazı kötü alışkanlıklar, hastalıklar, uyuşturucu vb. olumsuzluklar da söz konusu olabilir.

Bölgedeki kamu yönetimi: Turizm sistemi analizlerinde göz ardı edilen diğer bir konu da bölgesel kamu yönetiminde oluşan değişiklik ve kamu yönetiminin seyahatler üzerine etkileridir. Bazı ülkeler seyahat konusunda doğrudan ve dolaylı sınırlamalar getirebilir. Doğrudan sınırlamaya ülke dışına yapılan seyahatlere tamamen ya da kısmen kısıtlamalar

getirmek ya da tamamen yurt dışına çıkışları özel izne bağlı duruma getirmek gibi örnekler verilebilir. Dolaylı sınırlamaya da turistlere yurt dışına çıkışlarında vergi ve fon uygulamaları örnek olarak verilebilir. Eski sosyalist blok ülkeleri gibi totaliter rejimler bu doğrudan kısıtlama uygulamasını daha normatif yapmaktadır (İçöz, 2005, s.18). Öte yandan Avustralya ve Japonya gibi bazı ülkeler de ülke dışına çıkan vatandaşlarının seyahatleri sırasında ek kolaylıklar sağlayabilmektedir.

1.3.2 Transit Bölgeler

Transit bölge de turizm sisteminin önemli bir coğrafi unsurudur. Araştırmacılar bölgenin sistem içinde bir geçiş unsuru olması nedeni ile transit bölgeler üzerinde fazla durmamaktadır. Oysa ki, uzun dönemde transit bölgeler de zaman içinde bir destinasyon özelliğine bürünebilir ve bunun yanı sıra bu bölgedeki olanakların kalitesi ve turist tatmini açısından etkin bir rol oynayabilir. Özellikle karayolu ile yapılan seyahatlerde bu etki daha fazla görülür. Transit bölgelerinin önemi iki konuda ortaya çıkabilir (Weaver, 2000, s.38).

Şekil 1.5 Turizm Sisteminin Gelişimi

Kaynak: Orhan İÇÖZ, “Turizm Ekonomisi” Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s.19

Transit bölgelerin yönetimi: Transit bölgenin statüsü belirlendikten sonra, bazı özel yönetim uygulamaları gerekir. Bunlar arasında bölgenin seyahatlerdeki transit rolü ile ilgili etkileri analiz etmek en önemlisidir. Örneğin seyahatler hava ulaşımını ile yapılıyorsa ve yalnızca transit bölgedeki havaalanları kısa bir süre uçak değiştirmek ya da yakıt almak için kullanılıyorsa bu etkiler en alt düzeydedir. Burada sorun uçakların yarattığı kirlilik ve gürültü konusunda ortaya çıkar. Ayrıca trafik yoğunluğu da diğer bir önemli sorundur. Destinasyon

yöneticileri transit noktaların durumunu mutlaka göz önüne almalı ve turistlerin beklentilerine uyumlu duruma getirilmesi için çaba göstermelidir.

Teknolojinin etkisi: Teknolojik gelişmeler transit bölgelerin yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Daha hızlı uçak ve otomobiller transit bölgelerde daha kısa süre kalmayı gerektirir. Örneğin, Concorde uçuşları 7000 km’lik mesafeyi 7 saatten 4 saat gibi kısa bir süreye indirmiştir. Modern jet uçakları da yakıt ikmali olmadan oldukça uzun mesafeleri uçabilmektedir. Örneğin, günümüzde 14-15 saat havada kalabilen uçaklar vardır. Bu da bazı transit bölgelerin zaman içinde devre dışı kalmasına yol açmaktadır. Yukarıdaki Şekil 1.5 bu durumu açıklamaktadır. Şekil 1.5’de görüldüğü üzere, Sydney (Avustralya) –Los Angeles (ABD) arasındaki uçuşlarda, 1960’larda transit konumunda olan Nodi ve Honolulu gibi noktalar günümüzde artık devre dışı kalmışlardır, ancak zaman içerisinde bu noktalar da önemli bir turizm destinasyonu durumuna gelmişlerdir (İçöz, 2005, s.19).

1.3.3 Turist Kabul Eden Bölgeler

Destinasyonlar turizm hareketlerinin kuşkusuz en önemli unsurudur. Destinasyonların turizm hareketleri içindeki önemi aşağıda belirtilen iki konuda ortaya çıkmaktadır;

Destinasyondaki kamu yönetimi: Bölgesel kamu yönetiminin turizm alanındaki en önemli iki rolü; bölgedeki alt yapının geliştirilmesi ve bölgede güvenlik dâhil kamu hareketlerinin düzenli yürütülmesidir. Özellikle bölgeye yabancıların girişi sırasındaki vize ve pasaport kontrolleri kamuya önemli bir ek hizmet yükü getirir. Bu bölgeler arası yoğunluk ve güvenlik nedenleri ile yabancı girişini bazen sınırlandırabilmektedir. Bunların yanı sıra, bölgesel kamu yönetimi ziyaretçilere sunulan turizm ürünlerinin kontrolünden de sorumludur. Ayrıca turizm politikası ve planlaması gibi konular da hem yerel hem de merkezi yönetimin sorumluluğundadır.

Bölge toplumu: Sosyolojik boyutu ile ziyaretçilerle temasları, onlara hizmet sunumu ve sosyo kültürel yapıları bakımından özel bir öneme sahiptir. Bu insanlar bir taraftan turizmden ekonomik kazançlar elde etmek gibi olumlu etkilerden yararlanırken, diğer taraftan da bazı olumsuz turist davranışlarının etkisi altında kalabilirler. Ayrıca turizm nedeni ile ortaya çıkan aşırı kalabalıklar ve çevre sorunları da bu insanları olumsuz yönde etkiler.

Bu arada destinasyonlar ile orijinler arasındaki turizm hareketleri ile ilgili bütün işlemlerin gerçekleştirilmesi için seyahat acenteleri, tur operatörleri, ulaştırma, konaklama, yiyecek-içecek ve eğlence ve diğer yardımcı hizmetleri sunan işletmelerin desteğine gereksinim duyulacaktır. Bütün bu işletmeler ve bunların üstlendikleri görevler, turizm sistemini destekleyen “yardımcı faktörler” olarak değerlendirirler (Leiper, 1992, s.539).

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMADA TURİZM ve KAZAKİSTAN'IN BÖLGESEL KALKINMA PLANLARI

2.1 Bölgesel Kalkınma Kavramına Genel Bir Bakış

Bölge ve kalkınma kavramlarının zorunlu bir sonucu ise bölgesel kalkınma kavramının ortaya çıkmasıdır. Kavram olarak bölgesel kalkınma; ülke bütününde yer alan bölgelerin, çevre bölgeler veya dünya ile karşılıklı etkileşimi sonucu oluşan bölge vizyonunu dikkate alan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen ve insan kaynaklarının geliştirilmesi yoluyla bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar bütünüdür (DPT, 2003). Daha bir açık ifadeyle bölgesel kalkınma; bir bölgenin veya yörenin refah seviyesindeki artış olarak da tanımlanabilir. Böylece bölgesel kalkınma sonucunda dünya üzerinde herhangi bir bölge içerisindeki farklı ülkelerin veya bir ülke içerisindeki farklı bölgelerin gelişmişlik seviyeleri nispeten birbirlerine daha yakın seviyelere indirilebilmektedir. Sonuç olarak bölge ve kalkınma kavramlarının özellikleri bölgesel kalkınma ile daha içselleştirilebilmektedir.

2.1.1 Bölge Kavramı

Türk Dil Kurumu'nun internet üzerinden erişebilen Güncel Türkçe Sözlüğü'nde bölge, her hangi bir nitelik bakımından bir tutulan ülke, yer ya da toprak parçası, sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşanan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan çeşitli disiplinlere mensup bilim insanlarının çalışmalarında, bazı ortak noktalarda buluşan bölge tanımlarıyla karşılaşmaktadır. Bunların arasında şüphesiz bölgeyi önemini yitirdiği dönemlerde de sahiplenmiş olan coğrafyacılarla birlikte siyaset bilimciler ile şehir ve bölge plancıların tanımları ön sıralarda yer almaktadır. Söz konusu bilim insanlarının bir kaçının tanımları aşağıda verilmiştir.

Sanır (2000; s.49) Coğrafya Terimleri Sözlüğü'nde bölgeyi, “yeryüzü şekilleri, iklimi, bitki örtüsü, sosyal ve ekonomik yaşam biçimleri bakımından bir birlik oluşturan, bu özellikleriyle çevresinden ayrılan yeryüzü ve ülke bölümüdür” şeklinde tanımlamıştır.

Keleş (1998; s.29), bölgeyi “bir ülkenin, doğal özellikleri, nüfus yapısı, kaynakları, çıkarları açısından türdeşlik gösteren, bir bütün olarak tasarlanmasında yarar görülen bölümü” olarak tanımlamaktadır.

Tümertekin ve Özgüç (1997; s.49–50), coğrafi mekânın; karmaşık, birbirine bağlı mekân sistemlerinin, her biri ayrı ayrı bölgeleri oluşturacak şekilde bölünmüş bir bütün olduğunu savunmuşlar, zamanla bölge kavramının uğradığı değişime dikkat çekerek, bölgeye bakışın, “önceleri egemen olan toplumun doğayla sentezi bakış açısından insanla ilgili süreçlerin özel bir bileşimi görüşüne dönüşmüştür” vurgusunu yapmışlardır.

Bölge kavramının tüm dünya üzerinde görüş birliğine varılmış ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bölge sözcüğünün tanımladığı mekan boyutu, kullanılan bağlama (örneğin planlama) göre farklılık gösterebildiği gibi (kent, metropol, kırsal alan vb.) aynı bağlamda da farklılık (ekonomik, sosyal, kültürel vb. açılardan) gösterebilmektedir. Ekonomik açıdan baktığımızda ise, bir planlama ve analiz birimi olarak bölgenin ne kent kadar küçük ne de bir ülke kadar çok geniş alan parçası olmadığına ayırılmasına varılmalıdır (İldırar, 2004, s.9).

Bölge kavramı, günümüzde değişik ülkelerde farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Örneğin bölge, Belçika’da, “federe devlet” anlamına gelirken, İspanya’da “özerk toplulukları” ifade etmekte, Fransa’da ise “yerel yönetim kuruluşu”dur. Bölge, ulus-devletin temel işlev ve yetkilerinin paylaştırılacağı yeni bir yönetsel, siyasal ve kültürel bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır (Bayramoğlu, 2005, s.38).

Bölge kavramı, dünyada olduğu gibi ülkemizde de tam anlamıyla açıklığa kavuşmuş bir kavram değildir. Bölge sözcüğünün ifade ettiği mekân biriminin boyutu ve içeriği sözcüğünün kullanıldığı bağlama göre değişebileceği gibi, aynı bağlamda da farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, Avrupa Birliği’nde planlama bağlamında bölgeler, kent ve metropol alandan, çok daha geniş kırsal alanlara kadar çeşitli boyutlardadır. Avrupa’daki bölgelerin üç ortak özelliği şöyle sıralanabilir:

1. Kademelenmede illerden büyük olması;
2. Devlet olmaması;
3. İdari/hukuki açıdan bir varlık olarak tanınmasıdır (Bayramoğlu, 2005, s.39).

Bayraktutan’a göre (2004, s.4) bölge kavramı, ülkelerin kalkınma planlarının önemli bir mekân bileşenidir. Bu mekân faktörü dikkate alınarak, bir ulusal ekonomi içinde bölgelerarası iktisadi bağlantılarda yoğun şekilde ilgilenilmektedir. Dünyada yaşanan hızlı küreselleşmeye rağmen bölgesel dinamikler, ekonomik kalkınmanın ve bölgesel gelişmenin itici gücüdür.

Hızlı sanayileşmenin ekonomik gelişme sürecine giren ülkelerde gelişmeye bağlı olarak bölgelerarası aşırı farklılaşmaların oluşmasındaki dengeleri bozucu etkisi ile de sosyo-ekonomik sorunlara ortaya çıkmıştır. Ülkelerin gösterdikleri çabalara rağmen, günümüzde

halen sosyo ekonomik refah düzeyi bakımından gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler olduğu gibi her ülkenin sınırları içerisinde birbirine kıyasla gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler bulunmaktadır. Bölgeler, alt bölgeler, mevcut imkânları ve kaynaklarına göre farklılıklar göstermektedirler (Aktakas, 2006, s.8):

Az Gelişmiş Bölgeler: Zorlukları olan tarımsal, ekonomik bakımdan az gelişmiş bölgelerdir.

Sorunlu Endüstriyel Bölgeler: Yenileme çabaları yetersiz ve en önemli sorunları artan işsizlik, işletme teknolojilerinde eskimişlik, fiziksel çevrede nitelik kaybıdır.

Büyümenin Baskısı Altında Olan Bölgeler: Bölgedeki başlıca sorunlar, konut, sosyal yapıda eksiklik, ulaşım, çevre kirliliği (hava, su, gürültü vb.) ve tıkanıklıktır.

Gerilemekte Olan Bölgeler: Zorlukları olan büyük kentler ve fazla kalabalık bölgeler bu tip sorunlu bölgeler arasında yer alırlar ve sorunları dünya ekonomik konjonktüründe büyük önem kazanmıştır.

Acil Müdahale Bölgeleri: Afet görmüş bölgeler, terör bölgeleri, büyük ve kapsamlı projelerin etkisi altındaki bölgelerdir.

Risk Bölgeleri: Doğal risk (deprem, taşkın, erozyon, vb.) bölgeleri ve yapay risk (enerji istasyonları, zararlı kimyasal üretimi vb.) alanlarıdır.

Hassas Bölgeler: Ekolojik yönden duyarlı alanlar ve havzalar, doğal ve kültürel değerler açısından zengin olan bölgelerdir.

Özel Statülü Bölgeler: Serbest şehir, sınır ticaret bölgeleri vb. yasa ile özel uluslararası statü kazanmış bölgelerdir.

Latince, çevre veya alan anlamına gelen “regio” sözcüğünden türemiş bölgenin tanımlanmasında ve sınırlarının çizilmesinde büyük zorluklar çekilmektedir. Bölge kavramını tanımlamaya çalışanlar, ölçek, nitelik ve ondan beklenen işlevlerin farklılığı nedeniyle bu zorlukları yaşamaktadır (Mengi, 2001, s.23).

Ölçek açısından ele alındığında bölge; bir devletin ekonomik, siyasal, yönetsel, coğrafi, kültürel, etnik ve yerleşmeye dair ölçütleriyle ortaya çıkan alt ulusal bölümleri olabilmektedir. Ancak uluslararası ölçek söz konusu olduğunda bölge; devletlerin meydana getirdiği, ekonomik, siyasal ve askeri birliklere karşılık gelmektedir (Mengi ve Algan, 2003, s.82).

Bölge kavramı, ölçek ve tanım zorluklarına karşın literatürde yine tanımlanmış farklı bölge tipleriyle karşılaşılmaktadır. Bunlardan en sık rastlanılanları; homojen, polarize, plan, coğrafi bölge kavramlarıdır. Kalkınma literatüründe ayrıca, gelişmiş ve az gelişmiş bölge

kavramlarıyla da karşılaşılmaktadır. Burada bu bölge tiplerini kısaca açıklamakta yarar görülmektedir.

Homojen Bölge: Homojenlik, bütün öğeleri aynı yapıda veya aynı nitelikte olan anlamına gelmektedir. Bütün noktaları kendi aralarında olabildiğinde yakın özellikler gösteren alanlara ise; homojen alan denilmektedir. Birbirine komşu homojen alanlar homojen bölgeyi oluşturmaktadır (Dinler, 2001, s.77). Yani homojen bölge, sürekli bir homojen alana karşılık gelen, birbirine yakın nitelikler gösteren komşu alanlar grubudur. Benzer başka bir tanımda homojen bölge; “karakteristikleri birbirine mümkün olduğu kadar yakın olan birimlerden meydana gelen devamlı bir mekândır” şeklinde belirtilmektedir (Polatkan, 1968, s.20). Bu tanımlardan anlaşılan odur ki, homojen bölge, aslında benzer özellikler gösteren yerel birimlerin gruplaştırılmasında ortaya çıkmaktadır.

Homojen bölge, uzun zamandan beri coğrafyacılara, sosyologlara, demograflara ve ekonomistler tarafından kullanılan bir kavramdır. Yağış bölgeleri, iklim bölgeleri, nüfus yoğunluğu bölgeleri, bitki örtüsü bölgeleri, tarım bölgeleri bu kapsamda sayılabilecek homojen bölge örnekleridir.

Homojen bölge, bölgesel farklılıkların kolaylıkla belirlemeye, yani bölge muhasebesi (Erkan, 1990, s.17) yapmaya olanak tanıdığından, bir ülkede bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması politikaları için kullanılan bir bölge türü olmuştur. Aynı gelişmişlik düzeyinde olan komşu iller, gelişmişlik düzeyi yönünden homojen bölgeyi oluştururlar (Dinler, 2001, s.77)

Polarize Bölge: Homojen bölge ayrımı, bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farkının boyutlarının ne olduğunun ortaya konulmasını sağlayan statik bir değerlendirmedir. Ancak bölgesel gelişme politikaları uygulanırken, bir bölgenin öteki bölgelerle ilişkilerinin yoğunluğunun da dikkate alınması gerekir. Polarize bölge, bir kutup ve bu kutubun etkisi altındaki yerleşme merkezleri arasındaki ilişkiyi gösteren dinamik bir kavramdır.

Bir ülkede mevcut tüm yerleşme merkezleri karşılıklı ilişki içindedir. Küçük kentsel merkezler kendilerinden daha büyük yerleşme merkezlerinin etkisi altındadırlar. Bir yerleşme, kendinden daha küçük bir veya daha fazla sayıda yerleşmeyi etkisi altına alabiliyorsa, o yerleşme bir cazibe merkezi haline gelmiş yani kutuplaşmıştır. İşte cazibe merkezi ile etkisi altındaki alan polarize bölgeyi oluşturmaktadır. Söz konusu kutuplaşmış yerleşmeye merkezi ne kadar çok yerleşmeyi etki altına alıyorsa, polarize bölgenin alanı ve nüfus büyüklüğü de o kadar artmaktadır.

Plan Bölge: Bir ülkedeki yerleşme merkezlerinin mevcut gelişmişlik düzeyinin göz önüne alınmasıyla saptanan homojen bölge ve yerleşme merkezleri arasındaki ilişkilerin yoğunluğunun dikkate alınmasıyla belirlenen polarize bölgeden farklı olarak, bölge planlarının uygulandığı alanlar bütününe plan bölge denilmektedir. Plan bölgeler, kalkınma planlarının hazırlanmasına yardımcı olmak ve uygulanmasını kolaylaştırmak, bölgenin kalkınmaya katılmasını sağlamak amacıyla belirlenmiş alanlardır ve kaynakların en iyi şekilde kullanılmasına yardımcı bir araçtır (Erkal, 1978, s.28). Boudeville, planlama bölgelerini ekonomik kararlarda birlik veya tutarlık sergileyen alanlar olarak tanımlamıştır. Klaassen ise; planlama bölgesini “diğer şeyler yanında, ekonomik boyutta yatırım kararları almak için yeterli büyüklükte, kendi endüstrisini sağlamaya gücü olan, gerekli iş gücü ve homojen ekonomik yapıya sahip olan, en az bir büyüme merkezine sahip bir alandır” şeklinde ifade etmiştir.

Bölge planlaması açısından “plan bölgenin büyüklüğü ne olmalıdır?” sorusunun yanıtı, bölge planı hedefleri içinde saklıdır. Uygulamalarda kolaylık, ekonomik kararlarda tutarlılık sağlamak ve plan hedeflerini iyi saptayabilmek için, sınırları iyi belirlenmiş plan bölgeler seçilmesi gerekmektedir. Plan bölgeler, bölgesel plan uygulayan ülkedeki planlama anlayışı ve bölgesel sorunlara göre, ülke ölçeğinde veya sorunlu bölge düzeyinde kapsama alanlarına sahip olabilir. Bunlardan birincisi, ulusal kalkınma planına mekân boyutu katabilmek amacıyla yapılan bölgesel ayırımın bir sonucu iken; ikincisi, yoğun bölgesel sorunların aşılabilmesi amacıyla başlatılan bölgesel planlamanın bir ürünüdür (Özgür, 2010, s.11).

Söz konusu ikinci tip bölgesel planlamanın amacı, geri kalmış bölgenin sorunlarını azaltmak olabileceği gibi, hızlı sanayileşen yörelerin sorunlarının giderilmesi, göçler yoluyla aşırı nüfuslanan bölgelerde yoğunlaşmanın önlenmesi, zengin yer altı kaynaklarının harekete geçirilmesi veya doğal dengelerin sürdürülebilmesi de olabilir.

Bu çalışmanın konusu açısından ele alındığında bölge: şehirden büyük fakat ülke topraklarının tamamından daha küçük olan ve kendine özgü ekonomik, sosyal ve kültürel özellikler taşıyan (Gündüz, 1994, s.3) birden fazla ilin bir araya gelerek oluşturduğu ülkenin alt bölümlerini ifade etmektedir.

Coğrafi bölge: Fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri açısından az da olsa benzerlik gösteren belli büyüklükteki arazi üniteleri ya da coğrafi birliklerdir (Doğanay, 1993, s.98). Coğrafi bölgeler, yeryüzünde doğal ve beşeri özellikleri yönünden genelde bir bütünlük sağlayan büyük alanlardır ki bir anlamda doğal bölgeler ile sosyo-ekonomik bölgelerin sentezidirler (Özçağlar, 2003, s.12). Ekonomistlerden gelen bir görüşe göre de coğrafi bölge,

coğrafi ölçütlere göre aynı özellikleri taşıyan yörelerin gruplaştırılması sonucu elde edilen homojen bölgelerden başka bir şey değildir (Dinler, 2001, s.79).

Sonuç olarak, “alansal birlik ve mekânsal karşılıklı etkileşim yoluyla belirli coğrafi olaylar, bir alanda benzerlik gösteriyorsa veya bir alan kendi içinde türdeş ise; burası coğrafi bölgedir” denilebilir (Özgür, 2010, s.12).

2.1.2 Bölge Planlaması ve Bölgesel Kalkınmada Stratejik Planlamanın Önemi

Bölge planı, bölge kaynaklarının daha iyi bir geleceğe ulaşım yönünde harekete geçirilmesinde kullanılan bir araçtır. Bölgenin gelecek tasavvuru, bugünkü durumu ve kaynakları ile bu kaynaklarının ne şekilde kalkınma amaçlarına hizmet edeceği, bölge planının temel odağını oluşturur. Bu suretle bölge planı, stratejik bir yaklaşımla, bölgede ortak kalkınma bilincini yükselterek, kaynaklarının bölgenin dinamizmini ortaya çıkaracak ve bölgeye en yüksek katma değeri sağlayacak, kısaca kalkınmayı hızlandıracak alanlara sevk edilmesini hedefler. Bölge planı, bunu gerçekleştirirken, bölgenin mevcut durumunu dikkate almakla birlikte, değişen şartlara göre bölgenin önündeki fırsatların değerlendirilmesini amaçlar.

Dinler (2001, s.87) plan bölgeleri şöyle ifade etmiş: “ bölgenin ve ulusun milli kaynaklarını en iyi şekilde kullanarak bölgesel sorunların üstesinden gelmek amacıyla planlama otoriteleri tarafından kullanılan bir araçtır.”

Dünyada (doğal kaynak, nitelikli insan gücü, teknoloji ve bilgi üretimi, sosyal-fiziksel-ekonomik altyapı gibi) kaynakların dengeli dağılmaması, toplumun tarihsel, fiziksel, yapısal ve örgütsel özelliklerindeki farklılıklar, ülke genelinde sorunlara ve potansiyel sorunlu alanların oluşmasına neden olmaktadır. Bölge planlama, dünyadaki bu tür alanların diğer alanlarla ekonomik, toplumsal ve fiziksel bütünleşmesini sağlamak üzere yararlanılan bir araçtır (Özgür, 2010, s.59). Başka bir ifadeyle bölge planlama, ana teması bölgeler arası dengesizlikleri giderme olan bir kalkınma yöntemidir.

Bölgesel kalkınma bir bölgedeki gelir artışının yanında o bölgenin sosyo-ekonomik yapısının da geliştirilmesi olarak tanımlanabilir. Bölgesel kalkınma kavramını bileşenlerine ayırarak tanımlamak gerekirse (Puljiz, 2003 s.10);

Bölgesel: İçsel potansiyele, yerel kapasitelerin uygun değer kullanımının teşvik edilmesine ve bütün bunların ulusal düzeyle ilişkili olmasına dayanmaktadır.

Kalkınma: İş ve gelir yaratarak hayat kalitesinin iyileştirilmesinin sağlanmasıdır.

Bu tanımlardan yola çıkarak bölgesel kalkınmayı, bölgenin kendine ait kaynaklarının harekete geçirilmesi, girişimciliğin teşvik edilmesiyle, bölgenin gelir ve istihdam düzeyinin artırılması ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi olarak özetlenebilir (Durgun, 2006, s.42).

Bölgesel kalkınmada stratejik planlama, en basit tanımıyla bir bölgenin ekonomik ve sosyal olarak gelişimini sağlamak için gerekli olan faaliyetlerin programlanmasıdır. Dünya Bankası ve Bertelsmann Vakfı'nın yaptığı bir ortak çalışmada, stratejik planlama ile ilgili olarak, şu tanım yapılmaktadır: “stratejik planlama insan topluluklarının kendi geleceklerini tasavvur edip, bu geleceğe ulaşmak için gerekli faaliyetleri tasarlayarak, bunların önceliklerini belirlediği sistematik bir ortak karar alma sürecidir” (Çakmak, 2006, s.147)

Stratejik planlamanın başlıca özelliği, ortak olarak arzulanan daha iyi bir gelecek için ortak bir hareket mantığı oluşturmaktır. Stratejik planlama, dikkatli bir programlama sonunda ulaşılabilecek güçlü bir ekonomik gelecek, hem toplumun yaşam kalitesini hem de ekonomik kapasitesini arttıracak ve ekonomik gelişimin daha da ilerlemesi için katkıda bulunacaktır. Kısacası stratejik plan geleceğe doğru zincirleme bir etkinin ilk halkası olacaktır.

Blakely ve Bradshaw'a (2002) göre stratejik planlamanın önemi onu belirli bir zamanda belirli bir sorunun çözümü için uygulanan projelerden ayıran bütüncül yapısından gelmektedir. Bölgesel ekonomik kalkınma planlaması, yerel ekonominin ulusal ve uluslararası ekonomik sisteme başarılı bir şekilde eklenmesini sağlamak amacıyla, yerel beşeri ve fiziki kaynakların en uygun şekilde kullanılmasını ve bölge dışından kaynak transferi sağlanmasını hedefleyen geniş kapsamlı bir çerçeve belirlemektedir. Bu bağlamda strateji, bir yerel toplumun mevcut ekonomik ve sosyal fırsatlardan türetilen belirli kalkınma amaçlarına ulaşmak için yapmayı planladığı müdahalelerin bir bütünüdür (Blakely ve Bradshaw, 2002, s.23).

Öte yandan, stratejiler genelden özele faaliyetlere rehberlik edecek kavramları şekillendiren kapsamlı bir prensipler kümesi oluşturur. Stratejiler yerel ekonomik kalkınma süresince amaca yönelik düşünceleri ve uzlaşmayı dikte etmeleri açısından, yani bütünü oluşturan parçaların çabalarını genel bir amaç doğrultusunda yönlendirmeleri açısından önemlidir (Çakmak, 2006, s.150).

2.1.3 Bölgesel Dengesizlikler ve Nedenleri

Bölgesel eşitsizlik, bir ülkenin bölgeleri arasında, ekonomik ve toplumsal fırsat eşitsizliklerinin sonucu olarak ortaya çıkan, farklı bölge insanlarını birbirlerinden değişik yaşam kalitelerinde yaşamak durumunda bırakan ve aynı olanaklara sahip olmalarını engelleyen, bölgelerin sosyo-ekonomik bütünleşmesini geciktirerek ayrışmalara yol açabilen, ülke kalkınma süreçlerinin bir sonucudur. Ülke içi dengesiz ekonomik yatırımlar, gelişmişlik düzeyi farklı, bir tarafta zayıf bir tarafta zengin ekonomili, düşük yaşam standartlarının ve gelirin görüldüğü bölgelerarası bu eşitsiz gelişme, bölgesel dengesizlik olarak nitelendirilmektedir. (Çamur ve Gümüş, 2005, s.147).

Gelişme düzeyi en yüksek olan bölgeler, diğer bölgelerin ekonomik gelişmesini durdurucu etkilerde de bulunur. Geri kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru, faal nüfus göçü ve sermaye transferi gerçekleşir. Gelişen bölgenin ekonomik canlılığı, iş olanaklarını artırır, ücretleri yükseltir ve yaşam düzeyini iyileştirir. Kent yaşamının konfor ve avantajları ile iş olanakları genelde aktif çağdaki nüfusu bu bölgelere çeker. Gelişmemiş bölgenin tarım ve geleneksel sanayiden ürettiği tasarruflar gelişmiş bölgelere yönelir (Özgür, 2010, s.53).

Ülkenin bir bölgesinde hiçbir ekonomik gelişim yokken, diğer bölgesinde her hangi bir nedenle ekonomik gelişme başlayınca, gelişen bölge, çevre bölgelerdeki üretim faktörlerini kendine çekerken,, üretim faktörlerini kaybeden bu bölgeler mevcut ekonomik canlılıklarını koruyamayarak gerileyeceklerdir. Böylece bölgelerarası dengesizlik ortaya çıkacak ve farklılık gittikçe derinleşecektir. Bir ülke ekonomisi, belirli bir düzeyde eriştiği andan itibaren, bu defa çevre bölgelerde gelişmeyi durdurucu etkiden daha çok gelişmeyi özendirici etki kendisini göstermekte ve gelişme çevreye yayılmaktadır ki bu, bölgelerarası dengesizliğin azalmaya başlaması anlamına gelmektedir (Dinler, 2001, s.22) bölgesel dengesizliklere ilgili olarak şu genellemeler yapılabilir;

- Dünyadaki tüm ülkelerde, az ya da çok yoğunlukta mutlaka bölgesel dengesizlik vardır;
- Bölgeler arasında görülen sosyo-ekonomik dengesizlikler, ekonomik gelişmenin bir sonucudur;
- Bölgelerarası dengesizlik düzeyi, gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelerdekinden çok daha fazladır;
- Küreselleşme ile birlikte ulusal ekonomilerin dışa açılması, esnek üretim sistemi ve elektronik ticaret toplumu avantajlarını arkasına alan büyük işletmelerle ve rekabet

şansını yakalamalarına paralel şekilde bölgelerarası dengesizliğin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde azalma eğilimine girmesi sonucunu doğurmuştur.

- Bölgelerarası dengesizlik, gelişmekte olan ülkelerde giderek artarken, gelişmiş ülkelerde zaman içerisinde azalan bir seyir izlemektedir (Özgür, 2010, s.54).

Gelişmiş ve gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler, eğitim, sağlık, enerji, su, altyapı vb. sorunların da değişik boyutlarda yaşanmasına sebep olmaktadır (Göktürk, 2006, s.24). Brasche (2001, s.14-15), genel olarak gelir düzeyindeki bu farklılıklar çok sayıda değişik faktörden kaynaklandığını öne sürmektedir:

- Bazı bölgeler doğal kaynaklar, uygun yerleşim, iyi iklim koşulları gibi ekonomik gelişmeyi destekleyen unsurlara sahiptir, diğerleri ise bu potansiyelden yoksundurlar.
- Yetenekli yerel işgücü ve zengin bir tüketici tabanına dayanarak tarihsel süreç içinde gelişmiş sanayi yapılanmaları da bir bölgenin ekonomik olarak başarılı olmasını açıklayabilmektedir. Diğer taraftan bu tarihi yapılanmalar, yapısal değişim ve küreselleşmenin etkisi ile düşüşe geçerek bölgenin eski sanayinin sorunlu bir alanına dönüşmesine de neden olabilmektedir.
- Büyük bir tüketici tabanı, kuvvetli bir altyapı, çeşitli alanlarda uzmanlaşmış işgücü piyasası, ulaştırma ve iletişim altyapısı, sanayinin ihtiyaçları için çalışan araştırma enstitüleri gibi unsurlar gelişmeyi destekleyen ekonomik güçleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu bir yığılma sürecini başlatmaktadır. Şöyle ki; büyük bir şehir veya yoğun nüfuslu bir alan, işletmeler ve çalışanlar için cazip bir alan oluşturursa burada “birikimli nedensellik” süreci başlamakta ve ekonomik faaliyetler bu merkezde yoğunlaşırken, çevre olarak nitelenen bölgelerde ise iş ve nüfus kaybı süreci başlamaktadır. Bu olaya “yığılma etkisi” adı verilmektedir. Bu sürece örnek olarak, İngiltere’deki büyük Londra (Great London), Fransa’daki büyük Paris (Ile de France) ve Almanya’da Berlin’in etrafındaki “şişkin kısım” (potbelly) gösterilebilir (Aktakas, 2006, s.13).

Farklı ülkeler arasında gelişme farkları olduğu gibi, bir ülkenin bölgeleri arasında da gelişme farklılıkları olabilir. Bölgesel dengesizliğin coğrafi, ekonomi, sosyal ve kültürel çeşitleriyle üç ana başlık altında toplanabilir (Şen, 2004, s.7):

- **Doğal ve Coğrafi Dengesizlik:** Doğal kaynakların dağılımı ile ortaya çıkan bir durumdur. Kalkınmayı ve sanayileşmeyi olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen doğal ve coğrafi faktörler yeryüzünde değişik dağıldığı için, aynı dağılsa bile her bölge aynı

rasyonellikte bu faktörleri kullanmadığı için bölgeler farklı gelişme seviyelerine sahip olmaktadır (Treasury, 2001, s.39).

- **Ekonomik Dengesizlik:** Aynı üretim faktörlerinin farklı bölgelerde farklı kazançlar elde etmeleri sonucu oluşan dengesizlik türüdür. Kalifiye işgücü, yatırım, yenilik ve rekabet bölgenin verimliliğini etkileyen faktörlerdir. Bu faktörlerin her bölgede farklı olması bölgesel eşitsizliği meydana getirebilir

- **Soysal Dengesizlik:** Değişik bölgelerde yaşayan insanların faydalandıkları sosyal hizmetlerin (eğitim, kültür, sağlık) miktar ve kaliteleri arasındaki farklar sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bölgesel farklılıkların giderilmesi hem sosyal, hem de ekonomik boyutları olan bir konu olarak değerlendirilmektedir. Sosyal boyutlu farklılıkların giderilmesi, devlet desteği ve kamu ağırlıklı düzenlemeleri yani genellikle alt yapıya dayalı faaliyetleri kapsamaktadır. Ekonomik boyutuyla ise bölgenin gelişmesinin hızlandırılmasını içermektedir (Abuşoğlu ve İnan, 1989, s.1). Bu durumda bölgesel kalkınma her yönüyle gelişmemiştir ülkenin kalkınması sorunlarıyla bire-bir benzerlik göstermektedir.

Bölgelerarasında ekonomik gelişme farklılıklarının bulunması ve bu farkın giderek artması önemli sosyal sakıncalar yaratır. İlk olarak; geri kalmış bölgelerde iş imkânları sınırlı, gelirler düşük ve işsizlik önemli boyutlardadır. Bu durum insanları istihdam olanaklarının ve ücretlerin daha tatmin edici olduğu gelişmiş bölgelere göç etmeye zorlamaktadır. Diğer yandan; geri kalmış bölgelerde ekonomik yetersizlikler nedeniyle sosyal hizmetlerin geri kalması, sağlık ve eğitim hizmetleri ile kültürel faaliyetlerin gelişmemesi sonucunu beraberinde getirmektedir (Dinler, 2005, s.122; Han ve Kaya, 2006, s.2).

Geri kalmış bölgelerin karşılaştıkları sorunlar yanında, gelişen bölgeler de bölgesel dengesizliğin yarattığı sorunlardan etkilenmektedir. Başta işgücü olmak üzere çeşitli üretim faktörlerini diğer bölgelerden çeken bu bölgelerin kalabalıklaşması, bir yandan gelişmenin göstergesi sayılırken, diğer yandan da ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. Nüfusu fazla olan kentlerde halka hizmet ulaştırmak güçleşmekte, çevre sorunlarının ağırlaşmasıyla yaşam zorlaşmaktadır (Dinler, 2005, s.138).

2.2 Bölgesel Kalkınma Kuramları

Bölgesel kalkınmayı açıklayıcı tam bir model bulmak çok zor olsa da bu konudaki kavramların aydınlatıcı yönünü yadsımamak gerekmektedir. Bölgesel ekonomiye olan ilginin 1930 yıllarda yoğunlaşmasına rağmen, bölgesel kalkınmaya yönelik çalışmaların 1950 yılların

sonlarına doğru ortaya çıktığı görülmektedir. 1950'lerden bu yana bölgesel kalkınma politikasında öne çıkan kavramlar sürekli olarak değişmiş ve dünyanın değişen koşulları ve ortaya çıkan yeni olgularla beraber bölgesel gelişmenin hızlılığı da sürekli olarak değişmiştir (Eraydın, 2004, s.128).

Bölgesel ekonomik kalkınmaya ilişkin literatürde, zengin bir teorik birikim gözlenmektedir. Teorilere ilişkin literatürün zenginliğine karşın, teorilerin sınıflandırılmasında tam bir anlaşma sağlanmamaktadır. Literatürlere bakacak olursak birkaç önemli kuram kalkınmanın yönünü, nedenini, nasılını belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Bunlar, Keynesyen Bölgesel Büyüme Modeli, Neoklasik Bölgesel Büyüme Modeli, Endojen Bölgesel Kalkınma Modeli, Cazibe Merkezi Modelleri, Yeni Ekonomik Coğrafi Modelleridir.

2.2.1 Keynesyen Bölgesel Büyüme Modeli

Keynesyen Bölgesel Büyüme Modeli, geleneksel nitelikte olduğu aşikâr olan, ancak Keynes'in geliştirmedeği bazı görüşleri de kapsamakta olan bir gelişme modelidir. Keynesyen bölgesel gelişme düşüncesi, savaş yıllarından sonra yavaş yavaş gelişmeye başlamış. Keynes ve onu takip eden ekonomistlerin geliştirdikleri düşüncelerin bir kısmını birleştiren genel teorik bir çatı sağlamış. Bu durum, Keynesyen bölgesel büyüme modelin birçok ekonomist tarafından kabul görmesine ve gelişmiş ekonomilerde Keynesyen düşüncelerin benimsenmesine neden olmuştur.(Âmin, 1998, s.2).

Keynesyen Bölgesel Büyüme Modeli, bir dengesizlik sürecinin sonucu olarak bölgesel gelişme ele alınmakta ve bölgesel gelişmenin motoru olarak bölgeden yapılan ihracat üzerine yoğunlaşmaktadır. Modelde, bölgesel büyümenin temel kaynağı, bölgenin ihracatı olmakta ve bölgenin gelirindeki değişim bölgenin ihracatının bir hizmeti olarak ele alınmaktadır (İldırrar, 2004, s.48).

Keynesyen büyüme modeli teorisini Leichenko (2000, s.304–305), gelir ve istihdamda bölgesel gelişmeyi, ihracat talebinin bir fonksiyonu olarak değerlendirmektedir. Gelişme, sadece bölge dışına yapılan satışlardan değil, Keynesyen gelir çoğaltma etkisiyle yerel mallara olan talepten de kaynaklanmaktadır.

Bölgesel ihracat modelinde, bölgenin ihracata yönelik ekonomik faaliyetleri temel ve diğerleri temel olmayan olarak ikiye ayrılmaktadır. Wilbur Thompson'un temel-temel olmayan ayırımına dayanan kentsel büyüme senaryosunda, bir şehrin gelişiminde birkaç aşama tanımlanmaktadır. İlk aşamada, yerele ekonomi tek bir sanayi firmasının egemenliğinde gelişirken, ihracatta uzmanlaşma gerçekleşmekte ve başka coğrafyalardaki yerleşimlere

mallar satmaya başlamaktadır. İkinci aşamada, ihracat kompleksi bazı şirketleri bünyesine katarak büyümekte ve kendi içindeki işletmelerden üretim için girdileri satın almaya ve bazı ürünlerini de kendi bünyesindeki şirketlere satmaya başlamaktadır. Bu aşamanın da odak noktası kent dışında mal satmaktır. Yerel hizmet sektörünün büyüyüp, güçlenmesi ile ekonomik olgunluk diye adlandırılan üçüncü aşamaya geçilmektedir. Büyüme devam eder ve kent toptan satış ile finans merkezi haline gelir. Bu aşamada daha önce rakip olan şehirler şimdi hinterland haline gelirler ve bazı işlerinin bu büyüyen ve olgunlaşmış merkez şehirde görürler. Büyümelerini devam ettirerek dördüncü aşamaya ulaşan şehirler, bölgesel metropollerdir ve hinterlandına çeşitli hizmetler sağlarlar. Beşinci ve elit aşamada ise, teknik ve profesyonel uzmanlaşmayı başarmış olan kentler, ulusal ve hatta uluslararası birere yönlendirici edici merkez haline gelirler (Aktakas, 2006, s.30).

Teorik güçlüklerine rağmen, uygulanmış olan Keynesyen bölgesel büyüme modeli, az gelişmiş bölgelerdeki gelir ve istihdam artışına katkı sağlamıştır, fakat bu faaliyetler, modeli başarılı edememişler. Bu modeller, daha gelişmiş bölgelerle mukayese edildiğinde, yerel kaynakların hareketliliğine dayalı kendi kendini besleyen gelişmeyi teşvik etmede ve daha önemlisi verimlilik artışlarını gerçekleştirmede başarısız olmuştur (Amin, 1998, s.2).

2.2.2 Neo-Klasik Bölgesel Büyüme Modeli

Keynesyen modelde, ekonomik sistemin üretim ve arz cephesinin ihmal edildiği ve daha çok talep cephesinin analize dâhil edildiği görülmektedir. Ayrıca bölgesel gelişmeyi pek çok unsur da modelde yer almamıştır. Bölgesel büyümenin ikinci grubunu oluşturan Neo-Klasik kalkınma modelleri ise, Keynesyen modelin ihmal ettiği arz cephesine yönelmektedir (Aktakas, 2006, s.31).

Her ne kadar coğrafyanın ekonomi gelişmede oynadığı rol 20.yüzyılın başında üretilen çalışmalarda vurgulanmışsa da, ana akım iktisat yazınında, bölgeye hiç yer vermeyen neoklasik büyüme modeli önemli bir baskınlık kurmuştur. Solow (1956) tarafından geliştirilen neoklasik büyüme modelinde, kısa vadede kişi başına gelirdeki artış; sermaye birikimi ve teknolojik gelişmeye bağlıdır. Sermaye miktarı arttıkça sermayenin üretime olan katkısının azalıyor olması, uzun vadede gelişmenin ancak teknolojik gelişme ile olacağı anlamına gelir. Solow'un modelinde teknolojik gelişme dış kaynaklıdır, dolayısıyla bu model, uzun dönemde kişi başına gelir artışlarını açıklamaya çalışmaz ve bütün bölgelerde kişi başı gelir seviyelerinin eşitlenmesini öngörür (Özgür, 2010, s.41).

Modelde tüm bölgelerin eşit gelir düzeyine ulaşmaları için üretim fonksiyonlarının, teknolojinin ve yapısal veya kurumsal diğer faktörlerin bölgelerde piyasa mekanizmasının tam rekabetçi olduğu varsayılmaktadır. Bölge arasında başlangıçta üretim faktörlerinin dağılımına bağlı olarak gelir farklılıkları olabilir. Bu durumda, üretim faktörlerinin getirisi bölgelerarasında önce eşitsizlik gösterecek; fakat zaman içerisinde, faktörlerin bölgelerarasında hareket edebilirse, faktör sıkıntısı çeken bölgeye hızlı bir kaymak olacak, hem faktör getirileri hem de kişi başına gelir eşitlenecektir.

Bu varsayımların geçerli olduğu durumda, neo-klasik modelin düşüncesi bölgelerarasında dengesizliğin mutlak olarak yok olmasıdır. Bu durum ekonomi literatüründe geri kalmışlığın üstünlüğü olarak adlandırılmaktadır (Martin ve Sunley, 1998, s.202). Bu öngörü, başlangıçta görece olarak daha yoksul olan bölgelerin daha hızlı gelişmeleri gerektiği anlamına gelmektedir.

Model varsayımlarının geçersiz durumunda ise; her bölge kendi durağan durumuna yakınsayacak, fakat gerek kısa vadede gerekse da uzun vadede bölgeler arasında gelir farklılıklarının varlığı kaçınılmaz olacaktır. Bu durum koşullu yakınsama olarak adlandırılmaktadır. Neo-Klasik modeli sınavan, gerek bölgeler arası, gerekse ülkeler arası, sayısız uygulamalı çalışmalarda, koşullu yakınsamanın da çok rastlanan bir durum olduğu sonucuna varılmıştır. Hatta Quah (1993) ülkeler arasında yakınsamayı araştırdığı çalışmasında, ülkelerin iki grupta, yoksullar ve zenginler olarak toplulaştığı sonucuna varmıştır (Aay ve Langevelde, 2005, s.191).

2.2.3 Endojen Bölgesel Kalkınma Modeli

Endojen büyüme modeli, neoklasik büyüme modelinin bazı eksiklerini tamamlamak amacıyla son on yıl içerisinde ortaya çıkmıştır. Endojen büyüme teorisi, gelişmede oldukça önemli olan artan verimler, beşeri sermaye ve teknoloji faktörlerinin bölgeler arasındaki eşitsiz dağılımını dikkate alarak bu dinamikleri açıklamaya çalışmıştır (Özgür ve Erdal, 2003,s.366–367).

Endojen bölgesel kalkınma; bölgesel önceliklere, yerel kaynaklar ve yerel faaliyetlerin endojen potansiyellerine önem veren bir kalkınma stratejisidir. Bu kalkınma anlayışı; yerel-bölgesel aktör ve dinamiklerin kalkınma sürecinin başlaması, planlanması, uygulanması ve izlenmesi faaliyetlerine aktif olarak katılımına imkan sağlar (Muehlinghaus vd., 2001, s.2).

Endojen bölgesel kalkınma birkaç önemli özelliği bünyesinde toplar. Bunlar; kalkınma alternatiflerinin (fırsatlarının) yerel belirleyicileri, kalkınma sürecinin yerel kontrolü,

kalkınma faydalarından yerel olarak istifade etme ve söz konusu yörede kalkınmayı sürekli kılma olarak sıralanabilir. Daha açık olarak endojen kalkınma, exojen kalkınmada gözlenen özelliklerin tam tersi bir yapıya sahip kalkınma anlayışı olarak değerlendirilebilir. İlk olarak, endojen kalkınma yerel olarak belirlenir, exojen kalkınma ise dışsal olarak belirlenir ve farklı mekânlara nakledilebilir. İkincisi, endojen yaklaşımda kalkınmanın faydalarının söz konusu yörede tutulması önem arz ederken, exojen kalkınmada bölge dışına sirayeti söz konusudur. Üçüncü olarak, endojen kalkınma yerel değerlere dinamiklere özel ilgi gösterirken, exojen kalkınma bu değerleri ihmal etmektedir. Son olarak, endojen kalkınma genelde yerel kaynaklara dayalı bir kalkınma yaklaşımı sergiler, yani yerel çevre, işgücü, bilgi ve üretim-tüketim zincirindeki dinamikler üzerine kuruludur (Van Der Plog, 1999, s.1). Böylece endojen kalkınma, yerel kaynaklara hayat verir ve onları dinamik bir yapıya kavuşturur (Remmers, 1995, s.5).

Endojen kalkınma çerçevesinde bölge, organize kurum ve kaynaklar yaratır, kendi dinamik yapısını ve bütünlüğünü koruyabilecek bir faaliyet kapasitesine sahiptir. Bölgenin gelişebilmesi için piyasa ve teknoloji çevresindeki gelişmelerle uyum içerisinde olması gerekir (Hansen, 1995, s.15). Bu çerçevede yenilik süreçleri öne çıkmaktadır. Bu süreçler, bölgedeki dinamiklerin içsel uyumunu kolaylaştırır. Kültürel bütünleşme süreçleriyle bu uyum daha da pekiştirilebilir. Ayrıca, bölgenin kendi sürekliliğini sağlayabilmesi için yeniden yapılandırma süreçleriyle kendisini yenilemesi gerekir (Maillat, 1995, s.159). Bu süreçler, bölgesel kalkınmanın endojen yapısının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Bunlardan ilki olan yenilik süreçleri, genelde çeşitli mal ve hizmetler, insan kaynakları, kullanım bilgisi, sermaye ve kurallar gibi bir bölgenin yapısal unsurlarıyla ilişkili olup, bunları farklı şekillerde etkiler. Aslında yenilikler, bir ürün ve teknoloji ile ilgili olabileceği gibi, yapısal ve organizasyonel de olabilir. Yenilikler, bölgenin kalkınma dinamiklerinin bir kısmı ya da tamamının yeniden planlanmasına, bölgenin teknoloji ve piyasa çevresi ile uyumu ve sürekliliğinin sağlanmasına yardımcı olur. Bu süreçler, yeni teknolojik gelişme ve bütünleşme, yeni ürün ve üretim organizasyonu modellerinin oluşması ve piyasalara adaptasyon ile birlikte kendini gösterir. Yenilik süreçleri, teknoloji, piyasa ve kaynakların yapısına yani çevrenin özelliklerine ve bu unsurların bölge için yeni fırsatlar yaratmasına bağlı olarak yerel-bölgesel bazda farklılık gösterir (Maillat vd., 1994, s.36). Netice olarak yenilik süreçleri, yenilikleri ve değişimi teşvik ettiğinden teknolojik gelişmelere ve piyasa çevresindeki talebe cevap verme gibi önemli bir fonksiyona sahiptir.

Kültürel bütünleşme süreçlerinin temel fonksiyonu, bölgenin farklı kesimleri arasındaki uyumu ve ilişkileri geliştirmek, onlara kolektif faaliyet gösterme yeteneği kazandırmaktır. Kültürel bütünleşme süreçleri; ticaret anlaşmaları, ticaret birlikleri ve hâkim gruplar gibi sosyal-ekonomik organizasyonlar başta olmak üzere yerel otoriteler, medya, siyasi parti ve işletmeler ile ilişkilidir (Janssens, 1999, s.276). Yenilik süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olan kültürel bütünleşme süreçleri; sosyal gruplar ve firma içi ilişkilerin yapısına, yeni eğitim kurslarının açılması, araştırma-geliştirme yapılması ve kurumlar arasında uygun bir bölgesel kültürün gelişmesine bağlı olarak endojen kalkınma potansiyelini harekete geçirir. Bu süreçler, yerel kaynakların daha etkin kullanılmasını ve bölgenin organize yapısını korumasını sağlar. Ancak bir bütün olarak bölge gibi yerel kaynaklar da, zamana karşı koyamaz. Yani, bölgenin varlığını sürdürmesi, kendisini yeniden yapılandırmasına ve yenilemesine bağlıdır.

Endojen kalkınma potansiyelinin ortaya çıkmasına yardımcı olan bir diğer süreç yeniden yapılandırma süreçleridir. Üretim, sadece veri bir input setini teknik süreçler yardımıyla belli bir zaman diliminde outputa dönüştürmek değil, aynı zamanda üretim sürecinin başlamasından itibaren fiziki ve beşeri tüm şartların yeniden oluşturulması ve geliştirilmesi anlamına gelir. Bu süreçler yardımıyla sosyal, ekonomik ve çevresel yapıyı korumak ve yenilemek mümkün olabilecektir. Bölgesel kalkınmanın endojen yapısını anlamaya yardımcı olan süreçleri tanımladıktan sonra, endojen bölgesel kalkınmanın temelini oluşturan dinamikleri incelemek faydalı olacaktır. Bu dinamikleri: yerel üretim sistemleri, şehir sistemleri ve yenilikçi çevre olarak ele almak mümkündür (Çetin, 2005, s.4-11).

Yerel üretim sistemi; geniş anlamda birbirine yakın, birbiriyle yoğun ve sürekli ilişkiler içinde olan üretim birimlerinden oluşur (Garofoli and Vazquez, 1994, s.46). Çeşitli üretim birimleri arasındaki bu yoğun ilişkiler, üretim sisteminin fonksiyon ve organizasyonu ile yakından ilintilidir. Bu üretim sistemleri, aynı coğrafyayı paylaşan firmalar arasındaki teknoloji-üretim bağımlılığını da dikkate alır. Bu bağımlılık; bilgi, enformasyon ve tecrübe alış verişi şeklinde olabilir. Bu karşılıklı bağımlılık-ilişkiler, spesifik kaynakların yaratılması ve dışsallıkların oluşmasında önemli avantajlar sağlar (Maillat, 1996, s.5-6). Başka bir tanımlamaya göre yerel üretim sistemleri, kendi özellikli işbölümü ve teknik uyumuna bağlı olarak fonksiyon gören birbirine bağımlı üretim birimlerinden oluşan bir üretim seti ya da belli bir yerleşim yerinde gruplanmış bir aktivite seti olarak düşünülebilir (Storper, 1991, s.23).

Benzer üretim sistemleri, işbirliği ve iş bölümünü destekler. Teknik ya da ekonomik bir dış tehdit ile karşılaştıklarında sistemin aktörleri bilimsel, teknik, endüstriyel ve satışlarla

ilgili her türlü enformasyonu kolektif olarak paylaşır ve geliştirirler. Problemleri birlikte çözer ya da olası çözüm yolları üretirler (Coffey and Polese, 1985, s.88). Üretim sistemi kapalı bir yapı değil, aksine kendi teknoloji ve piyasa çevresiyle sürekli olarak karşılıklı ilişki halindedir. Bütün bunlara ilave olarak, bu sistemlerin çevre (yenilikçi çevre) ile harekete geçirildiğini unutmamak gerekir. Bu bağlamda, çevre önemli bir unsurdur (Gilly, 1990, s.8).

Yerel üretim sistemleri yukarıdaki gibi genel olarak ele alınabileceği gibi, farklı yaklaşımlar çerçevesinde daha özellikli olarak da değerlendirilebilir. Bunlar; teknoloji merkezleri, endüstriyel bölgeler ve esnek uzmanlaşma yaklaşımları olarak sıralanabilir (Grosjean and Crevoisier, 1998, s.3).

Teknoloji merkezleri yaklaşımı çerçevesinde üretim sistemi; bilimsel ve teknolojik enformasyonun ön planda olduğu, tamamen üretim odaklı bir sistemdir (Tödling, 1994, s.327). Yapısal ilişkiler, bölgedeki işletmelerle eğitim-araştırma merkezleri arasında bağlantı sağlar. Bu ilişkilerin yönü, farklı şekillerde olabilir: araştırma merkezleri-işletmeler, işletmeler-araştırma merkezleri, araştırma merkezleri-araştırma merkezleri, işletmeler-işletmeler gibi. Bu yaklaşıma göre teknolojik ve bilimsel bilgi, bölgede yeniliklerin ortaya çıkması, gelişmesi ve yayılmasında önemli bir unsurdur. Yenilikler, üretim sisteminin gelişmesinde önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle bu tür üretim sistemleri, endojen kalkınmayı destekleyen önemli bir unsur olarak görülmektedir.

Endüstriyel bölgeler yaklaşımına göre üretim sistemi; sosyal, kültürel ve ekonomik olarak coğrafi bir alana yerleşmiş KOBİ'lerden oluşan, oldukça uzmanlaşmış bir yada birkaç üretim sürecinin yer aldığı ve firmalar arası ilişkilerin çok yönlü ağlar ile sağlandığı bir sistem olarak görülür (Carbonara vd., 2002, s.159). Bu bağlamda üretim sistemi, piyasaya girme ve piyasadaki gelişmelere karşılık verebilme açısından mükemmel bir yeteneğe sahip, ürün merkezli bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle, bu sistemde yakın ilişkiler ön plandadır. Yeniliklerin temelinde bu ilişkiler yatmaktadır. Bu ilişkiler, firmalara kendi ihtiyaçlarını karşılama imkânı sunduğu gibi, esneklik ve uyum kabiliyeti de kazandırmaktadır (Becattini, 1990, s.38). Üretim sistemi; işletme ve kurumlar gibi tüm yerel aktörler arasında fikir birliğini, sıkı ve ileri düzeyde ilişkileri ve bu ilişkileri geliştirme yeteneğini ön plana çıkardığından işletmelere esneklik ve uyum kabiliyeti kazandırmaktadır. Ayrıca, bölgenin endojen kapasitesini de ortaya çıkarmakta ve önemli bir kalkınma unsuru olarak işlev görmektedir (Garofoli and Vazquez, 1994, s.24).

1970'lerin başlarında Keynezyen politikaların etkinliğini kaybetmesi neticesinde kitlesel üretimin egemen olduğu dayanıklı tüketim malları sektörlerinde piyasaların doyması,

piyasaların bölünmesi, artan rekabet ve petrol krizleri gibi ekonomik etkenler nedeniyle belirsizlik ortamının artması, üretimde yaşanan istikrarsızlıklar ve Fordist sistemin içsel özelliği gereği esnekliğe imkan tanımaması gibi nedenler, bu üretim sisteminin varlığını yitirmesine ve esnek uzmanlaşmış üretim sistemlerinin gündeme gelmesine yol açmıştır (Hampson vd., 1994, s.31-32; Duranton, 2002, s.2). Esnek uzmanlaşma modeli, ilk kez Piore ve Sabel (1984) tarafından geliştirilmiştir. Piore ve Sabel'e göre "bir organizasyon sürekli değişen piyasa şartlarında varlığını sürdürmek istiyorsa, esnek uzmanlaşmanın temel prensiplerine göre üretim sürecini organize etmelidir". Esnek uzmanlaşma modelinde, esnek-çok amaçlı makineler ve yetişmiş-çok fonksiyonlu iş gücü kullanılarak üretim gerçekleştirilmektedir. Bu üretim sistemi, küçük fakat yüksek derecede uzmanlaşmış işletmelerden oluşur. Burada işletmeler, değişen piyasa koşullarına anında cevap verebilmek için dinamik ve esnek bir yapılanma örneği sergilemektedir. İşletmeler arasında güçlü bir işbirliği ve birbirine bağımlılık hâkimdir (Piore and Sabel, 1984, s.17; Gertosio vd. 2000, s.286). İtalya, İspanya, Japonya ve Miami'de olduğu gibi çoğu ekonomi girişimci ve rekabetçi küçük işletmelerden oluşmaktadır. Bu ülkelerdeki gelişmeler, ekonomik gelişmenin daha etkin rekabet edebilmek için birlikte faaliyet gösteren, küçük-esnek uzmanlaşmış firmaların gelişmesine bağlı olduğunu ortaya koymuştur (Ettlinger, 1991, s.401; Fujita and Hill,1995, s.8).

Esnek üretim sistemlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte bu sistemlere en uygun işletme modeli olan KOBİ'lerin önemi ortaya çıkmıştır. Bu işletmeler; bölgesel düzeyde ekonomik faaliyetlerin dağılımını sağlayarak istihdam ve gelir sağlamak suretiyle büyük şehir merkezlerine göçü engellemekte, zamansal gelişme süreci içerisinde bölgenin imkânları ve uygulanan ekonomik politikalara bağlı olarak bölgede canlı, yaşama ve büyüme potansiyeli yüksek yeni işletmelerin doğuşuna ortam hazırlamaktadır. Böylece, bölgesel düzeyde endojen kalkınma için bir tür "küvet" ortamı yaratma fonksiyonunu da üstlenmiş olan bu işletmeler, bölgesel kalkınmayı hızlandırmış olacaklardır.

Şehir sistemleri, endojen bölgesel kalkınmanın bir diğer dinamiğini teşkil eder. Bir bölge, genelde farklı ölçeklere sahip, farklı kaynaklar ve dışsal faydalar yaratabilen şehirlerden oluşur (Marshall, 1989(a), s.45-46). Şehir alanı, beşeri yeteneklerin uzmanlaştığı ve farklılık arz ettiği, çeşitli ilişki ve mübadelelerin gerçekleştiği bir mekân olarak tanımlanabilir (Henderson, 1987, s.74). İşletme odaklı hizmet aktivitelerinin şehirlerde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu aktiviteler; piyasa aktiviteleri (tasarım, pazarlama, satış, özendirme, reklam, toptan taşımacılık ve perakende satışlar gibi), teknoloji bazlı aktiviteler (ar-ge, teknoloji izleme ve uzman raporu hazırlama gibi), firmanın yönetimine yardımcı

aktiviteler (finans, vergileme, sigorta, yönetim danışmanlığı, kalite kontrol ve teknik hizmetler gibi) den oluşur. İlave olarak ticari fuarlar, teknoloji parkları, araştırma-eğitim merkezleri, ticaret merkezleri ve kültürel merkezler gibi karşılıklı ilişkilerin yoğunlaştığı alanlar şehirlerde yerleşmiş olup, buradaki aktiviteler de işletmelerle doğrudan ilintilidir (Marshall, 1989(b), s.48).

Yenilik, kültürel bütünleşme ve yeniden yapılandırma süreçlerinin hepsinin şehirlerde ortaya çıktığı elbette ki söylenemez. Ancak, şehirler yenilik kabiliyetlerinin doğması ve gelişmesinde, yeniliklerin gerçekleştirilebilmesi için firmaların ihtiyaç duyduğu kaynak ve şartların (kullanım bilgisi, enformasyon, ortaklar ile ilişkiler gibi) ortaya çıkarılmasında önemli etkiye sahiptir (Keeble, 1993, s.58; Tödling, 1994, s.328). Şehirde faaliyet gösteren aktörler, karşılıklı ilişki ve etkileşim mekânları ve çeşitli aktiviteler geliştirirler. Bunlar gelir ve istihdam kaynağı olduğu gibi, bilgi akışı da sağlar (Camagni, 1998, s.20).

Yenilikçi çevre, yerel üretim sistemlerine hayat veren önemli bir dinamik olup, bölgesel bütünlüğü koruyarak endojen kalkınma dinamiklerini tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir (Becattini, 1990, s.8; Tödling, 1994, s.325). Çevre; içinde bir grup aktör, beşeri ve fiziki kaynakların yer aldığı alansal karmaşık bir yapı görünümündedir. Çevre, bölge içindeki aktörlerin ilişkileri ve davranışları için gerekli norm, kural ve değerlerin yönlendirdiği bir alansal varlığa benzer (Maillat vd., 1994, s.27; Pyke vd., 1990, s.14).

Çevrenin yenilikçi veya korumacı bir özelliğe sahip olması; bölgedeki aktörlerin davranışlarının kendi şahsi çıkarlarını koruma yönünde olup olmaması, kısa dönemli faydaları tercih edip etmemesi, önceliğin kolektif faaliyetlere verilip verilmemesi ve kaynakların uzun dönemli kalkınma projelerine yönlendirilip yönlendirilmemesi gibi çeşitli unsurlara bağlı olarak değişim gösterir. Çevre, dış dünyaya açılma ve yerel üretim sistemleri için gerekli özellikli kaynak ve bilgiyi temin etme yeteneğine kavuştuğunda yenilikçi bir nitelik kazanmaktadır (Çetin, 2004, s.42). Çevrenin yenilikçi bir yapıya kavuşması; yeni projeler tasarlama, kullanım bilgisinin yenilenmesi ve mobilize olması, teknoloji ve piyasa çevresinde görülen fırsatlarla ilgili olarak kendi özellikli kaynaklarını yaratma yeteneğine sahip olması gibi önemli imkanları beraberinde getirir (Maillat, 1995, s.160). Aslında yenilikçi çevrenin rolü, yerel üretim sistemlerine yol göstermek için değişim sürecinde ortaya çıkan tansiyonu bastırmak ve idare etmektir. Bunda başarılı olunamazsa, yerel üretim sistemleri varlığını yitirir.

Yenilikçi çevre, her iki bölgesel dinamiğin uyumunu sağlayan, birbirine bağlı olan bu iki sisteme ilişkin değişimleri güçlendirme yeteneğine sahip bir organizasyon olarak

tanımlanabilir (Maillat vd., 1996, s.2). Yerel üretim sistemlerinin özel bir türü olmamakla birlikte, bu sistemlerin değişmesine ve dönüşümüne yardımcı olan bir yapı olarak değerlendirilebilir (Maillat, 1995, s.161). Yenilikçi çevre bağlamında işletmeler arasında yerel girişimcilik, yakın ilişkiler, işbirliği ve uzmanlaşmış işgücü piyasalarından doğan pozitif dışsallıklar ön plana çıkmaktadır. Bu unsurlar, KOBİ'lerden oluşan yerel üretim sektörüne ve şehirlere rekabet gücü kazandırmaktadır.

Endojen bölgesel kalkınma yaklaşımının esas rolü, bölgelerin kendi öz kaynaklarına dayanarak bölgesel-refah yaratıcı mekanizmaları ortaya çıkarmasına dayanak olmak, bölgelerin kendi kalkınma süreçlerine egemen olmalarını ve bu süreci sahiplenmelerini sağlamaktır (Çakmak ve Erden, 2004, s.82). İçsel büyüme teorisi, sürdürülebilir kalkınmayı yaratmada ve devam ettirmede içsel yerel faktörlerin önemini vurgulamış ve ekonomik gelişmede önemli girdiler olarak kabul edilen öğrenme, liderlik, sosyal sermaye, fiziksel altyapı, kurumlar ve insan kaynakları gibi geleneksel olmayan ekonomik değişkenlerin dikkate alınmasına katkıda bulunmuştur (Akpınar, 2005, s.3).

Endojen bölgesel kalkınma yaklaşımının ortaya koyduğu üzere, yerel aktörler ve diğer dinamiklerin organize edilmesiyle bölgenin kalkınması için gerekli özellikli kaynaklar ortaya çıkarılabilecek, orijinal çözüm yolları geliştirebilecektir. Bunlar için cazibe merkezleri yaratmak ve bu yönde modeller ortaya koymak kaçınılmaz görülmektedir.

2.2.4 Cazibe Merkezi Modelleri

Cazibe merkezi modelleri, birçok yerleşim birimi tarafından kullanılan ekonomik gelişme modelidir. Bu modele uygun amaç yeni anlayışa göre, fabrikalardan ziyade girişimci ruhlu insanları, nitelikli işgücünü ve belirli sosyo-ekonomik grupları yerleşim birimine çekmektir. Yeni orta sınıf göçmenler bir yerleşim birimine hem satın alma gücü, hem de kapasiteli girişimciler getirmektedir. Bunların sonucunda, yerleşim birimleri ilgilerini firmaları çekmeden insanları çekmeye kaydırmışlardır (Özgür ve Erdal, 2003, s.356).

Cazibe merkezi yaratmanın bir anda yapılabilmesi tabii ki mümkün değildir ve dünyadaki pek çok yerleşim birimi kendilerini bir çekim merkezi haline getirmek adına çeşitli programlar uygulamaktadırlar. Bu modelde daha çok her merkezin bir diğerine göre karşılaştırmalı bir üstünlük elde etme çabası dikkati çekmektedir. Özellikle alt yapı yatırımlarının öneminin büyük olduğunu gördüğümüz çekim merkezi olmaya yönelik faaliyetlerde, yerel idareler ve bölgesel kalkınma teşkilatlarınca yapılacak hamleler, oluşturulacak bölgesel kalkınma ajansları, organize sanayi bölgeleri, teknoloji merkezleri ve hatta işletmelerin iş, eğlence, haberleşme, araştırma, ulaşım gibi her türlü ihtiyacını bir arada

karşılıyacak özel şehirlerin kurulması ile cazibe merkezi haline gelecek olan yerleşim birimlerinin artmasıyla, mevcut dinamikler bölgesel ve yerel kalkınma yaklaşımlarının farklı ve yeni itici güçleri olarak literatürdeki yerlerini de sağlamlaştırabileceklerdir (Aktakas, 2006, s.39).

2.2.5 Yeni Ekonomik Coğrafi Modelleri

Yeni içsel büyüme modelleri, mekânı, açıklamalarının dışında bırakırken, bölgesel kalkınma modelleri ve ekonomik coğrafya yaklaşımı ölçek ekonomilerini sıkça kullanmkla beraber özenli bilimsel bir yapı geliştirememiştir. Hem mekânı içine katan, ölçek ekonomilerini kullanan, hem de mikro ekonomik temellere dayalı genel denge anlayışı içerisinde bütünsel bir yapıyı kuran yeni ekonomik coğrafya modelleri olmuştur. Kalkınma iktisadi yaklaşımı tarafından yeni bir fikir içermediği gerekçesi ile başlangıçta sıkça eleştirilmekle beraber, bölgesel gelişmeye dair önemli önermeler kapsayan yeni ekonomik coğrafya modelleri çeşitlilik içermektedir. Bu modellerin ortak varsayımları malların naklinin maliyeti oluşu ve üretimde artan ölçek getirisinin olmasıdır (TÜSİAD, 2008, s.27). Bu iki varsayım altında, firmalar pazara yakınlık ile üretimi yığınlaştırma arasında bir seçim yapmak durumundadırlar.

Yeni ekonomik coğrafya modelleri, ne yazık ki, aşırı derecede teknik inceleme gerektirmekte ve temel sonuçlarının anlaşılmasının diğerleri kadar kolay olmaması gibi özelliklere sahiptir. Ottaviano (2003) makalesinde, bu modellerin, özellikle politika önermelerini ayrıntılı olarak tartışmaktadır. Çok basit bir çerçevede yeni ekonomik coğrafya modellerinin temel özelliklerini anlatmak mümkündür (Ottaviano, 2003, s.4). İki bölgeli, biri sabit ölçek getirisine sahip, tam rekabetçi piyasada çalışan ve ürünü serbestçe ticaret edilebilen, diğeri ise artan ölçek getirisine sahip, eksik rekabetçi piyasada çalışan ve ürününün ticareti serbest olmayan iki sektörlü bir ekonomi varsayılmaktadır. Bu modellerde temel olan ikinci sektördeki firmaların bölgelerarası dağılımıdır, çünkü büyüme bu sektördeki gelişme yoluyla olmaktadır.

Yeni ekonomik coğrafya modellerinin öngörülleri, kalkınma iktisadi modellerindekiler ile çok benzemektedir. Ancak neoklasik yaklaşımdan, her ne kadar benzer yöntemler kullanıyor olsa da, son derece önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, aynı zamanda bölgesel kalkınma ile ilgili politika üretiminin ne kadar zor olduğunu işaret etmektedir.

2.3 Kazakistan'ın Bölgesel Ekonomik Kalkınma Stratejisi

Kazakistan bağımsızlığını ilan ettiği ilk günden itibaren pazar ekonomisini tesis etme rotasını çizmiştir. 1990'lı yılların başlarında Kazakistan'ın ekonomik kalkınma düzeyi düşüktü. Pazar ekonomisinin herhangi bir belirtisinin bulunmaması sistem değişikliğinin başlamasını zorlaştırıyordu. Şu anda, kalkınma stratejisi kapsamında kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerin birleştirilmesine dayalı sosyo-ekonomik süreçleri düzenleme ile ilgili ülkede kapsamlı sistem oluşturulmuş durumdadır.

1997 yılında Devlet Başkanı N.Nazarbayev bağımsız devletin tarihinde ilk defa Kazakistan'ın yakın ve uzun vadeli perspektiflerde kalkınma stratejisinin belirlendiği “Kazakistan-2030 tüm Kazakistanlıların refahı, güvenliği ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi” başlığı ile Kazakistan halkına seslenmiş konuşmasını yapmıştır. Seslenmiş konuşmasında ülkenin ekonomik ve politik durumunun ayrıntılı analizi yapılmış, Kazakistan'ın tarihi misyonu, kalkınma hususundaki temel öncelikler belirlenmiştir. Ulusal güvenlik, iç siyasi istikrar, toplumun bütünleşmesi, profesyonel devlet gibi önceliklerin arasında Devlet Başkanı, gelişmiş pazar ekonomisi, Kazakistan vatandaşlarının sağlık, eğitim ve refahı, enerji kaynakları, altyapının, özellikle ulaştırma ve haberleşme alanlarının geliştirilmesine dayalı ekonomik kalkınmanın altını çizmiştir (Nazarbayev, 1997).

Devlet yönetiminin etkinliğinin artması ile 2004–2008 yıllarında önemli derecede olumlu derecede makroekonomik hız belirlenmiş, bu da ekonominin istikrarlı kalkınma rotasını aldığını kanıtlamaktadır. Kazakistan, ana sermayeye yatırım artışı ve kişi başına yabancı yatırım teşvik hacmi bakımından BDT ülkeleri arasında tartışılmaz lider konumundadır. Devlet ve iktisadi kuruluşlar çağdaş finansal yönetim yenileme yöntemlerini kullanmaktadır.

Şu anda Kazakistan ekonomisinin kalkınmasını belirleyen temel belge, Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2003–2015 yılları arasında sanayi-yenilikçi kalkınma stratejisidir. Strateji, ülkede bilimsel ve yenilikçi faaliyetin teşvik edilmesine yönelik aktif devlet bilimsel ve yenilikçi politikasının yürütülmesini öngörmektedir. Belirlenen amaçlara ulaşmak için sermaye piyasasının geliştirilmesine devam edilmesi ve mali, eğitim, anti tekel ve altyapı politikasının geliştirilmesi öngörülmektedir. Standartlaştırma politikası çerçevesinde ekonomi ve yönetimin tüm alanlarında dünya standartlarına ulaşılması planlanmaktadır.

2004 yılında Kazakistan'da “Ekonominin üretim yapmayan alanlarındaki kümelenmelerin geliştirilmesi vasıtasıyla Kazakistan ekonomisinin çeşitlendirilmesi” projesi

start almıştır. Projenin ana işvereni Kazakistan Cumhuriyeti Hükümetidir. Projenin uygulanması sırasında, Kazakistan ekonomisinin doğal kaynakların çıkartılmasıyla ilgili olmayan alanlarının rekabet edebilirliğinin artırılmasını amaçlayan programın geliştirilmesi öngörülmektedir. Yeni proje, bölgelerin ve ülkelerin ekonomik gelişimin rekabet edebilirliği ve çekiciliğinin yükseltilmesi için denenmiş ve etkili araç olan kümelenme yönetimine dayanmaktadır. Yönetimin temel özü coğrafik olarak konumlanmış karşılıklı ilişkiler içerisindeki şirketlerin, donanım, parça, uzmanlaşmış üretim hizmetleri, altyapı tedarikçilerinden, bilimsel-araştırma merkezleri, yüksek öğrenim kurumları ve belirli iktisadi verim elde etme alanında birbirini tamamlayan ve belirli şirketlerin, başlı başına kümelenmenin ve genel olarak ülkenin rekabet gücünü pekiştiren diğer kuruluşlardan belirli grupların oluşturulmasıdır. Şu anda Kazakistan'ın hammadde olmayan sektörünün 150 üzerinde alanı incelenmiş durumdadır. Turizm, kargo taşımacılığı, petrol-gaz makine yapımı, gıda ve tekstil sanayi, metalürji, inşaat malzemeleri üretimi olmak üzere kümeleşmeye en hazır yedi alan belirlenmiştir. Buna paralel olarak pamuk, şarap ve balık alanlarında kümeleşmelerin oluşturulması ile ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Böylece, projenin sonucunda ülkenin rekabet gücü artacak, yeterli bilgi ve deneyime sahip yerli uzmanlar hazırlanış olacaktır (Kazakistan, 2012, s.251).

Bağımsız Kazakistan'ın ekonomik reformlarının en önemli sonucu, pazar tipi ekonominin ve etkili devlet yönetimi sisteminin, pazar işletmesinin en uygun ilkelerinin oluşturulması olmuştur. Ekonomide reformlar süreci tamamlanmamıştır. Reformlara devam edilmektedir. Kazakistan'ın ekonomi politikası milli, ekonomik avantajlı alanların desteklenmesi, Kazakistan ürünleri için dış ve iç pazarlarının genişletilmesi, sermaye piyasasının istikrarının sağlanması, enflasyonun olumsuz etkilerinin azaltılması, vergi ve gümrük politikalarının reformlaştırılması, yakıt-enerji sisteminin efektiflik seviyesinin yükseltilmesi vb. belirlenmiştir.

2.3.1 Yenilikçi Politikası

Kazakistan'da yenilikçi faaliyetin özel taraflarının şekil ve türlerini standartlaştırma amacıyla Kazakistan Cumhuriyeti Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Kazakistan Cumhuriyeti'nde teknoloji park zinciri oluşturma kavramını hazırlamıştır. Söz konusu kavram, Singapur, Çin, Almanya, ABD ve diğer gelişmiş sanayi ülkelerin yenilikçi altyapısını oluşturma deneyimleri dikkate alınarak geliştirilmiştir. Konsept ile ülkede çok kademeli ulusal yenilikçi sistemin (teknoloji parklar, bilimsel parklar, teknolojik iş geliştirme, bölgesel yenilikçi fonları vb) oluşturulması öngörülmektedir.

2.3.1.1 Serbest Ekonomi ve Sanayi Bölgeleri

Kurulmakta olan serbest ekonomi bölgeleri Kazakistan'ın özel hukuki rejimli belirli bölgeleridir. Aralık 2007 tarihinde hükümet kararnamesiyle sanayi-yenilikçi altyapı (serbest ekonomi ve sanayi bölgeleri, teknoparklar ve iş geliştirme parkları) oluşturma ve geliştirme kavramı kabul edilmiştir.

Şu anda Kazakistan'da 5 serbest ekonomi bölgesi: Astana- noviy gorod (Astana Yeni Kent), Morport Aktau (Aktau Deniz Limanı), Bilişim teknolojileri parkı (Güney Kazakistan), Ulusal endüstriyel Petro-Kimya Teknoparkı faaliyet göstermektedir. Temmuz 2007 tarihinde "Burabay" SEB kurulması ile ilgili Devlet Başkanı kararı kabul edilmiştir (www.invest.gov.kz, 2012).

"Astana-Noviy Gorod" SEB: 2001 yılında 2010 yılına kadar süre ile kurulmuştur. Astana bölgesi sınırlarında İşim nehrinin sol sahilinde 5900,9 hektar alan üzerinde kuruludur. SEB, yatırım teşviki ve inşaat alanında önde gelen teknolojilerin kullanılması, ayrıca modern altyapının tesis edilmesi suretiyle İşim nehri sol sahilinin hızlandırılmış şekilde geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Şu anda %60'ı özel yatırımlar olmak üzere 774 milyar tenge yatırım temin edilmiştir. 118 yapı işletmeye alınmıştır (www.astana.kz, 2012).

"Morport Aktau" SEB: 2002 yılında 1 Ocak 2015 tarihine kadar süre ile kurulmuştur. Deniz Ticari Limanı bölgesinde, Mangıstau eyaleti Aktau idari il sınırlarındaki bölgede bulunmaktadır. SEB yüzölçümü 982,3 hektar. SEB, bölgenin hızlandırılmış şekilde kalkınması, yüksek verimli, ileri teknoloji ve ihracata yönelik üretim tesislerinin kurulması, sosyal sorunların çözülmesi amacıyla kurulmuştur. Sanayi sektöründe toplam 348,3 milyon dolar tutarında proje hayata geçirilmiş ve 1584 işyeri oluşturulmuştur.

"Bilişim Teknolojileri Parkı" SEB: 2003 yılında 1 Ekim 2013 tarihine kadar süre ile kurulmuştur. Almatı eyaleti Medeo ilçesi Alatau köyü sınırında ve Almatı eyaleti bitişik toprakları bulunmaktadır. SEB'in yüzölçümü 342,9 hektardır. Kuruluş amacı, bilişim teknoloji alanının, ayrıca ileri teknoloji ve ihracata yönelik modern bilişim teknolojileri üretimin geliştirilmesi, bilişim teknolojileri yeni ürün türlerinin üretiminin benimsenmesi, yatırımların teşvikidir. Şu anda SEB sınırında toplam ürettikleri ürün hacmi 928 milyon tengeyi tekabül eden 21 şirket faaliyet göstermektedir.

"Ontüstük" SB: 2005 yılında 1 Temmuz 2015 tarihine kadar süre ile kurulmuştur. Kuruluş amacı, konfeksiyon üretimi dahil tekstil sanayinin geliştirilmesi, ileri teknoloji üretiminin oluşturulması, hazır tekstil ürünlerinin üretimi için dünya ticari markaları

üreticilerinin teşvikidir. SEB Güney Kazakistan eyaleti Sayram ilçesi sınırlarında 200 hektar alan üzerine kuruludur. Yılda yaklaşık 100 bin ton Kazakistan pamuk-iplik tüketim hacmiyle 15 tekstil fabrikasının inşası öngörülmektedir. Planlanan yatırım hacmi yaklaşık 500 milyon dolara tekabül etmektedir.

“Ulusal Endüstriyel Petro-Kimya Teknoparkı” SB: 2007 yılında 31 Aralık 2032 tarihine kadar süre ile hidrokarbon hammaddesinin işlenmesi ile ilgili dünya standartlarında petro-kimya üretim tesislerinin geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Atırâu eyaletinde bulunmaktadır. Yüzölçümü 787,4 hektardır. Serbest ekonomi bölgelerin oluşturulmasıyla birlikte sanayi bölgeleri de kurulmaktadır. Sanayi bölgeleri Astana ve Karagandı şehirlerinde faaliyetlerine başlamıştır (www.invest.gov.kz, 2012).

2.3.1.2 Kümelenmeler

Kümelenmelerin geliştirilmesi bölgelerin hızla gelişmesi ve genel olarak ülkenin dünya ekonomisine etkili entegrasyonunu hedeflemektedir. 2005 yılında 7 pilot kümelenme belirlenmiştir: Karaganda eyaletinde-“Metalürji-Maden işleme” kümelemesinin geliştirilmesi ile pilot “Metalürji” kümelenmesi; Almatı’da “taşımacılık-lojistik merkezinin kurulması”, “Nelti” yeni Avrasya taşımacılık inisiyatifi, Aktau limanında taşımacılık-lojistik merkezinin kurulması ve geliştirilmesi ile pilot “Taşımacılık Lojistiği” kümelenmesi; Güney Kazakistan eyaletinde pamuk iplik ve kumaş üretiminin geliştirilmesi ile pilot “Tekstil Sanayi” kümelenmesi; Astana ve Almatı eyaletinde inşaat malzemeleri projelerinin uygulanması, Kızılorda eyaletinde cam ve cam ürünlerinin üretim ile ilgili kümelemenin geliştirilmesi ile pilot “İnşaat Malzemeleri” kümelenmesi; Kuzey bölgede enerji işleme kümelenmesinin, güney bölgede meyve-sebze kümelenmesinin, Kostanay eyaletinde süt kümelenmesinin kurulması ile pilot “Gıda Sanayi” kümelenmesi; Mangıstau eyaletinde “Aktau City” ve Almatı eyaletinde “Kapşagay” geliştirilmesi ile pilot “Turizm” kümelenmesi; Batı Kazakistan eyaletinde geliştirilmesiyle pilot “Petrol-Gaz Makine Sanayi” kümelenmesi (Kazakistan, 2012).

2.3.1.3 “30 Kurumsal Lider” Devlet Programı

Kazakistan’ın önde gelen 30 kurumsal yapısını belirleme inisiyatifi Nisan 2007 tarihinde Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından yayınlanmıştır. Programın temel amacı, ekonominin modernleştirilmesi ve Kazakistanlı şirketlerin rekabet edebilir ürünle uluslararası pazarlara ulaşmasıdır. Devlet Başkanı kanaatine göre, söz konusu program devletin rekabet edebilir ekonomi alanlarını geliştirme politikasının sistemli aracı olacaktır.

“30 kurumsal lider” programı çerçevesinde toplam 56 milyar dolar tutarında 86 atılım projesi onaylanmış, Temmuz 2007 tarihinden itibaren ise “metalürji ve kimya sanayi, makine sanayi ve inşaat alanları başta olmak üzere toplam 900 milyar tenge tutarında 22 atılım projesi uygulamaya konulmuştur (KC Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın raporu, 2007). Programa dâhil edilen onaylanmış projelerinden oluşturulan temel listede tüm finansman kaynaklardan toplam 49 milyar dolar tutarındaki tahmini yatırım hacmi ile 45 proje bulunmaktadır. Genel olarak ülkede yeni üretim tesislerinin kapsamlı inşaatlarına devam edilmektedir. Stratejinin uygulandığı yıllar içerisinde 25 bin işyeri içeren 52 tesis işletmeye alınmıştır.

2.3.1.4 Bilimsel Parklar

Ulusal bilimsel ve teknolojik parklarını oluşturmanın amacı, ekonominin perspektifli alanlarında üretim tesislerinin kurulmasıdır. 20 Haziran 2007 tarihinde Kazakistan’da 2007–2012 yılları arasında bilimi geliştirme ile ilgili devlet programı kabul edilmiştir. Programda özellikle, nanoteknoloji, biyoteknoloji, nükleer teknolojileri, uzay teknolojileri, hidrokarbon ve maden sanayi için yeni teknolojiler olmak üzere 5 ulusal açık tip laboratuvarı; ülkenin önde gelen üniversiteleri temelinde 15 ulusal bilimsel laboratuvarın oluşturulması suretiyle bilimsel-teknoloji gelişim önceliklerine göre bilim ve eğitim alanları altyapılarının teknik açıdan yenilenmesine önem verilmiştir.

Ulusal yenilikçi sistem programında vurgulandığı üzere, bilimsel-teknolojik potansiyel durumu öncelikle bilimi finanse etme seviyesi, elde edilen sonuçların verimliliği ile belirlenmektedir. 2005–2015 yılları arasında Kazakistan’da ulusal yenilikçi sistemini oluşturma ve geliştirme programına uygun olarak gerekli altyapı bazı ulusal teknolojik park ve bölgelerden oluşmalıdır. Stratejinin birinci aşamasının uygulandığı yıllar içerisinde kurulanlar, şu anda 3 bölgesel park: TOO “Almatı Bölgesel Park”; “UNİSCIENTECH” (Karaganda); TOO “Teknopark Algoritm” (Oral), birinci aşamasının Eylül 2006 tarihinde işletmeye teslim edildiği bir ulusal bilişim teknolojileri teknoparkı; Kuzey Kazakistan, Güney Kazakistan, Doğu Kazakistan ve Astana’da olmak üzere 4 bölgesel teknoparkın oluşturulması ile ilgili çalışmalar yürütülmektedir. KC Tarım Bakanlığı, 2006–2010 yıllarında Tarım sanayinin istikrarlı gelişim kavramının uygulanması ile ilgili 2006–2008 yılları için öncelikle program kapsamına dâhil edilen “Astana” ulusal tarım teknolojileri parkının kurulması ile ilgili girişimlerde bulunmaktadır (KC Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın raporu, 2007).

2.3.2 Ulusal Fon

Yurtdışında başarıyla ve istikrarlı faaliyet gösteren istikrar fonlarının deneyim ve prensipleri dikkate alınarak, gelecek nesiller ve ekonominin istikrarını sağlamak için Ağustos 2000 tarihinde Ulusal Fon kurulmuştur. Fonun amacı, ülkenin istikrarlı sosyo-ekonomik kalkınmasının sağlanması, gelecek nesiller için mali kaynakların tasarrufu ve ekonominin olumsuz dış faktörlerin etkisine bağımlılığının en aza indirilmesidir.

Kazakistan Ulusal Fonu, doğal zenginliklerden elde edilen gelirleri toplum için verimli yönetme örneği olan Norveç modeli temelinde kurulmuştur. Ulusal Fonu kurma gereksinimi 2000 yılların eşiğinde, yakın gelecekte petrol satışından elde edilecek döviz geliri hacminin ekonominin imkânlarını aşağı beklentisiyle belirlenmiştir. Ulusal Fon, Devlet Başkanı, Meclis Başkanı, Saymanlık Başkanı, ayrıca Başbakan ve bazı bakanlardan oluşan bir kurul tarafından yönetilmektedir. Fon aktiflerinin yönetimi KC Merkez Bankasının sorumluluğundadır.

Fonun gelir kısmı hammadde sektörünün vergiler ve bütçeye diğer zorunlu kesintilerinin onaylanan devlet ve yerel gelir bütçe tutarları üzerindeki fazlalık hesabından, ayrıca devlet ve yerel bütçelerden resmi transferler, fon yönetiminden yatırım gelirleri, Kazakistan mevzuatına aykırı olmayan diğer girdi ve gelir hesabından oluşturulacaktır. Ulusal fon kaynakları bütçe açığının finanse edilmesi, ayrıca gelecek nesiller için mali kaynak tasarrufu için kullanılacaktır.

Ulusal Fon Kazakistan bütçesinin istikrarını sağlamaya, hammadde alanlarının geliştirilmesine yönelik bazı programların uygulanmasına, perspektifli hedeflerin çözümlenmesine, örneğin, yüksek kalifiye ekonomist, yönetici, işletmecilerin hazırlanmasına katkı sağlamakta, ayrıca gelecek nesiller için tasarruf yapmaktadır. Ulusal Fon özellikle, 2008-2009 yılları dünya ekonomik krizinin aşılması ile ilgili programda önemli rol oynamıştır (www.invest.gov.kz, 2012).

2.4 Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Yeri ve Önemi

Ülkede ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için temel şartlardan bir tanesi dış satımın artırılmasıdır. Az gelişmiş ülkelerde ekonomik gelişme için geleneksel tarım ekonomisinden endüstriyel ekonomiye geçiş bir zorunluluktur. Fakat böylesine bir değişim büyük ölçüde; sermaye, yabancı döviz kazancıyla mümkün olmaktadır. Bu durum endüstriyelleşme için gerekli finansman kaynaklarını yaratmak amacıyla ülke yöneticilerini turizm sektörüne yöneltmektedir (İçöz ve Kozak, 1998, s.159).

Braden ve Winer (1980, s.37), turizm sektörünün bölgesel kalkınma ve kaynakların etkin kullanımı konusunda büyük bir önemi olduğunu, özellikle bölgelerarası dengesizliğin gidermesinde turizm sektörü, tarım ve sanayide yeterli kaynak ve gelişme imkânına sahip olmadığını göstermişler. Ancak zengin bir turistik potansiyeline sahip bölgelerin, planlı ve etkin bir turizm politikaları uygulamaları sonucunda turistik yönden dengeli bir şekilde kalkınmalarını sağlayacağını ifade etmişler.

Konu Kazakistan genelinde ele alındığında, Kazakistan genç bir ülke olduğu için yatırıma tahsis edilen kaynaklar da sınırlı kalmaktadır. Kaynakların sınırlı olması, yatırımların da seçici olmasına yol açmakta ve yatırımlar, geliri yüksek olan sektörleri tercih etmekte ve bu sektörlerin de belli bölgelerde yoğunlaşması bölgelerarası dengesizliğe yol açmaktadır. Kazakistan'daki bölgelerin gelişmişlik düzeyine baktığımızda; Hazar denizi, Almatı, Astana, Burabay bölgelerinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Çünkü yatırımların büyük bir kısmı bu bölgelerde yapılmaktadır. Bu bölgelerin dışında kalan diğer bölgeler aynı şansa sahip değildir ve üstelik geri kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere sürekli bir göç söz konusudur. Ancak sanayileşme imkânına sahip olmayan bölgelerimizin gelişmesi ve kalkınması da bu bölgelerin sahip olduğu turistik arz olanaklarının değerlendirilmesiyle sağlanabilir.

Bir bölgenin turizm bakımından gelişebilmesi ve kalkınma düzeyinin gerçekleştirebilmesi için Çeken (2003, s.148) aşağıdaki faktörlerin dikkate alınması gerektiğini söylüyor:

- Bölgenin kültürel değerlerinin (arkeolojik eserler, anıtlar, folklor ve festivaller) analizi yapılmalı,
- Bölgede bulunan mevcut tesislerin (otel, motel, pansiyon) durumu ve yenilerini ilave edebilme durumu,
- Bölgenin enfastrüktür (iklim durumu, doğal örtüler ve turizme elverişli arazi durumu) ön analizi yapılmalı,
- Bölgede kamu yatırımlarının durumu,
- Turizm sektörünün bölgedeki diğer sektörlerle olan ilişkisi,
- Bölgede bulunan, turizme doğrudan ve dolaylı olarak özel mallar ve hizmetler üreten ve pazarlayan kuruluşlar,
- Bölgede bulunan tesislerden yörede oturanlara iş imkânı sağlama durumu
- Bölgeye yönelik uluslararası turizm talebinin analizi,
- Bölgedeki sivil toplum örgütlerinin var olmasıdır.

Bu faktörleri bir turizm bölgesinde doğru bir şekilde analiz ettikten sonra turizmin bölgesel kalkınmaya etkinliği de artmış olacaktır. Fakat bölgenin turizm potansiyelinin bir bölgesel proje çerçevesinde, diğer potansiyel varlıklara birlikte değerlendirdiğinde bu etkinlik daha da artmış olacaktır.

Turizm sektörü, bölgelerin sahip oldukları turizm kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak, bölgeler arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi ve bölgesel kalkınmanın sağlanması konusunda önemlidir. Turizm sektörünün temel arz verileri bölgelerin doğal, tarihsel, sosyal-kültürel kaynaklara bağlı olduğundan diğer sektörlerden farklı olarak kalkınmayı hızlandırmaktadır. Turizmin bölgesel kalkınmaya etkisini aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlerin yapmış oldukları turistik tüketim harcamaları ile artan turizm talebini karşılamak amacıyla yapılan turistik yatırımlar gerek turizm sektöründe gerekse sektörü belirleyen diğer sektörlerdeki üretim faktörlerinin gelirlerini arttırır.

- Turizm sektörü her ne kadar hizmet sektörü içinde yer alsada taşıdığı özellikler nedeniyle 33 sektörle yakın bir ilişki içindedir.

- Turizm sektörüne paralel olarak turizmin gelir etkisinin arması, tarım sektöründe üretim kalitesinin artmasına, kaliteli ürünün gerçek değerini bulmasına neden olur. Bunun sonucunda o bölgede tarımla geçinen kesimin gelirinde bir artış olacaktır.

- Turizm sayesinde ihracı mümkün olmaya, jeo-ekonomik varlıklar, sosyo-kültürel varlık, değer ve olaylar ile çok özel bazı hizmetler bölge için döviz kaynağı haline gelmektedir (Olalı ve Timur, 1998, s.97).

- Turizmin bölge ekonomisine katkısı katma değer yoluyla olmaktadır. Turistik mal ve hizmet üretiminin milli gelir üzerinde yarattığı katma değer etkisi, diğer sektör üretimden yüksek olduğundan kalkınma için büyük bir önem arz etmektedir.

- Turizm, ülkede yeni iş imkânları yaratılması suretiyle bölgelerarası gelir dağılımında olumlu etki yaparak bölgelerde dengeli kalkınmaya olanak sağlamaktadır (Robert ve Goeldner, 1990, s.272).

- Bir bölgedeki turizmin doğaya dayalı olarak ortaya çıkışı büyük kent ve sanayi merkezinde kazanılmış gelirlerin kırsal yörelere aktarılmasına yol açarak hem ülke düzeyinde hem de uluslar arası düzeyde gelirin yeniden dağılımında etkili olacaktır.

- Turizmin geliştiği bölgelerde aynı zamanda bölgede bir çevre bilincinin gelişmesine de yol açmaktadır. Temiz bir çevre turizmin temel sermayesidir. Turizm çevreyi koruyacak, hava ve su kirlenmesini önleyecektir. Yörede sürdürülebilir bir çevre modeli gelişecek ve kalkınma sürecinin gelişmesine neden olacaktır.

- Turizm arz potansiyeline sahip çekim bölgelerde oturanların sahip oldukları sosyo-kültürel değerleri yıpranmayacak hatta değer kazanacaktır (Çetiner, 1998, s.218).

- Turizm sektörünün gelişmesi sonucunda, bölgede ikamet edenler, evlerini pansiyon olarak turistlere kiraya verme yoluyla bir gelir elde etmektedir. Bununla birlikte, aile ve turistlerin aynı çatı altında birlikte yaşamaları sosyo-ekonomik kalkınmaya olumlu yönden katkı sağlamaktadır.

- Turizmin gelişmesi sonucunda bölgede, kalkınma hızı ile nüfus artış hızı arasındaki dengesizliğin sebep olduğu iç göçler, turizm nedeniyle yer azalacak veya duracaktır.

- Turizm sektörünün gelişmesine bağlı olarak yörede fiziksel alt yapı sorunu da ortadan kalkmaktadır. Turizmin gelişmesi iyi hazırlanmış bir alt yapıya bağlıdır. Başta yörede su, yol, elektrik, kanalizasyon, otopark ve haberleşme gibi fiziksel alt yapı gelişecektir. Böylelikle bölge sahip olduğu turistik arz potansiyeli nedeniyle alt yapısı hazır olan diğer endüstri bölgeleriyle aradaki dengesizliği en aza indirmiş olacaktır.

Yukarıda belirtilen kalkınma unsurlarının gerçekleşme hızı ülkenin sahip olduğu turist arz verilerinin etkin bir şekilde kullanılmasına ve turizm sektörünün ülkenin kalkınması için öncelikli sektör haline getirilmesi ile mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'IN SOSYO-EKONOMİK YAPISINA GENEL BAKIŞ

3.1 Kazakistan'ın Konumu

Kazakistan, yüzölçümü açısından dünyanın dokuzuncu, eski Sovyetler Birliği ülkelerinin ikinci en büyük ülkesidir. Türkiye'nin yaklaşık 3,5 katı büyüklüğündeki ülke, Orta Asya'da Çin'in kuzeybatısında, Ural Nehri'nin batısında yer almaktadır. Doğudaki Altay Dağları, güneydoğusundaki Tien Şan -diğer adıyla Tanrı Dağları- ve onun uzantıları Jonggar Alatau ve Saur-Tarbagatay ülkenin en büyük dağlarını oluşturmaktadır.

3.1.1 Coğrafi Konumu

Kazakistan Cumhuriyeti, iki kıta: Avrupa ile Asya'nın kesiştiği yerde, Ural dağlarının güney yönünde kuzey yarımkürede bulunan en büyük ülkedir. Güney-batısı Hazar deniziyle çevrilidir. Ülkenin sınırı İdil (Volga) nehrinden Altay dağlarına ve Batı Sibirya ovalarından Batı Tien Şan dağlarına kadar uzanmaktadır. Kazakistan'ın kuzey sınırları Moskova ve Kopenhag ile güney sınırları Ankara ve New York ile aynı enlemde bulunmaktadır. Doğu sınırları meridyen boyunca Urumçi ve Kalküta, batı sınırları Aden ve Madagaskar adası ile aynı noktadır (Kara, 2010).

Kazakistan'ın yüzölçümü 2724,9 bin km²'dir. Ülke yüzölçümü bakımından Rusya, Çin, ABD, Arjantin, Brezilya, Kanada, Hindistan ve Avustralya'dan sonra dokuzuncu sırada yer almaktadır. BDT ülkeleri arasında Kazakistan yüzölçümü ile ikinci sırada bulunmaktadır (A.Dautov, 2008, s.14). Kazakistan yüzölçümü 12 Avrupa Birliği ülkesinden daha büyüktür. Kazakistan kuzey-batı, kuzey ve doğuda Rusya Federasyonu (6846 km) ile güney-batı ve güneyde Türkmenistan (379 km), Özbekistan Cumhuriyeti (2203 km) ve Kırgızistan Cumhuriyeti (1051 km) ile güney-doğuda Çin Halk Cumhuriyeti (1533 km) ile sınırdadır (<http://www.kazakhstan-turkey.com>, 2013). Kazakistan Cumhuriyeti'nin ülke sınırının toplam uzunluğu yaklaşık 12187 bin km. olup, tahminen 600 km. Hazar denizi boyunca uzanmaktadır.

Ülkenin kuzey-batısı, Hazar ovasında Ural dağlarının güney kollarıyla sınırlı kuzey-doğu kesiminde bulunmaktadır. Kazakistan'ın kuzey ve kuzey-doğu bölgelerini, batı kısmından meridyen yönünde güneye doğru, güneyinde engin Kızılkum çölünün bulunduğu Turan ovasına geçiş yapan Torgay platosunun uzanmakta olduğu Batı Sibirya ovasının güney sınırı olan eğimli düz araziler işgal etmektedir. Ülkenin tüm orta ve kısmen doğu kısmında,

güneyde Balkaş gölü ve Aral denizinin kapalı iç havzaları ile kuzeyde Kara deniz havzası arasında temel su ayırım çizgisi olan Kazakistan'ın yüksek arazileri "Sarıarka" yerleşiktir. Ülkenin doğu ve güney-doğu kısmı, bir birlerinden üzerlerinden sayısız nehir ve göllerin dereleri geçen dağlar arası ve dağlar içi çukurlarla ayrılmış Altay ve Tien Şan (Tanrı) dağları sisteminin yüksek sıradağları şeklinde temsil edilmektedir (Erdauletov, 2000, s.15). Kazakistan'ın güneyinde Betpakdala ve Moyinkum çölleri bulunmaktadır. Tien Şan dağının batı kolları: Talas Alatav, Ukgam sıradağları ve Karatav dağı kesişmektedir. Ülkenin güney-batı bölgeleri, Aral denizinin ötesinde Hazar ovasının güney sınırıyla kesişen yüksek Üstyurt ve Mangıstav platosuyla birleşen engin Turan ovasının sınırlarına yayılmaktadır. Böylece, Kazakistan: Batı ve Kuzey-Batı bölgeleri-çöl ve ovalık-bozkır bölgesinde; Güney ve Güney-Doğu bölgeleri-nehirli-göllü ve dağlık bölgede olmak üzere üç doğal bölgede bulunmaktadır. Ülkede irili ufaklı 80 522 akarsu, 48 262'den fazla göl ve baraj gölleri yer almakta. Ülkenin en büyük ırmakları arasında İrtiş (1700km), İşim (1400km), Çu (800km) ve Nura (978 km) yer almaktadır (Milli Ansiklopedi, 2003-a, s.256). Hazar Denizi'ne kıyısı olan Kazakistan'da, Aral Gölü'nün yanında Balkaş, Alagöl, Tengiz, Sasık, Gusmınırak ve Markaköl gibi göller bulunmaktadır (Duran, 2002, s.3).

Kazakistan'da toplam 86 şehir, 168 ilçe, 181 köy 7681 kırsal yerleşim birimi mevcuttur. Devletin başkenti Astana (1997 yılından itibaren). Almatı, ulusal önem taşıyan şehir statüsüne sahip ülkenin tek mega kentidir (www.astana.kz, 2012).

3.1.2 İklimi ve Bitki Örtüsü

Ülkenin hava neminin temel kaynağı olan dünya okyanuslarından uzaklığı, toprak sınırlarının genişliği ve ülke otografisi (yer yüzeyinin dış şekli) özellikleri, ayrıca topraklarının tamamen farklı iki yeryüzü doğa bölgeleri ve iklim kuşakları (tropik ve arktik) arasında, yakıcı güney ile soğuk kuzeyin hava kütleleri etkisinin sürekli kesiştiği Avrasya'nın iki bölgesi: Orta Asya ve Sibiryaya arasında bulunmasına bağlı olarak Kazakistan orantısız yağış dağılımı ile karasal ve bölgesel iklime sahiptir (Milli Ansiklopedi, 2003-b, s.253). Ülkenin kuzeyden güneye kadar büyük uzunluğu sonucunda bozkır bölgesi iklimi ile çöl bölgesi iklimi sıralaması söz konusudur. Karasal iklim aynı şekilde batıdan doğu yönde artış göstermektedir.

Kazakistan topraklarının genişliği, hava dolaşımının özellikleri ve rölyefin çeşitliği, emilen ve yansıtılan radyasyon miktarı hava sıcaklığını etkileyen faktörlerdir. Tüm ülke için hem gündelik, hem de yıllık sıcaklıklarda büyük dalgalanmalar söz konusudur. Ovalık-alçak

dağlık kesimlerde ortalama yıllık ve ortalama aylık sıcaklıklar kuzeyden güney yönde, yüksek dağlık bölgelerde ise havanın deniz seviyesinden yükseldiğine göre değişmektedir.

Ülkenin tüm ovalık-alçak dağlık kesimindeki ortalama yıllık hava sıcaklığı olumludur. Kuzeyde sıcaklık $+0,4^{\circ}\text{C}$ ' tekabül etmekte, en güney noktada ise $+13,7^{\circ}\text{C}$ ' ulaşmaktadır. Yüksek dağlık bölgelerde yukarı yükseldikçe hava sıcaklığı azalmaktadır.

Kazakistan'da en soğuk ay Ocak'tır. Ortalama sıcaklık kuzeyde $-18,7^{\circ}\text{C}$, batıda $-1,5^{\circ}\text{C}$. Bazen ülkenin kuzeyinde soğuklar -54°C ulaşabilmekte, güneyde ise sıcaklık nadiren -30°C altına düşebilmektedir. Kazakistan'ın en soğuk noktası, sıcaklığın -57°C ' kadar düştüğü Atbasar ilçesidir (Kazakistan, 2012, s.102).

Kazakistan'da en sıcak ay Temmuz'dur. Temmuz ayındaki ortalama sıcaklık ülkenin kuzeyinde $+18,8^{\circ}\text{C}$, güneyde $+28,8^{\circ}\text{C}$. Yaz aylarında sıcaklığın yayılmasını güneş ışınlarının geliş açısı ve yer yüzeyinin ısınma derecesi etkilemektedir. Dolayısıyla güneye yaklaştıkça sıcaklık hissedilir derecede artmaktadır. Kuzey kesimde en yüksek sıcaklık $+41^{\circ}\text{C}$ 'yi, güneyde ise $+47^{\circ}\text{C}$ 'yi aşmamaktadır. Yüksek dağlık bölgelerde ortalama Temmuz sıcaklığı düşmektedir (Milli Ansiklopedi, 2003, s.261).

Ülkenin belirli bölgelerindeki sıcaklık dalgalanmaları kış aylarında -35°C 'ye, yazın ise $+40^{\circ}\text{C}$ 'ye kadar ulaşabilmektedir. Günlük sıcaklık dalgalanmalar en çok kuzey Kazakistan'da hissedilir derecededir. Ocak'ta ortalama günlük amplitüdü yaklaşık 9°C , yazın ise 13°C 'ye kadar artış göstermektedir. Güneyde Ocak ayındaki günlük amplitüt 9°C , Temmuz ayında ise 19°C . Yaz aylarında en çok günlük sıcaklık dalgalanmaları 30°C 'ye ulaşan değerlerle çöllerde gözlemlenmektedir. Ülkenin en uç güneyinde bahar ekimleri devam ederken, kuzeyde ise toprak halen buzla kaplanmış veya kar tipisi görülmektedir. Kazakistan sınırını kuzeyden güneye geçerken, her biri kendi bitki örtüsü ve hayvan türlerine sahip farklı iklimsel bölgelere rastlamak mümkündür. Kuzeyde kış soğuk ve uzun sürmektedir (yaklaşık 6 ay), yaz ise ılık ve kısa sürelidir (3 ay). Kazakistan'ın orta kesimlerinde kış ılımlı orta dereceli soğuk, güneyde ise yumuşak ve kısa sürelidir. Orta kesimlerde yaz oldukça ılık, güneyde ise sıcaktır (Yerdauletov, 2000, s.31).

Kazakistan sınırlarındaki iklimi etkileyen temel faktörlerden biri olan güneş ışınmasının süresi de farklıdır: en uç kuzey noktada yılda 2100 saat iken, en uç güneyde bu süre 3000 ve üzerine çıkmaktadır.

Kazakistan'a yağışların düzensiz dağılımı söz konusudur. Yağışların düşüklüğü bazı dağ etekleri ve dağlık bölgeler hariç ülkenin neredeyse tüm alanlarında hissedilmektedir.

Ülkenin çeşitli bölgelerinde sıklıkla kuraklık gözlemlenmektedir. Kazakistan sınırlarındaki ortalama yıllık yağış miktarı 130 mm ile 1600 mm arasında değişmektedir. Yağışların Kazakistan sınırlarında yıllık dağılımları düzensizdir. Kuzey kesiminde yıllık yağışların %70-80'i yılın sıcak dönemlerine, en çok Temmuz ayına denk gelmektedir. En az yaz yağış alan yerler doğu ve güney-doğuda dağ etekleri ve çöl bölgesi olarak saptanmaktadır. Ülkenin güney kesimlerinde bazı yılları yazın 2-3 ay boyunca hiç yağış düşmemektedir. Bu dönemde, yağmur damlalarının yer yüzeyine ulaşmadan buharlaştığı “kuru” yağmurlar gözlemlenmektedir. Yaz yağmurları sıklıkla yıldırım ve şimşeklerle birlikte yağmaktadır (Obrazstova, 2000).

Yılın soğuk döneminde daha az yağış düşmektedir. Dolayısıyla kar örtüsü de fazla değildir. Ülkenin kuzeyinde kış aylarında yıllık normun %20-30, güneyinde ise %50-60'ı düşmektedir. Bu durum genellikle güney bölgelerinden geçen siklonlara bağlıdır.

Kazakistan sınırlarında kar örtüsünün yüzeyi kaplama süresi ve kalınlığı bölgelere göre farklılık gösterebilmektedir. Kuzeyde ortalama kar kalınlığı 20-30 cm ve 125-165 gün süreyle korunmaktadır. Güneyde ise yüzeyde 40-60 gün kalan kar kalınlığı 10-15 cm'dir. Dağlık bölgelerde kar örtüsü kalınlığı ve süresi dağların yüksekliğine bağlıdır (Vasileyva, 2008).

Kazakistan'ın hemen hemen tüm bölgelerinde periyodik kuvvetli rüzgârlar mevcuttur, buna karşılık birçok bölgede rüzgârın ortalama hızı 4-4,5 m/sn. tekabül etmekte, Hazar denizi sahillerinde 6 m/sn. üzeri, Cungar sınırı bölgesinde ise 70 m/sn'ye ulaşabilmektedir. Kazakistan ikliminin diğer bir karakteristik özelliği, çölümsü alanlar başta olmak üzere belirli bölgelerde yaşanan kuraklıklardır. Aşırı kuraklıklar ayrıca bozkır ve hatta kuzey Kazakistan'ın ormanlık-bozkır bölgelerinde söz konusudur. Kazakistan topraklarının %60'dan fazlasını kuru tarımın gelişmesi için olumsuz ekolojik şartlara sahip bozkır alanları işgal etmektedir. Kuzey Kazakistan'ın neredeyse tümünü, ayrıca Orta, Batı ve Güney Kazakistan'ın önemli alanlarını kapsayan kuru bozkır bölgesi yüksek kuraklık bölgesine dâhildir (Muhitdinova, 2009).

Kazakistan'ın bitkileri arasında bölgelerinin her birinin doğal-iklimsel özelliklerine uygun türler hâkimdir. Birçoğu için bitki örtüsünün oldukça düşük verimliliği söz konusu olmasına rağmen genel olarak Kazakistan bitki örtüsü çok çeşitliliğiyle göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra, ülke hava şartlarına göre tüm çeşitleriyle iklim bölgeleri özelliklerinin oluşturulduğu çok geniş hava “laboratuvarı” şeklindedir. Burada hem kuzeyin temsilcisi: Rus cinsi akağaca, hem çöl bitkisi haloxylon (seksevil (saksaul)- yapraksız özgül bir bitki), hem

güney ülke ağaçları olan Hindistan cevizine rastlamak mümkündür. Kuzey Kazakistan'ın çeşitli otlı-otsu ve mavi koyun yumaklı bozkırlarının bitki örtüsü çaylı-otsu çölümsü ve çaylı-çorak çöl bitkileriyle sıralanmaktadır. Dağ eteklerinde kuru bozkır bitkilerine, orta dağlık yerlerde geniş yapraklı ve iğne yapraklı ormanlara, daha yukarısında, yüksek dağlık bölgelerde ise Alp etekleri ve Alp dağına özgü çayırlara rastlanabilmektedir. Türeyen, yetiştirilen ve tesadüfen taşınmış 500 tür bitki haricinde Kazakistan sınırlarında toplam 6100 bitki türü tespit edilmiştir (Bazarova, 2002).

Ülke bitki örtüsünde suda yetişen bitki türleri çeşitlilik bakımından en fakirdir (63 tür), fakat en eskisidir. Örneğin, su otu cinsi (ülkede 18 türü bulunmakta) 70–100 milyon yıl önce var olmuştur. Suda yetişen bitkiler balıklar için yumurtlama yeri, balıklar ve su kuşları için yem deposudur. Bataklık, nehir subasarları ve liman bitki örtüsünde 450'nin üzerinde bitki türü bulunmaktadır.

Çöl bölgesi bitkilerinin kökleri, bir zamanlar (40–70 milyon yıl önce) Güney-Batı Kazakistan topraklarını kaplayan eski savanalardır. Şu anda Kazakistan topraklarında çöl şartlarına uyumlu 250 tür bitki mevcuttur. Bu bitkilerin arasında, hem yakıt, hem koyun ve deve yemi olarak kullanılan siyah sek sevil-kısa boylu “yarı ağaçtır”. Sek sevil çöllüklerinde çok sayıda pelin, keyrouk, bozkır otu, eurotia bulunmaktadır (Yerdauletov, 2000).

3.1.3 Demografik Yapısı

Kazakistan yüzölçümü itibariyle dünyada sayılı coğrafi büyüklüğe sahip olan ülkelerden birisi olmasına rağmen, nüfus sayısı sadece 16 milyon civarındadır. Kazakistan'da genel nüfus sayımı 10 yılda bir kez yapılmakta olup, Kazakistan İstatistik Acentası'nın 2009 yılında yaptığı sayımının verilerine göre 15 776 942 kişidir (K.İ.A., 2009, s.5).

Kazakistan nüfusunun en büyük özelliği, etnik yapısının çok farklı olmasıdır. Günümüzde ülkede 130 değişik milletten insan yaşamakta olup, Kazakların yanı sıra toplam nüfus içinde Rus ve Slav kökenli ulusların halen belirgin bir ağırlığı olduğu görülmektedir. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Kazaklar ile Ruslar dışındaki topluluklar arasında Ukraynalılar, Almanlar, Özbekler, Tatarlar, Belruslar, Uygurlar, Koreliler sayılabilir. (Bazarova, 2002, s.1.) Genel olarak ülke nüfusunun etnik yapısı 9 540 806 (%60,4) Kazak, 3 869 661 (%24,5) Rus, 463 381 (%2,9) Özbek, 422 680 (%2,6) Ukraynalı, 241 946 (%1,5) Uygur, 226 803 (%1,43) Tatar, 220 975 (%1,4) Alman ve 790 240 (%5) diğer milletlerden oluşmaktadır(CIA, 2008). Kazakistan nüfusunun böyle değişik etnik gruplardan meydana gelmesi, 1926-1941 yılları arasında Kolhozlaşmanın sebep olduğu göç ve ölüm ile Rusların

ülkeye gayri hukuki olarak Rus göçmeni iskan etmeleri ve Kazakistan'ı diğer milletler için bir nevi sürgün yeri olarak kullanmasından kaynaklanmaktadır (Saray, 2008, s.10).

Kazakistan'da köyden kente yoğun bir göç yaşanmaktadır. Kazakistan nüfus verileri incelendiğinde, genç nüfusun artacağı dikkat çekmektedir. Fakat yine de yıllık %0,374'lük nüfus artışı ile 16,44'lük doğum oranı diğer Orta Asya Cumhuriyetleri'nden daha düşük bir seviyede bulunmaktadır. Kazakistan, sahip olduğu toprak büyüklüğü bakımından dünyanın dokuzuncu büyük ülkesi olmakta beraber km²'ye düşen kişi sayısı 5,6'dır. Km²'ye düşen insan sayısı bakımından Kazakistan, dünyanın en tenha bölgeleri arasında yer almaktadır (Benli, 2006, s.2).

Nüfus yoğunluğunun bu derece düşük olmasının başlıca nedeni ülkeden dışarıya olan göçlerdir. Doğal nüfus artış hızı, dışarıya olan göçe yetişmemektedir. 1989–1999 yılları arasında 1,5 milyon kişi Kazakistan dışına göç etmiştir. Ancak 2000 yılından bu yana gerçekleşen ekonomik büyüme ülkeden göç eğilimini tersine çevirmiştir. Net göçün ilk kez 2004 yılında pozitive döndüğü görülmektedir. 2005 yılında net göç, Özbekistan'dan büyük ölçekli göç akımına bağlı olarak %22,7 artmıştır.

Almatı, günümüzde 1 384,2 bin kişi nüfusuyla Kazakistan'ın tek mega kentidir. 500 bin kişi üzerinde nüfuslu en büyük şehirleri: Karaganda, Şımkent, Pavlodar, Taraz, Öskemen'dir. Oral, Temirtau, Kostanay, Aktobe, Petropavlovsk, Semipalatinsk kentlerindeki nüfus ise 200 ile 280 bin kişi arasında değişmektedir. Ekibastuz, Kızılorda, Aktau, Atırau, Kokşetau kentlerinde 110 ile 160 bin kişi yaşamaktadır. Diğer şehirlerde nüfus sayısı en fazla 50 bin kişidir (Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi, 2012, s.28).

3.1.4 İdari-Bölgesel Yapısı

Kazakistan Cumhuriyeti üniter devlettir. Ülkenin idari-bölgesel yapısını 14 eyalet oluşturmaktadır. Ülkenin batısında: Aktöbe, Mangıstau, Atırau ve Batı Kazakistan; kuzeyinde: Akmola, Pavlodar, Kuzey Kazakistan ve Kostanay; güneyinde: Almatı, Kızılorda, Jambıl ve Güney Kazakistan; doğusunda: Doğu Kazakistan eyaletleri bulunmaktadır. Ülke topraklarının orta kısmında ise en büyük eyaletlerden Karaganda bulunmaktadır.

Aktöbe eyaleti, ülkenin batısında bulunan eyaletin yüzölçümü 300 bin km²'dir. Bölge alanı geniş platolar ile eğilimlerin sıralamasıyla tepeli ovayı temsil etmektedir. Bölgenin kuzeyinde Oral dağlarının güney uçları, orta kısmında ise Mugalcar dağı bulunmaktadır. Güney-doğusunda uçurumlarla parçalanmış Torgay platosu uzanmaktadır. Bölgenin en büyük

nehirleri: Torgay, Oyıl, Jem, Irgız, Or. Bölgede, kuruyunca tuzlu araziler oluşturan 150 küçük göl mevcuttur. Bölge nüfusu 714,6 bin kişidir.

Aktöbe eyaleti eşsiz mineral-hammadde bazına sahiptir. Eyalet sınırında tüm yerli krom rezervleri, %55 nikel, %40 titanyum, %34 fosfor rezervleri bulunmaktadır. Altın, gümüş, kobalt, bakır ve diğerleri dâhil bölgede toplam 79 yeraltı yatak kaynağı tespit edilmiştir (<http://kk.wikipedia.org/>,2013).

Bölge sanayinin önde gelen gelen sektörleri, petrol-gaz sanayi ve metalürjidir. Bölgede tüm krom, nikel cevheri, ayrıca ülkedeki krom tuzu üretiminin tümü yoğunlaşmış durumdadır. Makine yapım ve metal işleme, kimya gıda ve tekstil sanayi gelişmektedir. Buğday, arpa, darı vb yetiştirilmektedir(Akdauletulu, 2013).

Şekil 3.1 Kazakistan'ın İdari-Bölgesel Yapısı

Atırau eyaleti, Kazakistan'ın en eski petrol-gaz çıkarıcı bölgesi Hazar denizi sahilinin kuzeyinde bulunmaktadır. Bölge toprakları (118,6 bin km²) güney-doğusunda Üstürt platosunun kuzey ucuyla kesişen Hazar düzlüğünün büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Bölge nüfusu 505,2 bin kişidir (www.visitkazakhstan.kz, 2013).

Bölge sanayi üretiminde tartışılmaz liderdir (ülke hacminin %22). Bölge, çıkartılan petrol rezervleri bakımından ülkede birinci sırada yer almaktadır. Petrol sektöründe Kazakistan'daki en büyük şirketi "Tengiz Chevroil" burada faaliyet göstermektedir (ru.wikipedia.org, 2013).

Balıkçılık bölge ekonmisinde önemli rol oynamaktadır. Tarımda hayvancılık önde gelen sektör konumundadır. Oral nehirinin sulama topraklarında hububat ve bahçe bitkileri

yetişmektedir. Bölge sınırı üzerinden 1237 km uzunluğunda gelişmiş boru hattı ağı geçmektedir (www.atyrau-city.kz, 2013).

Batı Kazakistan eyaleti, ülkenin kuzey-batı kısmında bulunmakta olup, yüzölçümü 151 bin km²'dir. Hazar denizi arazisinin kuzey bölümüne dâhildir. Bölge nüfusu 620 bin kişidir. Önemli su damarı, Oral nehri ve kollarıdır. 144 tatlı su ve tuzlu su gölleri kaydedilmiştir. Oral'ın verimli kavak, meşe, çam ve akağaç ormanlarına rastlamak mümkündür. Bölge birçok kuş türüne ev sahipliği yapmaktadır.

Bölgede dünyanın en büyük petrol ve gaz yoğunluk maden yatağı-Karaçiğanak keşfedilmiştir. Bölgede makine yapım sanayi ve metal işleme alanı gelişmektedir. Bölgedeki şirketler tarım makineleri, traktör, otomobil için yedek parçalar, çeşitli ekipmanlar üretmektedir (kk.wikipedia.org, 2013). Tarım sektöründe kaliteli yün ve astragan veren koyun, at ve deve besiciliği önemli rol oynamamaktadır.

Mangıstau eyaleti, Hazar düzlüğü ve Üstürt platosunun batı kısmında bulunmaktadır. Bölge nüfusu 505,2 bin kişidir. Bölgenin yüzölçümü yaklaşık 166 bin km²'dir. Bölge batıda Hazar denizi ile çevrelenmektedir. Sahilde Avrasya'nın en derin girintisi-Karakiya bulunmaktadır (visitkazakhstan.kz, 2013).

Eyalet, Kazakistan'ın büyük petrol-gaz bölgelerindedir. Burada ülkenin tüm petrol rezervlerinin %23,4'ü ve doğal gazın %8'i çıkartılmaktadır. En büyük maden yatakları: Uzen, Jetibay, Karajanbas, Kalamkas ve diğerleri.

Bölge ekonomisinin temel sektörü petrol-gazdır. Ülkede çıkartılan tüm petrolün yaklaşık %30'u bölge sektörünün payına düşmektedir. Mineral gübre üretimi gelişmiştir. Bölgede Kazakistan'ın en büyük limanı olan ve metal ürünleri, hububat, kereste, gıda ürünleri, gübre, petrol ve petrol ürünleri taşımacılığı için kullanılan Aktau deniz ticaret limanı bulunmaktadır (kk.wikipedia.org, 2013).

Akmola eyaleti, Sariarkanın kuzey-batısında konumlanmıştır. Yüzölçümü 92 bin km²'dir. Bölgenin büyük bir bölümünü çeşitli bitkilerle bozkır kaplamaktadır. Bölgenin kuzeyinde eşsiz akağaç-çam ormanlarıyla kaplı Kökşetau dağı bulunmaktadır. Güney-batı yönünde Korgaljin tatlı su gölü ve Tengiz tuzlu su gölü çevresinde pembe flamingoların dünyadaki en kuzey yuvalama yeri bulunan devlet sit alanı kurulmuştur. Bölge nüfusu yaklaşık 740 bin kişidir.

Bölgede cevher olmayan yeraltı kaynakları içeren 155 maden yatağı ve dünyadaki en büyük altın yatağı Vasilkovskoye dâhil 19 cevher maden yatağı mevcuttur. Akmola eyaleti ülkenin tarım ürünlerinin %12'lik payı ile Kazakistan'ın önde gelen tarım bölgelerinden biri kabul edilmektedir. Ekin alanlarının büyük bölümü hububat bitkilerine ayrılmıştır(www.akmo.gov.kz, 2013).

Eyalet, tarım makineleri ve ekipmanları, metal işleme ve gıda ürünleri işleme, tarım sanayi ile ilgili diğer alanlarda uzmanlaşmış ülkenin büyük sanayi merkezidir. Ayrıca Kazakistan'ın turizm sektöründe büyük katkısı olan Burabay bölgesi yer almaktadır (www.invest.gov.kz, 2013).

Kostanay eyaleti, ülkenin kuzeyinde bulunmaktadır. Bölgenin yüzölçümü 196 bin km²'dir. Oral dağı, Batı Sibiry ovası ve Turgay platosunun kesiştiği yerde bulunan bölge yüksek plato şeklindeki ovayı temsil etmektedir.

Bölge Kazakistan'ın metalürji tesisleri için önemli hammadde kaynağıdır. Sınırlarında bilançolu boksit rezervlerinin %98'i, demirin %92'i, kobalt %88, nikel %53 rezervleri ve diğerleri yoğunlaşmış durumdadır (www.kostanay.gov.kz, 2013).

Pavlodar eyaleti, ülkenin kuzey-doğusunda, orta Ertis'te bulunmaktadır. Bölgenin yüzölçümü 125 bin km²'dir. Bölgenin toplam nüfusu 749, 4 bin kişidir. Bölge sınırlarında iki büyük sanayi merkezi: Ekibastuz ve Aksu bulunmaktadır. Bölge bozkır ve çölümsü alanlarda yerleşiktir. Toprak altı taş ve kahve kömürle, bakır ve polimetal cevherlerle, sofr tuzu ile zengindir. Pavlodar milli doğa parkı Bayanauyıl (zengin, mutlu ova) ile ünlüdür (kk.wikipedia.org, 2013).

Bölgenin sanayi potansiyeli madencilik, enerji, metalürji ve kimya sektörlerine dayalıdır. Bölgenin tarım sektörü bakır ve sürülmemiş topraklarının işlendiği dönemde gelişim çağını yaşamıştır. Kuzeyinde bölgenin ekin alanlarının %70'inin yoğunlaştığı hububat tarımcılığı bulunmaktadır. Temel besin ürünü, sert cins buğdaydır. Hayvancılık kaliteli yüne sahip koyun besiciliği hayvanla temsil edilmektedir.

Kuzey Kazakistan eyaleti, sayısız göl (1000'den fazla), step bölgeleri ve küçük dağlardan oluşmaktadır. Bölge 98 bin km²'dir. Bölgenin nüfusu 649,7 bin kişidir. Devlete ait elmasın %100'nün, kalayın %65'inin, zirkonyumun %37'sinin, uranyumun %25'inin teknik rezervleri bölgeye yoğunlaştırılmıştır.

Makine yapım, aydınlatma ve yiyecek endüstrisi bölgede gelişmiştir. Ülkenin tarım endüstrisinin %12'i karşıladığından bölge bir tarımsal ürün üreticisi konumundadır. Teknik kültürlerden yararlanarak, darı, kış çavdarı ve hayvan yemlerini oluşturan türler ekilmektedir. Sığırcılıkta, süt ürünleri ve et endüstrisinde, kümes hayvancılığında ve at yetiştiriciliğinde ön plana çıkmıştır (kk.wikipedia.org, 2013).

Almatı eyaleti, Kazakistan'ın güney-doğusunda bulunmaktadır. Yüzölçümü 224 bin km²'dir. Bölgenin kuzey-batı kısmı Balkaş gölüyle kesişen hafif eğimli ova şeklindedir. Kazakistan'ın su rezervlerinin neredeyse yarısı bölge sınırında bulunmaktadır. Bölge üzerinden: Lepsi, Karatal, Aksu, Tentek ve Irgaytı nehirleri geçmektedir. Eyalet nehri üzerinde yüzölçümü bakımından ülkede ikinci sırada bulunan Kapçagay barajı kuruludur. Ayrıca bölgede Alaköl, Sasikköl ve Jalanaşköl gibi eşsiz güzellikte göller de bulunmaktadır. Alma-Arasan yatağının termik-mineral suyu kimyasal yapısı bakımından Pireney tipi Fransız maden suyuna yakındır (kk.wikipedia.org, 2013).

Mobilya, matbaacılık, eczacılık ve gıda sanayi başarıyla gelişmekte olan alanlardır. Bölgenin tarım sektörü ülke tarım üretiminin yaklaşık %14'nü karşılamakta ve sanayi bitkiler, sebze ve meyve, ayrıca pirinç, tütün yetiştirme alanında uzmanlaşmış durumdadır. Bölgenin gelişmiş altyapıya sahip olması, ülkenin en büyük Ulusal doğa park "Altın-Emel"'in, ayrıca birçok tarihi-kültürel ve arkeolojik abidelerin bulunması turizm sektörünün hızla gelişmesi için temel oluşturmaktadır (www.almaty.gov.kz, 2013).

Jambıl eyaletinin güneyinde Karatau, Kırgız Alatau, Hantau sıradağları uzanmaktadır. Eyalet yüzölçümü 144 bin km²'dir. Jambıl eyaletinin nüfusu 1034 bin kişidir. Birçok nehir ve göl arasında Biliköl, Aktöl ve Aşçı gölde bolca balık mevcuttur. Bölge sınırlarında ülkenin fosfor rezervlerinin % 72'i, %56,9 flüorin, % 25,4 alçıtaşı rezervleri yoğunlaşmış durumdadır.

Bölge sanayinin temelini tarım mamulleri işleme tesisleri oluşturmaktadır. Ülkenin konserve sebze ve meyve üretiminin yaklaşık %30'u bölgenin gıda sanayi tesislerinde üretilmektedir. Bölgenin tarihi-kültürel yerleri turizm sektörünün gelişmesine katkı sağlamaktadır (www.zhambyl.kz, 2013).

Kızılorda eyaleti, ülkenin en sıcak bölgelerinden biridir. Yüzölçümü 226 bin km²'dir. Bölgenin büyük bir bölümü Turan ovasının çöl alanında bulunmakta ve aşağı Sır Derya'yı ve Aral denizinin kuzey ve doğu sahillerini işgal etmektedir. Sır Derya vadisi bölgenin temel doğal zenginliğidir. Nehrin bol suyu sıcak ve uzun süren yaz ile birleşince pirinç, üzüm, bahçe bitkilerinin yetişmesini sağlamaktadır. Bölge nüfusu 644,4 bin kişidir.

Bölge yeraltı servetleriyle zengindir. Bölge sınırlarında vanadyumun %65'i bulunmaktadır. Bölge birçok ender hayvan türlerinin yaşam yerleridir. Barsa-Kelmes adasında , bozkır antilobu, yabani at, yabani deve, çita, Prjevalskiy atının görülebileceği devlet sit alanı kurulmuştur. Bölgenin görülmeğe değer yerlerinden en önemlisi, en modern uzay araçlarının fırlatıldığı Bakanur uzay istasyonudur (www.e-kyzylorda.gov.kz, 2013).

Güney Kazakistan. Sır Derya ırmağının havzasında konumlanmıştır. 117 bin km²'dir. Bu bölge 2410,6 binden daha fazla insanın yaşadığı ve Kazakistan'ın en yoğun nüfus bölgesidir. Kazakistan uranyum rezervlerinin neredeyse yarısı bu bölgededir. Kazakistan'da pamuğun yetiştirildiği tek bölgedir. Tahıl ürünleri, kavun ve su kabağı da bölge yetiştirilmektedir. Bahçivanlık ve asma bağcılığı gelişmiştir. Hayvancılıkta, astragan koyunu ve iyi yünlü koyun yetiştiriciliği baskındır.

Shymkent, bölgenin idari merkezidir. Bu şehir ve bölge zengin bir tarihi geçmişe sahiptir. Bölgede en eski şehirlerden bir diğeri-Türkistan bulunmaktadır. Ortaçağda burası Kazak hanlığının politik, ticari ve kültürel merkeziydi. Güney Kazakistan bölgesi zengin doğal kaynaklara ve eşsiz bir flora ve faunaya sahiptir. Dağları kaplayan ormanlarda karaca, yabani koyun, dağ keçisi, ayı ve kar parısı bulunmaktadır. En iyi rezervlerinden biri olan "Aksu-Jabaglı", Talas Alatau'ın zirvelerinde üretilmektedir (www.visitkazakhstan.kz, 2013).

Doğu Kazakistan eyaleti, dağlık rölyefe sahiptir. Bölgenin yüzölçümü 283 bin km²'dir. Genel bölümünü bölgenin en yüksek tepesi Beluha dağı ile Güney Altay ve Rudny sıradağları teşkil etmektedir. Başlıca su damarı-gemi seferlerine açık Ertis nehridir. Nehir üzerinde Buktırma ve Öskemen barajları kuruludur. En büyük gölleri Alaköl ve Zaysandır. Bölgenin güney-doğusunda Markaköl gölü çevresinde Markaköl sit alanı oluşturulmuştur.

Bölge ekonomisinin temelini, ürünlerin büyük bir bölümünün ihraç edildiği demir dışı metalürji oluşturmaktadır. Metalürji tesislerinin Kazakistan çinko üretimindeki payı %100, kurşun %80, saf altın %63, gümüş yaklaşık %40'dır. Tarım sektörü hayvancılık üzerine uzmanlaşmış, maral ve geyik yetiştirilmektedir. Altay dağı eteklerinde arıcılıkla iştigal edilmektedir. Bölgede 3 büyük hidroelektrik santrali faaliyet göstermektedir (www.akimvko.gov.kz, 2013).

Karagandı eyaleti, ülkenin tam merkezinde bulunmakta olup, ülkenin en büyük sanayi bölgesi konumundadır. Bölgenin yüzölçümü 428 bin km²'dir. Genel olarak ovalar, bozkır ve çölümsü bitkilerle kaplı küçük tümsek ve tepelerle temsil edilmektedir. Birçok gölün arasındaki en büyüğü Balhaş gölüdür.

Karagandı eyaleti bakır, volfram, kurşun, çinko, demir, manganez ve ender maden türleri rezervleriyle zengindir. Karagandı kömür havzasında ülkenin %30'u ve kok kömür rezervinin %100'ü bulunmaktadır. Bölgede Kazakistan metalürjisinin en büyük tesislerinden biri “Arcelor Mittal Temirtau” metalürji şirketi faaliyet göstermektedir. Bölgenin en büyük şirketi “Kazakmıs” şirketi bakır üretiminin bütünleşmiş üretimini içermektedir. Bölgede kimya ve gıda sanayi, inşaat malzemeleri üretimi gelişmiştir (www.karaganda-region.kz, 2013).

Almatı, Kazakistan'ın güney-doğusunda yer alan en büyük kentidir. Günümüzde ise, 1384,2 bin kişi nüfusuyla Kazakistan'ın tek büyük kentidir. İle ötesi Alatau dağının pitoresk eteklerine yerleşen kenttir. Almatı halen ülkenin en güzel şehri ünvanını korumaktadır. Burası Kazakistan'ın sanayi, iş ve finans merkezidir. Ülkenin gayri safi yurtiçi hâsılasındaki payı yaklaşık %15'e tekabül etmektedir. Şehir sanayinin temelini işlem sektörü fabrikaları, ayrıca elektrik enerjisi, gaz ve su üretimi ve dağıtımını oluşturmaktadır (Saupova, 2008).

Önceden olduğu gibi Almatı, Kazakistan'ın bilim, eğitim ve kültür merkezidir. Şehirde onlarca bilimsel araştırma kurumu ve kütüphane bulunmaktadır. Son yıllarda Almatı'da muhteşem eğlence ve hizmet sektörü oluşturulmuştur. Burada ülkenin en iyi sinema salonları, otelleri, restoranları bulunmaktadır. Turistlerin en meşhur dinlence yeri dünyaca ünlü “Medeo” buz pateni ve “Şımbulak” kayak merkezidir (Altynbayev, 2004).

Astana, KC Devlet Başkanının 20 Ekim 1997tarhi kararı ve KC Parlamentosunun 6 Haziran 1998 tarihli onayı ile Akmola Kazakistan'ın başkenti olarak ilan edilmiştir. Astana'nın yüzölçümü 710,2 km², nüfusu 665,8 bin kişiye tekabül etmektedir. Astana, uluslararası ticaret ve kültür merkezine dönüşmektedir. Şehirde önde gelen devletler başkentinin standartlarına uygun idari, iş sosyo-kültürel, bilimsel-eğitim ve ticari merkezlerin, konut, başkent altyapı tesislerin inşaatına tam hız devam edilmektedir(Kaydarov, 2008).

Astana UNESCO tarafından barış şehri olarak ilan edilmiştir. Bu başarıların mükâfatı, ama en önemlisi güven kredisidir. Astana “sosyal refahın model şehri” olarak gelişmektedir. Yeni başkentin mimari görüntüsü büyük öneme sahiptir. Temelini dünyaca ünlü uzman Kisho Kurokawa imzalı genel plan oluşturmuştur. Yeni bulvar ve meydanların merkezinde, orijinal ince işlenmiş, izleme alanından tüm şehrin panoraması gözlemlenebilecek tesis şeklinde planlanan 97 metre yüksekliğe haiz “Astana- Bayterek” kulesi inşa edilmiştir. Yeni başkentin görülmeye değer yerlerinden biri, modern Kazakistan'ın tüm haritasının temsil edildiği “Atameken” etnik-anıtsal parkıdır (www.astana.kz, 2013).

3.2 Kazakistan'ın Ekonomik Yapısını Değerlendirme

Kazakistan son yıllarda Bağımsız Devletler Topluluğu içinde sadece en yüksek ekonomik performansı sergilemesinin yanı sıra aynı zamanda da Orta Asya içinde en liberal ticaret sistemine sahip ülkelerden biri olarak bilinmektedir.

Geniş petrol yataklarının yanı sıra çeşitli maden ve metal kaynaklarına sahip olan ülke, tarım ve hayvancılıkta da büyük bir potansiyele sahiptir. Kazakistan'da 1.225 çeşit mineral ihtiva eden 493 yatak bulunmaktadır. Ülke uranyum, krom, kurşun ve çinko yataklarının zenginliği itibarıyla dünya ikincisi; mangan itibarıyla dünya üçüncüsü, bakır itibarıyla da dünya beşincisidir. Kömür, demir ve altın rezervleri itibarıyla Kazakistan dünya sıralamasında ilk on ülke arasında yer almakta; doğalgaz, petrol ve alüminyum rezervleri itibarıyla da, sırası ile dünyada on ikinci, on üçüncü ve on yedinci sırada yer almaktadır.

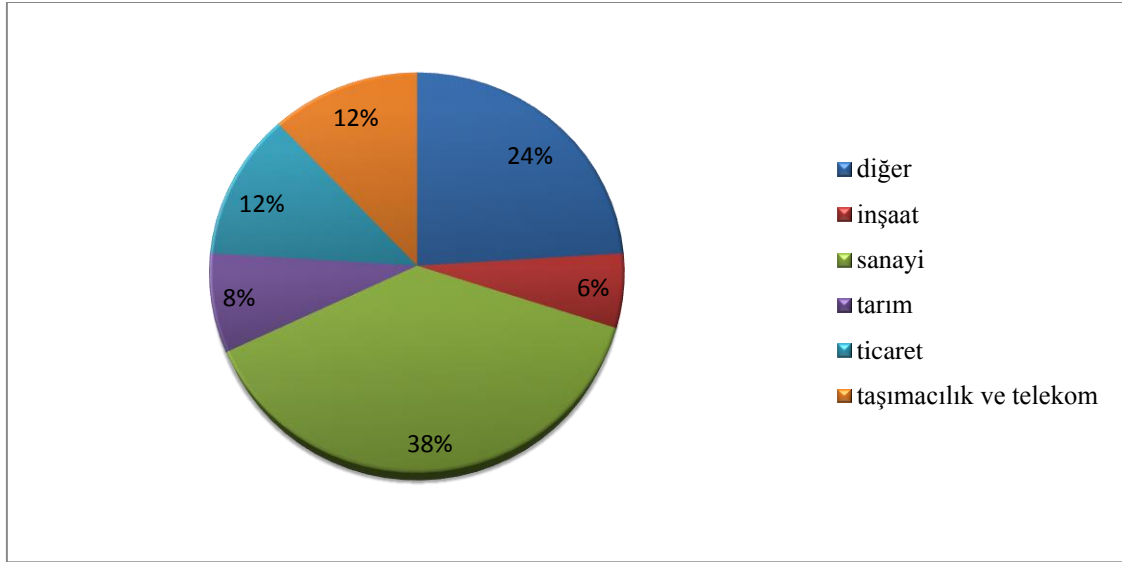
3.2.1 Genel Ekonomik Durumu

Bugün Kazakistan, BDT ülkeleri arasında son yıllarda en yüksek ekonomik performansı sergileyen ülke olduğu kadar Orta Asya'nın da en serbest ekonomisine sahip ülke olarak gösterilmektedir. Kazakistan, büyük petrol rezervlerine ve diğer mineral ve metal kaynaklarına, geniş tarım alanlarına, kalifiye işgücüne ve önemli sanayi altyapısına sahiptir (Dautov, 2008, s.25).

Kazakistan gelecek on yıl içinde dünyanın en önde gelen petrol üreticisi ve ihracatçılarından biri olmaya çalışmaktadır. Ancak ekonomi politikalarında müdahaleci stratejiler izleyen Kazak hükümetinin temel amacı, petrol gelirlerini kullanarak ekonominin enerji dışındaki sektörlerini kalkındırmak, bu sayede ekonomide çeşitlilik sağlamak ve ekonominin petrole ve dolayısıyla dünya petrol fiyatlarına aşırı bağımlılığını kırmaktır. Bu amaç doğrultusunda 2003 yılında açıklanan ve 2003–2015 dönemini kapsayan “Endüstriyel Yenilenme ve Kalkınma Programı” ile Kazakistan GSYİH'deki büyümenin yıllık bazda %8'in üzerinde tutulması ve ekonominin çeşitlendirilmesi hedeflenmektedir. Program dâhilinde turizm, petrol ve doğalgaz ekipmanı, gıda, tekstil, taşımacılık ve lojistik sektörleri öncelikli sektörler olarak belirlenmiş ve yeni teknolojiler kullanılarak bu alanlarda projeler geliştirmeye ve hayata geçirilmeye başlanmıştır (Duran, 2002-b, s.4). Bağımsızlığından beri ABD ve Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini kuvvetlendirmeye çalışan Kazakistan, günümüzde dış ekonomik ilişkilerinde Rusya'yı daha ön planda tutmaktadır. Bunun sebebi Rusya'nın Kazakistan'ın başlıca ticaret ortağı ve Kazak petrolünün dünya pazarlarına ulaşmasını sağlanan başlıca geçiş ülkesi olmasıdır(Milli Ansiklopedi, 2003, s.278).

3.2.2 Kazakistan'ın Ekonomik Sektörleri

Kazakistan ekonomisinde sektör ağırlık sanayidedir ve bu çerçevede enerji ile madencilik sektörleri ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte tarım ve hayvancılık da Kazakistan ekonomisi içindeki yerini korumaktadır. Ülke GSYİH'nin, sektör dağılımı Şekil 3.2'de görülmektedir.

Şekil 3.2 Kazakistan GSYİH'nin Sektör Dağılımı
Kaynak: Konya Ticaret Odası, a.g.e., s.16

3.2.2.1 Sanayi Sektörü

Sovyet merkezi yönetim sisteminden Kazakistan bunalımı, fakat oldukça güçlü üretim ve işleme sanayi devralmıştır. Ortak Sovyet pazarına tedarik edilen Kazakistan ürünlerinin arasında: fosfatlı gübre, haddelenmiş metal, radyo kabloları, havai teller, demiryolu destekleri, traktör ve buldozerler mevcuttu. Kazakistan ayrıca Sovyet Birliği'nin savunma ürünlerinin yaklaşık %11 oranında payı ile gelişmiş savunma ürünleri üretim tesisleri ağına sahipti (Sardenov, 2001, s.3).

Şu anda sanayi üretimi Kazakistan Cumhuriyeti ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Bağımsızlık yılları içerisinde sanayinin gelişimi, reformlar sürecine ve sektörün durumuna farklı etkiler gösteren dış ve iç faktörlerin etkisi altında gerçekleşmiştir. 1991 ile 1995 yılları arasında sanayi üretimi hacminde azalma gözlemlenmiştir. On yıllık dönemin ikinci yarısında, 1996 ile 2000 yılları arasında üretim kapasitesi yükselmeye başlamıştır.

İşleme fabrikaları ve metalürji tesislerinin çoğunluğu ülkenin kuzey ve kuzey-doğu bölgelerinde: Semey, Astana, Petropavlovsk ve Aktöbe'de yoğunlaşmış durumdadır. Güney ve Orta Kazakistan'da en önemli sanayi merkezleri: kimya, hafif, gıda sanayi ve metalürji

tesislerinin bulunduğu Çimkent: gıda ve tekstil sanayi, ayrıca makine yapım merkezi Almatı: ve makine yapım, kimya ve gıda sanayi merkezi Jambıl'dır (Milli Ansiklopedi, 2003-c, s.275).

Kazakistan'da enerji birinci, metalürji ikinci en büyük sektördür. Enerji sektörü: Kazakistan'da sanayinin temelini oluşturan enerji sektöründe son dönemlerde bu alana giren yüksek yabancı sermaye sayesinde önemli bir üretim artışı yaşanmaktadır. 1997–2001 yılları arasında petrol ve doğal gaz üretimi %54 artmıştır. 2002 yılı için üretim 46 milyon ton veya günlük 922 000 varil seviyesine ulaşmıştır. Ham petrol ve sıvı doğal gaz üretimi, 2003 yılında günde 1 milyon varil ile Kazakistan tarihinin en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra artmaya devam etmiş ve 2004 yılında 2003 yılına göre %16 oranında artarak günde 1,2 milyon varil (59,4 milyon ton) seviyesine ulaşmıştır. 2006 yılında bu rakam 61,4 milyon tona ulaşmıştır, 2015 yılında ise 100 milyon tonu Hazar Denizi'nden olmak üzere toplam 150 milyon tonluk üretim seviyesine ulaşılması planlanmaktadır (Dautov, 2008, s.28). Toplam üretim %83'ü ihraç edilmektedir.

Kazakistan önemli petrol ve gaz rezervlerine sahip bir ülkedir. Planlı dönemde Sovyetler Birliği'nin batı Sibirya'daki kolay bulunur rezervler üzerine yoğunlaşması sebebiyle, ülkedeki geniş petrol rezervleri dokunulmadan kalmıştır. Kazakistan'da yaklaşık 55 bölgede petrol bulunmaktadır. En büyük alanlar Tengiz, Özen, Karaşaganak, Zhanazhol ve Kalamkas bölgeleridir.

Kazakistan doğal gaz rezervi 1,84 trilyon m³'dür. Bu rezervin %40'dan fazlası Kuzey Batı Kazakistan'daki Karaçaganak Sahasıdır. Karaçaganak Sahasının geliştirilmesi ve işletilmesi için 1997 yılında uluslar arası bir şirketler birliği oluşturulmuştur. Konsorsiyum AGIP (İtalya) %32,5, British Gaz(BG-İngiltere) %32,5, TEXACO(ABD) %20, LUKOIL(Rusya) %15'den oluşmaktadır (www.kazembassy.com.ua).

Madencilik ve metalürji sektörü: Kazakistan dünyada hacim ve çeşit itibarıyla en zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerden biridir.

Kazakistan'ın başlıca yer altı kaynakları; krom, bakır, kurşun, çinko, alüminyum, asbest, barit, berilyum, bizmut, fosfat, titanyum, kömür, petrol ve bordur. Kazakistan tungstende dünya birincisidir. Uranyum, krom, kurşun ve çinko yataklarının zenginliğinde dünya ikincisi, mangan ve bakırda ise dünya üçüncüsüdür. Kömür, demir ve altın rezervlerinde dünya sıralamasında ilk on ülke arasındadır (MENRRK., 1998, s.4.). Kazakistan toprakları altında 2 trilyon dolardan fazla keşfedilmiş doğal zenginlik olduğu

düşünülmektedir. Ülkenin mineral ve hammadde üretimi, ihtiyacının çok üstündedir. Metalik bizmut, süngersi titanyum, kil, rafine bakır, mangan ve konsantreli üretiminin %90'ı petrol, metalik kurşun, çinko üretiminin %80'i, doğal gaz, kömür, demir cevheri ve krom üretiminin de %50'den fazlası ihraç edilmektedir. Kazakistan'da üretilen bakır, kurşun, çinko ve kadmiyum yüksek kalitesi ile dünya pazarında büyük talep görmektedir.

Metal sektörü Kazakistan'ın ikinci en büyük sanayi ve ikinci en büyük ihracat kolu olmasının yanında, aynı zamanda en büyük istihdam koludur. 2007 yılında, kurşun hariç diğer madenlerin üretiminde hafif bir artış görülmüştür. Ancak yükselen toplam üretim, ihraç fiyatları düştüğü için metal üreticilerinin beklentilerini karşılayamamıştır. Yabancı yatırımlar açısından metal sektörü, petrol ve gaz sektöründen sonra ikinci sırada yer almıştır (Kazakistan Bir Yaşam Deneyimi, 2012, s.301).

Kazakistan'da demir üretimi de %9,8'lik payla önemli bir yere sahiptir. Kazakistan BDT ülkelerinin sahip oldukları demir filizlerinin 1/10'una sahiptir. Mugaljar bölgesindeki krom BDT ülkelerinin toplam rezervlerinin %85'ini oluşturmaktadır. Kazakistan bor rezervleri bakımından da Türkiye ve ABD'nin arkasından üçüncü sırada yer almaktadır (Meyirbekov, 1998-a, s.12).

Kazakistan dünya bakır üretiminde 17 rezervde aktif üretimle yedinci sırada gelmektedir. Ülkenin en önemli bakır yatakları Kuzey Balkaş ve Betpak Dala bölgeleri Orta Kazakistan'daki Zhezkazgan, Konrad ve Bostchekul maden yataklarındadır. Kazakistan ayrıca dünyanın Kanada ve Avustralya'dan sonra en büyük uranyum üreticisidir (Dautov, 2008, s.32).

3.2.2.2 Tarım ve Hayvancılık

Ülke ekonomisinin önemli sektörlerinden biri tarımdır. Kazakistan'ın kuzeyinde iklim şartları yazlık buğday, yulaf, arpa ve diğer hububatın yetiştirilmesi için elverişlidir, ayrıca sebzeçilik, bahçeciliğin geliştirilmesine ve sanayi bitkilerin: ayçiçeği, keten yağ, tütün vb. yetiştirilmesi için uygundur. Ülkenin güneyinde, dağ eteği şeridinde ve nehir vadilerinde, sıcaklığın daha yüksek olduğu bölgelerde suni sulama yöntemiyle pamuk, şeker pancarı, sarı tütünler, pirinç yüksek mahsul, bahçe ve üzüm bahçeleri bol yemiş vermektedir. Kazakistan buğday üretimi alanında BDT ülkeleri arasında Rusya ve Ukrayna'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır (Duran, 2002, s.14).

Kazakistan'ın doğa şartları, çeşitliliği hayvancılığın geliştirilmesi için ciddi potansiyel olanaklar yaratmaktadır. Ülkede geleneksel olarak koyun, at, deve, büyükbaş hayvan

yetiştirilmektedir. Kazakistan'ın orta ve güney-batı kesimlerindeki çöl ve çölümsü bölgeler hayvan için sezonluk ortak yerleri olarak kullanılmaktadır (Meyirbekov, 1998-b, s.15). Yazlık otlaklar olarak ülkenin doğu ve güney-doğusundaki dağ çayırları kullanılmaktadır.

3.2.2.3 İnşaat

SSCB'nin dağılmasından sonraki dönemde düşüş eğiliminde olan inşaat sektörü, yeni başkent Astana'nın inşası için toplam tutarı 1 milyar ABD doları bulan projeler ve Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC) sayesinde yeniden canlanmıştır. Astana'daki projeler petrokimya, metalürji ve madencilik gibi bazı temel sektörlerdeki inşaat projeleri için önemli miktarlarda yabancı yatırım çekmektedir (Dautov, 2008, s.33).

Enerji, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı altında faaliyet gösteren İnşaat Komitesi, inşaat sektörüne yabancı yatırımların çekilmesine yönelik politikaların uygulanmasından sorumlu en önemli devlet organlarından biridir. İnşaat Komitesi başkent Astana'daki projeler ile petrokimya, metalürji ve madencilik gibi bazı temel sektörlerdeki inşaat projeleri için de yabancı yatırım çekmeyi başarmıştır.

3.2.2.4 Finans Sektörü

Kazakistan ekonomisinin kalkınmasının şu andaki geldiği noktada ülkenin finans sektörü, oluşumunun niteliksel yeni seviyesine geçmiş durumdadır. Perspektifte başarıyla işlemesi için temelin oluşturulmasına yönelik reformların büyük bir bölümü fiilen gerçekleştirilmiştir.

Kazakistan'ın modern finans sistemi diğer BDT ülkelerine nazaran daha düzenli olup, finans sektörünün gelişim seviyesi bakımından Post Sovyet alanındaki ülkeleri birkaç yıl geride bırakmıştır. Finans sistemi temel göstergelerde tüm uluslar arası standartları karşılamaktadır. Finans sisteminin en gelişmiş sektörü bankacılıktır. Genel banka aktifleri ülkenin GSYİH'nın yaklaşık %10'nu oluşturmaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Bankası (KCMB) ülkenin ticaret bankalarının faaliyetini desteklemek için yeterli kaynak biriktirmektedir. Bankacılık sektöründe istikrarsız bankaların tasfiyesi, ayrıca bazı bankaların özelleştirilmesi ve devralınmaları ile birlikte konsolidasyon süreçleri devam etmektedir (KCMB, 1992, s.20).

Kazakistan Cumhuriyeti finans sektörü gelişiminin temel öncelikleri olarak aşağıdaki hususlar belirlenmiştir (Kazakistan Bit Yaşam Deneyimi, 2012, s.278): Birincisi, Kazakistan Cumhuriyeti finans-kredi politikasının geliştirilmesi. Özellikle, KCMB tarafından yürütülen finans-kredi politikasında yeni açılımlar belirlenmiştir. Bunlar, tüketici fiyatları endeksiyle

ölçülen ortalama yıllık enflasyon seviyesinin yıllık %4-5'e kadar düşülmesini, ayrıca ülkedeki finans-kredi istatistiğinin geliştirilmesini amaçlayan enflasyon hedeflemesi ilkelerine geçişi ifade etmektedir. Bu önlem finans sektörü denetleme kalitesinin yükselmesini sağlayacaktır.

İkincisi, pekiştirilmiş mali denetim sisteminin işleminin geliştirilmesi suretiyle mali piyasayı devlet düzenleme sisteminde reformun yapılması. Reform süreci çerçevesinde, finans hizmetleri tüketicilerinin hak ve çıkarlarını koruma seviyesinin yükseltilmesi ve milli mali piyasanın sağlam altyapısının oluşturulması için mali piyasa denetleme ve düzenlemesinde kapsamlı yönetim ve prosedürler sistemi uygulanmıştır. Özellikle, mali piyasada kriz durumların olduğu ve sistem riski arttığı durumlarda hızlı etkileşim mekanizmasının geliştirilmesi ile ilgili ciddi çalışmalar yapılmıştır.

Üçüncüsü, mali piyasanın kurumsal temelin geliştirilmesidir. Bu bağlamda, bankalara, bankacılık hizmetlerin belirli türlerinin gerçekleştiren kurumlar ve mikro kredi kurumlarında oluşan üç kademeli kredilendirme sisteminin oluşturulması öngörülmektedir. Kazakistan İpotek (Mortgage) Şirketi, Konut Kredileri Garantileme Fonu (KKGF), Kazakistan Kalkınma Bankası (KKB), Konut Tasarruf Bankası (KTB) gibi kurumlar çalışmalarını aktif olarak devam ettirmektedir. Söz konusu kurumların faaliyetinin temel konularından biri, endüstriyel-yenilikli gelişim stratejisi önceliklerinin uygulanması oluşmuştur.

Dördüncüsü, sigorta piyasasının kalkınmasına hız verilmesidir. Bu yöndeki başlıca amaç, gelişmiş milli sigorta endüstrisinin oluşturulması, işletmeler ve halkın çeşitli risklere karşı etkili koruma mekanizmalarının aktif olarak kullanılmasıdır. Ayrıca, sigorta hizmetleri tarifelerinin gerekçeli düşürülmesi, sigorta kalemleri kalitesinin yükseltilmesi, sigorta (yeniden sigorta) kurumları ve sigorta simsarları faaliyetinin şeffaflık ve güvenilirliğinin sağlanması ile birlikte sigorta piyasasında iyi niyetli rekabetin geliştirilmesi için en uygun şartların oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

Beşincisi, sermaye piyasası potansiyelinin güçlendirilmesidir. Sermaye piyasasının geliştirilmesi çerçevesinde, ekonominin real sektörüne atıl kaynakların mobilizasyon ve yeniden dağıtım sürecinin önemli tarafları olarak dâhili kurumsal yatırımcıların oluşturulmasının hedeflendiği bazı öncelikler belirlenmiştir. Öncelikli hedeflerin arasında ayrıca yatırım olanakların genişletilmesi bulunmaktadır. Bu yöndeki temel amaç, yatırımcılar için yatırımlarını çeşitlendirme suretiyle kredi risklerini yeniden tahsis etme olanağının, menkul kıymet ihraç eden kurumlar için ise banka kredilerine alternatif olarak oldukça uygun yeni kredilenme kaynağının oluşmasını sağlayacak yeni finans araçlarının tespit edilmesi ve geliştirilmesi için şartların oluşturulmasıdır.

Altıncısı, mali piyasa katılımcıları ve mali araçların vergilendirilmesinin uyumlu hale getirilmesidir. Avrupa Birliği standartlarına geçiş ile şu anda çeşitli mali araçlarla ilgili mevcut vergi imtiyazları ve kolaylıklarının iptalini öngörülmektedir. Bununla birlikte ancak herhangi bir yeni mali aracın, özellikle ekonomi ve finans sektörünün öncelikli alanlarındaki devlet yatırım politikasının uygulanmasına bağlı mali aracın geliştirilmesinin teşviki için geçici imtiyazların uygulanması istisnai durum oluşturabilecektir.

Yedincisi, finans sisteminin bütünleşme sürecinin hızlandırılması. BDT ülkelerinin izole yaşamı ekonomik anlamda önemli kayıplara neden olmaktadır. Kaldı ki, günümüzde dünya ekonomisinde oluşan durumun tüm karmaşıklığı dikkate alındığında ortak ekonomi alanının oluşturulması ve bazı BDT ülkeleri sınırında mali sistemlerin entegrasyonu büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla BDT ülkelerinin gelecekte ekonomik refahı ağırlıklı olarak entegrasyon süreçlerine bağlı olacaktır.

Sistemi oluşturan bankalar her ülkenin ekon: “Kazcommerzbank”, “Kazakistan Halk Bankası”, “BTA Bank”, “Alians Bank”, “ATF bank”, “Bank Tsentrkredit”. Belirtilen bankalar birlikte ülke ekonomisinin hammadde olmayan sektörünün %80’den fazlasını kredilendirmektedir. Ocak 2008 tarihinde bankacılık sektöründe, tamamı devlete ait iki özel banka: Kazakistan Kalkınma Bankası ve JilstroySberbank (Konut Tasarruf Bankası), olmak üzere 36 banka bulunmaktadır. Altı büyük bankanın payına toplam aktiflerin neredeyse %90’ı düşmekte, bu altılının içinde lider konumda üç banka bulunmaktadır- KKB, BTA ve Halk Bankasıdır (Muhitdinova 2009, s.27).

Finans sektörünün gelişim perspektifi, öngörülen parasal ilişkilerin liberalleştirilmesi ve belirli ülkelerde ortak para alanını uygulama olasılığı şartlarında tüm segmentlerinin uluslar arası standartlara uyarlanması ile belirlenmektedir. Bu durum öncelikle, ekonominin reel sektörlerinin mali kaynak ihtiyaçlarını karşılayan ve serbest rekabet ortamında mali kurumlara kaliteli hizmet sağlayan mevcut istikrarlı ve verimli işleyen finans sistemine bağlıdır.

3.2.2.5 Ulaştırma ve Haberleşme

Ekonominin bir parçası olarak ulaştırma sisteminin oluşturulması ve verimli işleminin organizasyonu hem iç piyasanın genişletilmesi, hem de ülkenin dış ticaret ilişkilerinin derinleştirilmesi açısından Kazakistan Cumhuriyeti için ciddi stratejik öneme sahiptir. Ayrıca, Kazakistan’ın coğrafik konumu Avrasya kıtasındaki ticari ilişkilerin gelişmesinde büyük bağlayıcı rol oynamasını belirlemektedir. Ülke, yeni ulaştırma rotalarının oluşturulmasının doğrudan bağlı olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Taşımacılık sektöründe yaklaşık 200

devlet ve 500'ün üzerinde özel şirketler faaliyet göstermektedir. Özel şirketlerin %80'i yabancı katılımlı ortak şirketlerdir. Uluslar arası ve transit taşımacılık piyasasında kendine ciddi bir konum sağlamak için Kazakistan bugünden yeterli potansiyele sahiptir (www.visitkazakhstan.kz, 2013).

Demiryolu ve karayolu taşımacılığı Kazakistan'da en gelişmiş taşımacılık türleri olması tarihsel olarak oluşmuştur. Genel olarak, transit taşımacılığı %90'ın üzerindeki pay bu taşımacılık türlerine düşmektedir. Buna mukabil, transit taşımacılıkta deniz ve hava taşımacılığının payı düşük seviyelerde seyretmektedir.

Ülkenin **demiryollarının** üçte biri çift hatlı ve elektrikli hatlarla temsil edilmektedir. Kazakistan'ın demiryolu sistemi transit taşımacılık dâhil uluslararası taşımacılığın sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Ülke oldukça geniş demiryolu ağına sahiptir. Demiryolu hatları: sekiz hat Rusya ile biri Kırgızistan, ikisi Özbekistan, biri Çin ile olmak üzere Kazakistan'ın komşu ülkeleriyle bağlantısını sağlamaktadır. Böylece, mal akışlarını uluslar arası pazarlara ulaştırma olanaklarını sağlayan (Drujba istasyonu üzerinden Çin, Kuzey ve Güney Kore'ye; Çingeldi üzerinden Özbekistan ve Türkmenistan'a; Serahs üzerinden İran ve Basra Körfezi limanlarına, ilerisinde Türkiye üzerinden Karadeniz ve Akdeniz'e, Rusya üzerinden Baltık ülkeleri Ukrayna, Kafkasya, Avrupa ve Pasifik okyanusuna) Kazakistan demiryolları şu anda bile ülkenin transit potansiyelini uygulamaktadır. Kazakistan yüklerinin Hazar denizine efektif nakliyesi ve Aktav limanındaki aşırı yoğunluğu hafifletmek amacıyla imtiyazlı temelde Mangışlak-Bautino demiryolunun (inşaat uzunluğu 135,1 km, kaynak hacmi 22,8 milyar tenge) ve Eralievo-Kurık demiryolunun (14,4 km, 7,6 milyar tenge) inşaatı öngörülmektedir (Kayratov,2008).

Kazakistan'da birkaç vagon onarım ve vagon yapım şirketleri faaliyet göstermektedir, bu da yolcu ve yük taşımacılığının kalitesini iyileştirmeye katkı sağlayacaktır. Faaliyet gösteren şirketlerin arasında en büyükleri: Akmola vagon onarım fabrikası, Almatı yolcu vagonları tamir fabrikası "İrısıt AEVRZ" ve Petropavlovsk "ZİKTO" fabrikasıdır.

Devlet demiryolu kurumu "Kazakistan Temir Jolu" (Kazakistan Demir Yolu) genel ulusal operatör konumundadır. Ulusal taşımacı KTJ koridorların çalışmasında yeterince yüksek, seviyenin sağlanması ve kıtalararası transit hacminin artırılması, yük güvenlik garanti sisteminin oluşturulması için sarf etmektedir. Kurum taşımalık takip servis seviyesini yükseltmekte, modern uzak mesafe haberleşme araçlarıyla donatmayı, böylece taşımacılıkta en önemli hususlardan bir olan yük ulaştırma süresinin belirlenmesinin sağlanmasını planlamaktadır. Üretimin modern eğilimleri deposuz çalışma sistemini, yani depolama

giderlerinin ortadan kaldırılması ile üretim maliyetinin düşürülmesini öngören “tam zamanında” (just-in-time) çalışma felsefesini öngörmektedir. Bununla birlikte, uyumlu çalışarak ve yüksek göstergelere ulaşmayı çabalayarak rekabet gücünün artmasının şartı olarak devlet ulaştırma sisteminin hassas çalışması için ciddi şartlar koşulmaktadır. Demiryolunun sektörünün geliştirilmesi amacıyla hükümetin bakanlıklara talimatı doğrultusunda ilgili devlet kurumu, “Samruk” holdingi ve KTJ kurumu ortaklaşa 2011 yılına kadar demiryolu sektörünün geliştirmesi ve reformları ile ilgili önlemler paketini hazırlamıştır. Önlemler paketinin uygulanması temel amaca ulaşmak: demiryolu sektörünün modern seviyeye nitelikli geçişini sağlamak için devlet, ulusal şirket ve sektörünün diğer taraflarının verimli ve koordineli şekilde etkileşimini sağlayacaktır (www.invest.gov.kz, 2013).

Kazakistan’da ikinci önemli taşımacılık türü, **karayolu taşımacılığıdır**. Ülkenin tüm bölgelerini bir birine bağlayan oldukça geniş şehirlerarası karayolu ağı ayrıca ciddi transit potansiyeline sahiptir. Toplam 86 000 km uzunluğundaki karayolu ağının neredeyse 13 000 km uluslararası öneme sahip ve Asya karayolları ve Avrupa karayolları ağı arasında bağlantıyı kurmaktadır. Kazakistan’ın karayolları ağı üç temel istikamette: Rusya Avrupa, Baltık ülkeleri: Çin, Japonya, Güney-Doğu Asya; Orta Asya ve Kafkasya, İran ve Türkiye karayolu taşıtlarının transit geçişlerini sağlamaktadır. Kazakistan karayollarının toplam uzunluğu 87 400 km tekabül etmekte olup, bunun %93’ü asfalt döşemedir. Köprülerin yeniden yapılanması ve inşaatı, ayrıca karayolu üzerinde servis ve dinlenme tesislerinin organize edilmesiyle birlikte karayollarının inşaatı ve geliştirilmesi yatırım projeleri için cazip alanlardır (İşenko, 2008).

Su taşımacılığı, Kazakistan ulaştırma sisteminin hem devlet, hem özel şirketlerin faaliyet göstermekte olduğu önemli unsurlarından biridir. Su taşımacılığı, kargo ve yolcu taşımacılığı, ayrıca yük işleme işlerini gerçekleştirmekte olan nehir ve deniz limanları şirketleriyle temsil edilmektedir. Yük sirkülasyonu hacmi bakımından su taşımacılığı üçüncü sırada yer almaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti kıta içi ülke olduğundan, taşımacılığın toplam hacmindeki deniz taşıt araçlarının payı cüzi oranlardadır. Fakat potansiyel yük akışlarının araştırmaları, Hazar Denizi, Basra Körfezi, Güney-Doğu Asya ülkeleri yönünde 10 ile 40 milyon ton arasında yük sirkülasyonu olduğunu göstermektedir. Kazakistan’ın tüm su üzerindeki istikametinin uzunluğu yaklaşık 6000 km’dir. İrtiş, nehir taşıt aracıyla taşınan yükün yaklaşık %80 hizmet veren ülkenin önemli gemi seyir nehridir. Fakat ana transit yük akışı, İran ve Kafkasya’ya karma demiryolu-su taşımacılığı, nehir ve kanallar sistemi üzerinden ise Avrupa ülkelerine taşımacılık için önemli kilit nokta olan Aktau deniz limanı

üzerinden geçmektedir. “Aktau Ticaret Deniz Limanı (ATDL)” devlet kurumu Aktau şehrindeki ana limanlar temelinde kurulmuştur. Limanın öngörülen yük işleme kapasitesi yılda 3,6 milyon tona tekabül etmektedir. Şu anda liman İran, Kafkasya ile Rusya'nın nehir kanalları üzerinden Karadeniz, Baltık denizi ve Batı Avrupa ile Bağlantıyı Sağlamaktadır. Hazar denizi ülkeleri: Kazakistan, Kafkasya, Orta Asya, İran ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle limanın TRACECA'nın (Avrupa- Kafkasya- Asya Ulaşım Koridoru) temel ulaştırma koridoru olarak önemli her geçen yıl artmaktadır.

Hava taşımacılığına gelince, Kazakistan'da 50'in üzerinde havayolu şirketi kayıtlıdır (bunların arasında 30 şirket yolcu ve kargo taşımacılığı alanında faaliyet göstermektedir). Ülkede gelişmiş havalimanı ağı (22 havalimanı) mevcut, havalimanlarının çoğunluğu ulusal statüde olup, 14'ü uluslararası seferler düzenleme iznine sahip, 6 havalimanı iç hatlar seferleriyle hizmet vermektedir. Kazakistan hava ulaştırma alanında yaklaşık 40 hükümetler arası anlaşmalar akdetmiş bulunmaktadır. Kargo seferlerinin çoğunluğu Rusya, BAE, Türkiye ve Almanya'ya düzenlenmektedir. Kazakistan sınırları üzerinden Avrupa ve Güney Doğu Asya arasında uzunluğu açısından en avantajlı rotalar geçmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti BDT ülkeleri ile 71 uçuş güzergâhına sahiptir. BDT ülkeleriyle hava koridoru yoğunluğu değişkendir. Kazakistan ile Rusya Federasyonu sınırındaki en yoğun koridorlardan biri günde 70–74 uçağın geçtiği Uralsk bölgesidir. Diğer BDT ülkeleriyle hava koridoru yoğunluğu günde 10 ile 25 uçak seferine tekabül etmektedir (İşenko, 2008). Genel yoğunluk Avrupa'dan Güney-Doğu Asya ülkelerine ve ters güzergâhtaki uçuşlarda yaşanmaktadır.

Kazakistan'ın transit hava güzergâhları Avrupa ile Güney-Doğu Asya arasında uçuş seferleri düzenleyen yabancı havayolu şirketleri için avantajlıdır, zira güzergâhlar mesafesini önemli derecede azaltmayı sağlamaktadır. Kazakistan ile komşu devletler (Çin, Özbekistan ve Azerbaycan) sınırlarında ek hava koridorları açılmıştır. Uluslararası transit ve devletlerarası hava ulaşımını sağlayan hava koridorlarının toplam sayısı 1998 yılında 56'a karşı 2000 yılında 71'e ulaşmıştır. Uluslararası hava güzergâhlarının uzunluğu 45 000 km'e tekabül etmektedir. İşletim kiralaması temelinde Batı ülkeleri üretimi Boeing–757–200 (3 adet) ve Boeing–737–700 (3 adet), Fokker–50 (adet) tipi modern uçaklar işleten “Air Astana” havayolu şirketi hava taşımacılığının %70'ni gerçekleştirmektedir (1,15 milyon yolcu). Havacılık piyasasında ikinci önemli operatör olan “SCAT” havayolu şirketi hava taşımacılığının yaklaşık %13'nü gerçekleştirmektedir (210 000 yolcu). “SCAT” havayolu şirketinin uçak parkurunda An–24 tipi 23 adet uçak bulunmaktadır (Kaydarov, 2008). Düzenli hava taşımacılığı alanında faaliyet gösteren diğer havayolu şirketlerinin toplam payı düşük olup, en fazla %7'e tekabül etmektedir.

Boru hattıyla taşımacılık büyük petrol rezervlerine sahip ülke ekonomisinin büyümesi için kilit öneme sahiptir. Batı'daki ve diğer bölgelerdeki potansiyel tüketicilere doğrudan ulaşımın sağlanması için boru hatlar sistemi yoğun şekilde geliştirilmektedir.

Petrol nakliyesi, ihracat ve ithalatı, kurumların yönetim yapısının iyileştirilmesi, yatırımların çekilmesi, tüm ana petrol boru hatları için ortak tarife politikasının uygulanması konularında Kazakistan'ın ekonomik çıkarlarını sağlamayan devletin etkili katılımı amacıyla 2 Nisan 1997 tarihinde K.C. Hükümetinin Kararnamesiyle "KazTransOil" ulusal petrol nakliye şirketi A.Ş. kurulmuş ve tüm mevcut ana petrol hatları, petrol ürünleri nakil hatları ve su kanalları belirtilen şirkete devredilmiştir. Şu anda "KazTransOil" şirketinin tasarrufunda 6492 km uzunluğunda petrol boru hattı ve 2434 km uzunluğunda su kanalı sistemleri, 1200 milyon m³ kapasiteli rezervuar parkuru, 39 pompa istasyonu, 18 teslim-kabul noktası, 3 petrol dolum ağları ve bir demiryolu boşaltma ağları bulunmaktadır (www.visitkazakhstan.kz, 2013).

Haberleşme Kazakistan'ın ekonomik ve sosyal altyapısının bölünmez bir parçasıdır ve ülke sınırlarında birleşik istihlal-iktisadi sistem olarak işlemektedir. Sektörün temel bileşenleri telekomünikasyon ve posta hizmetleridir. Kazakistan'da telekomünikasyon hizmetler sistemi Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı tarafından düzenlenmekte, hizmetler ise yerel kurumlar ve ortak şirketler tarafından sağlanmaktadır.

Kazakistan'ın ülke içi ve uluslararası haberleşme pazarında, tüm ülke çapında 31 bölümünden oluşan geniş bölgesel komünikasyon ağına sahip "Kazaktelekom" A.Ş. ulusal haberleşme operatörü hâkim konumdadır. "Kazaktelekom" telekomünikasyon hizmetlerin sağlanmasında, telekomünikasyon iç piyasasının düzenlenmesinde ve Kazakistan'da faaliyet gösteren yabancı telekomünikasyon şirketleriyle işbirliği konusunda lider durumdadır. "Kazaktelekom" şehir içi, şehirlerarası, uluslararası ve mobil telefon haberleşmesinin, internet hizmetlerinin, çağrı sisteminin, veri aktarma hizmetlerinin, bireysel hatların kiralanması alanında genel tedarikçidir. Kurumun faaliyet alanı radyo ve televizyon yayını, bilgilendirme servisini ve arıza bildirim hizmetlerini kapsamaktadır.

Bugün ülkede altı operatör: üçü GSM standardında-GSM Kazakistan (K'Cell ve Aktiv ticari markalar altında), "Kar-Tel" (Beeline ve K-Mobile) ve Mobile Telecom Servic (Tele); üçü CDMA standardında-"Altel"(Dalacom ve Pathword), "Mobile Telecom Service" (Jarşı) ve Nursat şirketi (Excord ticari markası) faaliyet göstermektedir.

Kazakistan “KazSat-1” ve “KazSat-2” sabit yörüngeli haberleşme ve yayın uydularının uzaya fırlatılması ile ilgili projeyi uygulamaktadır. Uydular Rusya Hruniçev devlet uzay bilimsel araştırma merkezi tarafından geliştirilmiştir. Beklendiği üzere, uydu kapasitesinin hacmi sadece Kazakistan’ın ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Projenin hayata geçirilmesi ülkede internet erişim şebekesi dâhil uzay telekomünikasyon ve haberleşme sistemleri alanında yeni teknolojilerin uygulanmasını, ayrıca uyduların ülkenin enformasyon bağımsızlığını ve güvenliğini güçlendirerek Hazar bölgesi, sınır bölgelerinin araştırılmasında kullanılmasında sağlayacaktır.

3.3 Turistik Güzergâh

Kazakistan eşsiz doğa potansiyelinin yanı sıra birçok perspektifli turizm alanına: kültürel-bilgilendirici, ekolojik, ekstremal, iş turizmi olanaklarına sahiptir. Şu anda, “Altın Emel”, “İli Alatau”, “Çarın Kanyonu” milli doğal parklarının kaynaklarından istifade etmek suretiyle ekolojik turizm, meşhur İpek Yolu istikameti üzerinden kültürel-bilgilendirici geziler, iş turizmi dahil olmak üzere ülke çapında en cazip on turizm alanda çalışmalar yürütülmektedir. Baykonur uzay istasyonu da turistler için ilgi çeken bir diğer alandır (Nikitinskiy ve Vuklov, 2002) Burada çeşitli ülkelere uzay yolcularının fırlatılmasının yanı sıra yabancı ülkeler ve BDT ülkelerinden gruplar için geziler organize edilmektedir. Rusya, İran, Azerbaycan ile müşterek Hazar denizinde mavi tur organizasyonu yakın gelecekteki planlar arasında yer almaktadır. Söz konusu proje Kazakistan-Rusya hükümetler arası komisyonunun gündemine taşınmış ve gerekli destek sağlanmıştır. Ülkeye turist çekme konusunda önemli faktörlerden biri Kazakistan’ın eşsiz turizm potansiyeline sahip, tüm dünyaya açık ve turistler için güvenli merkez (TK, 2005, s.3) olarak imaj stratejisinin oluşturulmasıdır. Şu anda Kazakistan’da turizm alanı ülkenin ekonomik faaliyetinin öncelikle türleri listesine dâhil edilmiş durumdadır.

3.3.1 Kültürel-Tanıtım Turları

Çokan Valihanov’un izinden: İlk Kazak bilim adamı Cengiz oğlu Çokan Valihanov’tan olağanüstü gezilerinin sonucu olan bilimsel çalışmaları ve araştırmaları zengin miras olarak kalmıştır. Her meraklı insana onun izinden, geçtiği yollardan geçmek ilginç olacaktır.

Çokan Valihanov’a dünya çapında mümtaz bilim adamı ve yorulmaz gezgin namını kazandıran eşsiz Kaşgar keşfi üzerinden neredeyse bir buçuk asır geçmiştir. 1886 yılında Rus jeologu, Orta Asya araştırmacısı İ.V.Muşketov: “Ç.C.Valihanov 1858-1859 yıllarında tüccar kılığında ticari kervanla Zauku geçidi üzerinden Issık Göl’e kadar, Çatır-Köl’den Kaşgar’a ilk kez tüm Tien Şan sistemini enine-boyuna geçmiştir” diye belirtmiştir (Saupova A., 2008).

Tur istikameti, izlenimleri güçlendirmek amacıyla turistlere sunulan (gemiyle Issık-Göl üzerinde) küçük deniz gezisinin haricinde ticari kervanın-ünlü Kaşgar keşfinin geçtiği yolların bire bir izini sürmektedir. Tur Almatı ilinin Kerbulak ilçesindeki “Altın Emel” milli doğal parkında, ünlü bilim adamının anıtının yanından başlamaktadır. Daha sonra istikamet İli nehri vadisi üzerinden gizemliliği ile meşhur “Çınlayan Barkan”’a kadar uzanmaktadır. Geçiş, doğa özellikleriyle eşsiz vadiye sahip Çarın nehrinin İli nehrine döküldüğü yerde yapılacaktır. Çarın’ın “ay” manzarasından sonra tur, günümüzde yeniden canlandırılmaya çalışılan uluslar arası panayırılarıyla ünlü muhteşem dağlık Karkara yaylasına devam etmektedir. Ayrıca burada cesur dağcıların Tien Şan’ın kalbinde bulunan zor zapt edilen Han Tengri zirvesine ve Pobeda zirvesine tırmanmak için toplandıkları popüler Uluslararası Dağcılık Merkezi (UDM) bulunmaktadır. Daha sonra, üzerinden Issık-Göl havzasına karayolunun geçtiği Santaş geçidi takip etmektedir. Nihayet, efsanevi Kırgızistan denizi olan Issık Göl sahilinde bulunan ilçe merkezi: Tüp. Buraya kadar dağ develeri ve jeeperlerle ulaşan turistler Tüp’ten Kızıl-Su nehri yatağına kadar tura beyaz gemi veya küçük yelkenli filikalarla devam ediyorlar. Bu noktadan sonra Juuku nehri vadisi üzerinde turun atlı-yaya kısmı başlayacaktır. Bu, Orta Asya’dan Orta Tien Şan üzerinden Çin’ uzanan eski yoldur. Turistler, geçitler ve yüksek dağlı çayırlar-sırtlar üzerinden sert iklim şartlarında turun en zorlu kısmını aşarak, tarihi yüzyıllarca Avrupalılardan gizlenen gizemli kent Kaşgar’a ulaşıyorlar. Kaşgar’dan turistler otobüsle veya demiryoluyla Sincan Uygur Özerk Bölgesinin başkenti Urumçi’ye gidiyorlar, oradan ise tren veya uçakla Almatı’ya geri dönüyorlar. Tur süresi 10 ile 14 takvim günüdür (Nizenko, 2008).

Tamgalı: Yedisu taş oyma sanatının yaklaşık 50 abidesini barındırmaktadır. Bu abidelerin çoğunluğu bronz çağına aittir. Antik betimlemelerin yanında arkeolojik abideler: yerleşim alanları, gömütler, tapınaklar, kurban taşları bulunmaktadır.

50’li yılların sonunda Almatı yakınlarındaki Tamgalı-Tas boğazında arkeologlar önceden bilinmeyen binin üzerinde kayalar üzerinde resimler-mağara resimleri keşfetmiştir. Taş resimler galerisi 20 asır üzerinde birkaç tarih dönemini yansıtmaktadır.

Issık kurganı. Issık kurganındaki sinler M.Ö. IV. yüzyılın sonu olarak tarihlenmekte ve 40’tan fazla kurgandan oluşan büyük gömüden güney kenarında bulunmaktadır. Antropologların belirlemesine göre, Issık kurganında gömülü genç 17–18 yaşındadır. Üzerinde altın işlemeli pahalı elbise bulunmaktaydı. Başına, tamamı çeşitli şekil ve ölçülerde altın plakalarla süslenmiş, 65–70 cm. yüksekliğinde konik baş giyim taşımıştır. Baş giyim üzerinde yaklaşık 150 süsleme mevcuttu. Birçoğu baskılı kar leoparı, dağ keçisi, argali, at, kuş resimlerini içermekteydi. Baş giyim ön kısmını keçi boynuzlu, kanatlı iki atın heykel

resmi, ayrıca iki çift uzun kuşkanadı ve daha birçok figür plakaları süslemekteydi. Issık askerinin boynunda spiral şeklinde ve ucunda kabartmalı kaplan kafası resimleri bulunan altın kolye taşıyordu (Nakatkov, 2001).

Eski Otrar: Arıs'ın Sır Derya ile birleştiği yerde Ortaçağ kenti Otrar'ın harabeleri bulunmaktadır. Otrar'ın yerleştiği Sır Derya'nın orta akımı ezelden beri Güney Kazakistan'da bağlantı noktası olmuştur. Otrar'ın bulunduğu yerde yerleşim birimi milattan sonra birinci yüzyılda oluşmuştur. Otrar'ın VII-VIII. yüzyıllara ait tabakalarının kazıları, yerleşim biriminin bu dönemlerde artık oluşmuş bir kent olduğunu göstermektedir. Otrar ve vahada bulunan küçük kentlerde toplanan anepigrafi sikkeler grubu da bu döneme aittir. Söz konusu dönemde Otrar 200 hektar toprağı işgal etmekteydi (Tokayeva A., 2003).

Mimarisinin analizi geç Ortaçağ Otrar'ın yaşamı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi edinilmesini sağlamıştır. Kentin temel yapılanma şekli mahalledir. Bu, mahalle içi sokakların iki veya tek tarafında gruplanan evler kompleksidir. Bazı mahallelerin belirli zanaat dalında uzmanlaştığı bilim adamları tarafından belirlenmiştir. Örneğin, Otrar'ın doğu kemsindeki yerleşim birimleri çömlekçi, fırıncılara aittir. Çeç ortaçağ Otrar'ın kazıları sırasında birçok seramik, metal eşya, sikke ve süs eşyası, taştan el işleri toplanmıştır. Yarı mamullerle birlikte sikke hazinesinin keşfedilmesi Otrar'da darphanenin bulunduğu yönündeki tahminleri güçlendirmektedir. Numizmatik buluntular Otrar'ın XV. yüzyılın ortası ile XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönemde, Kazak Hanlığı döneminde yükselişini yaşadığını göstermektedir. Kent Cungar istilaları sırasında Talip olmuş ve XVIII. yüzyılın ortasında tamamen harabeye dönmüştür (Zeybek, 2005, s.140).

Eski Yassı: Dikkate değer diğer bir tarih abidesi, Kazak Hanlığı'nın ilk başkenti Türkistan veya Yassı kentidir. Nispeten daha eski ve tarih açısından en az Yassı kadar önemli Otrar, Sauran, İsfidcab, gibi güneydeki diğer kentlerden farklı olarak bazı üstünlüklere sahiptir. Kent, Ortaçağdaki ülkenin manevi ve idari merkezidir. İlk yerleşim milattan sonra IV-VI. yüzyıllarla tarihlenmektedir. XI-XII. yüzyıllarda kent ile nekropol (mezarlık) arasında Yassı tarikatının Sufi tekkesi oluşmuştur. XIV. yüzyılda Emir Timur Şeyh Ahmet Yesevi'nin mezarı üzerine türbe inşa etmiştir (Şımırbayeva, 2003).

XV-XVII. yüzyıllarda ise burada Kazak Hanlarının karargâhı kurulmuştur. Mezarlık bölgesinde Kazak devletinin kurucularından Tauke, Tauekkel, Jangir, Esim, Abılay'ın türbeleri inşa edilmiştir. Tüm bunlar küçük kentin tüm ülkenin başkentine dönüşmesini sağlamıştır.

Büyük İpek Yolu Turu-Tarihi etnografik tur: Almatı-Taraz-Sayram-Kazıgurt-Çimkent-Otrar-Sauran-Türkistan-Almatı: Çin'den Ortadoğu ve Avrupa ülkelerine bağlayan eski kervan yolları sistemidir (Petrovskiy, 2003).

Taraz en az 2000 yıllık bir kenttir. Kentin çevresinde UNESCO'nun dünya güzel sanatlar listesine dâhil edilen eski mimarlık şaheserleri korunmuştur: Babacı Hatun, Karahan, Aysa-Bibi türbeleri. Kentin 40 km. uzaklığında Ahır-Taş arkeolojik kompleksi bulunmaktadır. Sayram, Karaşaş-Ana (XVIII. yy) ve İbrahim-Ata (XIII-XIX. yy) tarihi türbeleri, M.Ö. VI. yüzyılda kurulan eski bir kenttir. Dünyaca ünlü Ortaçağ düşünürü Al-Farabi bu kentte yaşamış ve eserlerini yaratmıştır (Nakatkov, 2001).

Kentte arkeolojik müze-sit alanı bulunmaktadır. Türkistan, Hoca Ahmet Yesevi Türbesi, Rabiga Sultan Begim Türbesi. Çimkent, eski kent, büyük sanayi merkezidir. Günümüze kadar korunmuş Ortaçağ kentleri ve kervan sarayları mevcuttur. Tarih müzesi ziyaret edilebilir ve su parkında dinlenebilir. Tur süresi 3-5 gündür. Mesafe 2000m.

Kervan yolları üzerinden: Tur istikameti Karagiye girintisi üzerinden geçer, Büyük İpek yolunun kervan yollarının geçtiği yerlerle kesişmektedir. Ortaçağda Büyük İpek Yolu-büyük eski yol Mangışlak üzerinden geçilmiş ve arka arkaya istihkâmlar, kervan saraylar, eski kentler oluşmaya başlamıştır. Zaman ve toprak eski yerleşim birimlerinin ihtişamını neredeyse tamamen yok etmiştir, bölgedeki bozkır ve rüzgâr, bir de sayısız mezarlar tarihi olaylar hakkındaki gizemi korumaktadır. Mangışlak sınırlarında 600 mezarlık bulunmaktadır. Tur, Mangışlak'taki X-XIII. yüzyıllara ait en büyük yerleşim birimlerinden biri olan eski kent sınırında tamamlanmaktadır. Turistler efsanelerle sarılmış eşsiz doğa eseri Şerkal dağının eteğinde dinlenme imkânı bulacaklardır (www.vizitkazakhstan.kz, 2012).

Büyük İpek Yolu Üzerinden: Tur, Ortaçağda büyük İpek yolunun üzerinden geçtiği Güney Kazakistan'ın abidevi yerlerini, ayrıca, "Aksu Jabağlı" sit alanı dâhil bitişik bölgelerin doğasını tanıtım amaçlı düzenlenmektedir. Tur istikameti, Sauran, Türkistan, Otrar, İsfidcab, Şarafkent, Maylıkent gibi eski kentler üzerinden geçecektir. Turistler, Saka ve Türk kurganlarını, eski kentleri, kraliçe Tomris'in mezarını, "kutsal" yerler ve pınarları, eski taş resim galerisini ziyaret etme imkânı bulacaklardır. Ayrıca tüm doğa bölgelerinde bulunacaklar, kristal berraklıktaki pınar suyundan tadacaklar, devasa kanyonları, mağaraları ziyaret edeceklerdir. İpek Yolu "Aksu Jabağlı" sit alanı ve "Akpelin" koruluğu üzerinden geçmektedir. Güney Kazakistan bölgesi sınırlarında önerilen tur ana yol üzerinden: Jabağlı köyünden Sauran kalesine kadar devam edecektir. Tur tarihin derinlerine dalma ve güney Kazakistan'ın özgün mimarisini tanıma olanağı sunmaktadır (Vasilyeva, 2008).

3.3.2 Hac Turları

Güney Kazakistan'ın altın halkası. Büyük İpek Yolu üzerindeki kent ve kutsal yerlere tur. Jibek jolu veya Büyük İpek Yolu, Çin'den Ortadoğu ve Avrupa'ya eski kervan yolları ağıdır. Bahse konu ticaret yolu M.Ö. III. yüzyılda ortaya çıkmış ve neredeyse Milattan sonra XX. yüzyıla kadar var olmuştur. Yolun büyük bir bölümü (1700km) Kazakistan üzerinden geçmektedir (Yerdauletov S.R., 2000).

Bu kervan yolları üzerinden sayısız pahalı ipek, baharat, değerli taş, Çin porseleni, altın, gümüş, ayrıca egzotik kuş ve hayvan taşıyan yüz binlerce kişi geçmiştir. Büyük İpek Yolu temel yol gösterici ve kültür, sanat, moda ve teknolojik yeniliklerin alışveriş yoluydu. Eski yol farklı inançlardaki insanları birleştirmiştir.

Ziyaret noktalarından biri Türkistan Hoca Ahmet Yesevi türbesidir. Ayrıca Rabiga Sultan Begim türbesi, Kazak hanları: Esim, Abılay ve Abulhayır Han türbelerinin, Ortaçağ hamamının ve diğer yapıların ziyareti öngörülmektedir. Hoca Ahmet Yesevi'nin hocası Arslan-Baba türbesi ziyaret edilecek diğer bir noktadır. Geleneğe göre, Hz.Muhammed ölüm döşeğindeyken tespihini Arslan-Baba'ya, daha sonra Arslan-Baba ise 11 yaşındaki bir çocuğa, gelecekteki Hoca Ahmet Yesevi'yi emanet etmiştir. Arslan-Baba türbesinin yanında tuzlu suyunun şifalı özelliklere sahip olduğu kuyu bulunmaktadır. Ziyaret edilecek son nokta, kayaya oyulmuş yer altı Beket-Ata camisidir. Geceyi mağarada geçiren hacıların daha sonra kehanet rüyalar gördüğü bilinir (aktaucity. kz, 2013).

Mangıstav'a hac turlar. Yer altı Beket-Ata, Şopan-Ata, Şakpak-Ata, Sultan-Apa camileri, aralarında Karagaştı Evliya mezarının bulunduğu 8 mezarlık.

Beket-Ata yer altı camisi, Muhammed ve Hoca Ahmet mezarlıklarıyla aynı öneme sahip kutsal yerlerden biridir. Yer altı Beket-Ata camisine uzanan yolun ilk 150 km. asfaltlı yoldan geçecektir. Daha sonra yol diğer kutsal-yer altı Şopan-Ata camisinin yanından bozkırdan geçecektir. Yer altı camisi yüzyıllardır Mangışılak göçebelerinin hac yeri olmuştur. Yer altı Beket-Ata camisinin ziyaretinden sonra yolunuza kurban kesimlerinin organize edildiği kutsal Beket-Ata mekânına devam edeceksiniz. Geceyi kutsal toprakta geçirdikten sonra sabah camiye kayalar arasındaki engebeli yoldan yaya olarak geçmek gerekecektir (Yerdauletov S.R., 2000). Beket-Ata'nın ibadet ettiği ve çocukları eğittiği küçük mekânda namaz kılma olanağı bulacaksınız.

Beluha'nın altın halkası. Hıristiyan ve Budistler için dikkate değer bir turdur. Zira eski inanca göre Beluha-tanırlar ülkesi-Şambala üzerinden Yeryüzünü Everest ve Beluha

üzerinden uzayla bağlayan enerji köprüsünün geçtiği Buda Gautama'nın kutsal yolculuk yaptığı yerdir. Son yıllarda N. Rerih'in binlerce takipçisi her sene Beluha'ya akın etmektedir. Ziyaretçiler için bu kutsal dağın bulunduğu bölgeye turlar önerilmektedir. 200 yıldan aşkın süre önce ataları buralara, Belovodiye'ye yerleşmiş kadim müminlere Altay'ın kadim müminlerinin Buktırma, Uba sahilleri ve Markaköl gölü boyunca kurdukları köylere geziler düzenlenmektedir. Meşhur Altay balı, arı kovanlığı ile pitoresk yerleri ziyaret sonrasında turistleri maral çiftliğine gezi beklemektedir.

3.3.3 Çevre Gezileri

Güney Kazakistan, Batı Tien Şan ve “Aksu Jabaıglı” sit alanında ekolojik tur. Tur Çimkent'te panoramik geziyle başlayacaktır. Daha sonra gezi Sır Derya nehri ve Kızıl-kum çölüne devam edecektir. Sonraki nokta Çuşkaköl gölü ve Türkistan, akabinde “Tsitvarnaya Polina” koruluğuna gezi. Turun atla geçilen bölümü dağ eteğindeki çölümsü ve bozkır üzerinden devam edecek ve Jabaıglı boğazının orta kesimine-“Aksu Jabaıglı” sit alanına ulaştıracaktır. Burada ziyaretçiler 4 bozkır türü bitki örtüsü ve zengin direyi tanıma fırsatı bulacaklardır. Sit alanın logosu Greiga lalesidir. Direkt bilimsel araştırma merkezinin yanına, tuzsuz alkali toprağa tekeler- Sibiryaya keçileri gelmektedir. Ayrıca tur yolu üzerinde yaban domuzuna, ayılara, kurtlara, argalilere rastlamak mümkündür. Köksay nehri kanyonuna otobüsle yapılacak gezi taşlı çöl, çölümsü bölge, yapraklı togay ormanları, iğne yapraklı orman, Talas Alatav'ın orta kesiminin bitki dünyasını tanıtacaktır. Biliköl gölü ve Berkara dağ boğazında turistler killi çöl, çölümsü bölgeler, kuru ovalar ve dağ eteği steplerinin, doğu Karatav'un alçak dağlarının bitki örtüsünü inceleme, ayrıca çayır kuşlarını, bildircinleri, sarıasma kuşu, sinekkapanı cennetini görme imkânı bulacaktır. Maşat nehri kanyonuna gezi sırasında turistler bozkır ve yarı savan bitki örtüsünü, söğütlü, elmalı, yarfıstıklı, akdikenli, şerbetçiotlu, üzümlü yapraklı ormanlarla tanışacaktır. Burada porsuk, dikenli domuz, tilkiye rastlamak mümkündür. Aksu kanyonunun üzerinde kartal, sakallı akbaba, kızıl akbaba gibi kuşlar süzülür, karaleylek göze çarpar. Kamp çayır üzerinde 2000 m. yükseklikte bulunmaktadır. Konaklama çadırlarda, bilimsel araştırma merkezindedir (Saratov, 2003). Buradan Kişi- Kayındı dağ boğazına, Aynaköl, Kaskabulak göllerine atlı geziler düzenlenmektedir.

Altay'ın renkli taşları-jeologlar, fen fakültesi öğrencileri, gezginler-maden koleksiyoncuları için düzenlenen bir turdur. Tur, turistlerin kısa süre içerisinde en ilginç maden oluşumlarını inceleyebilecekleri ve koleksiyonlarını: turmalin, indikolit, renkli turmalin, spodümen, zinvaldit, tantalit, gök zümrüdü, kaya kristali, flüorit, verdelit, beril, morion, helyodor, pembe kuvars, topaz, polüsit, petalit, kara turmalin, ambligonit, apatit,

albit, kleavelandit, granat, fosfat, kasiterit, lepidolit ve daha birçok diğer madenin en güzel örnekleriyle tamamlama fırsatı bulacakları şekilde organize edilmiştir (www.visitkazakhstan.kz, 2012).

Karayoluyla gezi programında, ülkede ilk ve tek Asbulak jeoloji-maden koruluğunda gezi, Öskemen şehrindeki jeolojik, tarih ve diğer müzelerin ziyareti, özel koleksiyonları inceleme imkânı, Sibin göllerinde dinlence ve balık avı, zümrüdün çıkartıldığı Kazakistan'da tek olan Delbegetay granit kütesinde gezinti, halen göçükler altında bronz çağındaki madencilerin aletleri: taş balta ve balyozların rastlandığı bronz çağına ait maden ocağını inceleme bulunmaktadır.

Avrasya'nın coğrafik kavşağı-kuş bilimciler, hayvan bilimciler, balık bilimciler, bitki bilimciler ve tük doğa sevenler için düzenlenmektedir. Eşsiz bölgelerden biri olan Doğu Kazakistan'ın doğası, hayvan ve bitki dünyasını inceleme imkânı sunulmaktadır. Tur sırasında büyük coğrafik, bitey ve direy alanların: güney Sibiryadağları, Kuzey Tien Şan, Orta Asya çölleri ve Orta Kazakistan bozkırlarının kesiştiği yerde bulunan bölgenin eşsiz manzarasını doyasıya yaşayacaksınız. Burada, nispeten küçük alan-toplam yaklaşık 100 bin km. kare üzerinde 3000 bitki türü, 109 memeli türü, 370 kuş türü, 22 kara-su ve sürüngen türü, 36 balık türü bulunmaktadır. Avrasya'nın merkezindeki coğrafik kavşakta, kara kutbunda kuzey çölleri, bozkırlar, Sibirya'nın tayga ormanları, Alp dağ etekleri, Alp çayırları ve Altay ve Saur-Tarbagatay'ın dağ tundralarından oluşan 46 yerbetim türü belirlenmiştir.

Bölgenin doğası, Zaysan havzasının kavurucu 45 derecelik sıcığından güney Altay'ın 55 derecelik soğuklarına kadar, yıl içerisinde hiç yağış almayan tamamen susuz çöllerden sağanak yağmurlarla, 4000mm. kadar su tabakasıyla dolup taşan büyük nehir yataklarındaki ilginç tuzaklara kadar zıtlıklar hayretler içinde bırakacaktır. Sadece burada birkaç saat içerisinde çöl bölgesinden tundraya kadar ulaşabilmekte ve ender, nesli tükenmekte olan, enteresan, bazen tehlikeli, Avrasya merkezinin oldukça sert ve zıt ortamında yaşamlarını sağlayan şaşırı özelliklere sahip olan bitki ve hayvanlar incelenebilecektir. Yerel doğa şartlarını iyi bilen uzman- hayvan bilimcisi eşliğinde Doğu Kazakistan direyinin eşsiz temsilcilerini tanıma olanağı bulacaklardır (Yerdauletov S.R., 2000).

Sarıarka'nın incisi-Karkaralı. Kökşetav'ın mavi dağlarından ağarmış Balkaş sahillerine kadar neredeyse tüm Kazakistan üzerinden Sarıarka bozkırı uzanmakta ve bozkır deryasının ortasında tıpkı büyük bir gemi gibi Karkaralı dağı göze çarpmaktadır. Karkaralı dağı, sıklıkla granit olmak üzere çevre havalisinin üzerinde hafif yükselmiş üstü açık yerli kayalar katmanı şeklindedir. Doğa ve zaman adeta bir usta gibi kayaları yabani hayvandan özgür kuşlara kadar

değişik şekiller vererek oymuş. Karkaralının gizemlerinden biri “Kızıl Keniş” isimli eski “Buda Kilisesi”dir.

Karkaralı vahası özellikle dağ gölleriyle bezenmiş. En çok popüler göller: Şaytanköl ve Bassein’dir. Vadiler ve dağ ağzı yamaçları karma ormanlarla örtülüdür. Karkaralı milli parkın sınırlarında 40 memeli türü, 144 kuş türü yaşamakta olup, çok çeşitli bitki dünyasından 66 türü ender türler listesine dâhil edilmiştir. Hayvanlar âleminin temsilcileri: eğri boynuzlu argali, tilki, vaşak, yaban domuzla karşılaşma unutulmaz izlenimler bırakmaktadır. Karkaralı milli doğal parkı ziyaretçilerin isteği üzerine yaya, bisikletli, kayaklı, atlı geziler düzenleyebilmektedir (Kazakistan, 2012, s.159).

Almalı dağ boğazı- zengin ve çok çeşitli direy biteyi ile ünlü ve popülerdir. Sayısız şelaleler dağ boğazına ayrı bir güzellik katmaktadır. Çok sayıda bulunan yalçın kayalar burada eğitim-antrenman kampları ve dağcılık müsabakaları düzenlenmesi, kışın yaban domuz ve kurt avının organize edilmesi için gerekli ortamı oluşturmaktadır. At üzerinde deniz seviyesinden 500-800m. Yükseklikteki Kara-Arça, Şoşkalı, Sugatı dağ boğazlarını geçerek turistler kamp kurabilmektedir. Gür ağaçlarının gölgesi, kristal pınar suyunun hışırtısı, temiz hava serinliği ve dağ manzarasının güzelliği, birçoğu Kırmızı Veri Kitabına kaydedilen hayvan dünyasının çeşitliliği tatili unutulmaz ve eşsiz kılacaktır. Turistler ayrıca gizemli “Akmescid” ve “Botamoynak” mağaralarında ve birçok medyumun tezine göre Bermuda üçgenin üçüncü noktasının bulunduğu eski Akırtas havalisini ziyaret edebileceklerdir (Yerdauletov S.R., 2000).

Ornitolojik turlar. Kostanay bölgesi: tur çok sayıda ender kuş türlerini görme, Kazakistan’ın endemik bitey ve direyini inceleme olanağı sağlayacaktır. Sibirya kazı, küçük sakarca, büyük karabaş martı, ötücü kuğu, dikkuyruk, akkuyruklu kartal, telli turna, çayırkuşu, tepeli pelikan, boz turna ve diğer kuşları gözlemleyebilecekler.

Almatı eyaletinde ornitolojik tur: Tur, Almatı’nın görülmeye değer yerleri, Jalavlı’da Malay Batur türbesinin ziyaretini ve kuşları gözlemlemeyi kapsamaktadır. Turistler Çarın Kanyonunda “Kaleler Vadisini”, tarihi Dışbudak Koruluğunu, kartal- yılan kartalı yuvalanma yerlerini görebilecekler. Daha sonra İli nehrinde sandalla gezinti yapılacak, sek sevilla çöl bozkırında kuşları gözleme fırsatı olacaktır (www.almaty.kz, 2013). Tamgalıta’da Bronz Çağına ait Buda mağara resimlerinin ziyareti beklemektedir.

3.3.4 Kaplıcalar-Sağlık Turları

Kazakistan Altay dağlarında tatil: Altay dağlarının tam kalbinde, deniz seviyesinden 1760m. Yükseklikte, iki pitoresk gölün arasında, engin taşlı girintinin dibinde ‘‘Rahman bulağı’’ kaplıcaları (sanatoryum) bulunmaktadır. Kaplıca tedavi merkezlerinden, konforlu aparatlardan, yemekhane binasından oluşmaktadır. Yerin altından fişkırarak termal radon kaynaklarının üzerinde eşsiz şifalı banyolar: omurilik sistemi kemik-kas sistemi, merkezi ve periferik sinir sistemleri hastalıkları, cilt hastalıkları, kadın hastalıkları, kalp-damar sistemi, sindirim organları, içsalgı bezleri sistemi, üreme organları, solunum organları hastalıkları gibi birçok hastalık için şifa dağıtmaktadır (Yerdauletov S.R., 2000).

Donanımlı spor merkezlerinde yarışmalar, oyunlar, şelalede eğlenceler, panoramik geziler, Orta Altay sıradağı manzarasını seyretme olanağı, kışın kayak, yazın yaya ve atlı geziler düzenlenebilmektedir. Daha sakin tatil tercih edenler için çeşitli masa oyunları ve kütüphane mevcuttur.

Kazakistan’ın incisi: ‘‘Burabay’’: Şairlerin eserlerine, şifahi halk sanatına konu olan Kazakistan’ın en büyüleyici yerlerinden biri; efsane ve rivayetler diyarındır. Dağ, çam ormanı ve göllerin birleşimi eşsiz manzara güzelliğini oluşturmanın yanı sıra özel şifalı iklim yaratmaktadır. Buraya sağlığınıza pekiştirmek, aileniz veya dostlarınız, iş arkadaşlarınız ile birlikte gelebilir, tatilinizi geçirebilir veya hafta sonunu değerlendirebilir. Burabay sağlık merkezinde solunum organları, sindirim sistemi, kalp-damar ve sinir sistemleri, omurilik sistemi hastalıkları tedavi edilmektedir (Kazakistan, 2012, s.158).

‘‘Şagala’’ kaplıcaları: Aktav kenti sınırlarında deniz sahilinde bulunmaktadır. Banyo, lavaj ve yıkama şeklindeki balneoterapi klorür-sodyum mineral kaynaklar ve tedavi prosedürleri kullanılarak yapılmaktadır. Elektrofototerapi, şifalı duş (Şarko, sirküler, yükselen), termoterapi (parafinli ozokerit), inhalasyon prosedürleri sauna, çeşitli masaj türleri ve deniz havasında tedavi ile birleşerek birçok hastalığın tedavisinde yardımcı olmaktadır.

‘‘Mankent’’ sağlık merkezi: Kazakistan’ın güneyinde bulunan Kazakistan’ın en eski merkezlerinden bir olan sanatoryum. Sanatoryum ekibi, demir ve iyot maddelerini içeren kendi maden suyu kaynakları temelinde sindirim organları, sinir sistemi ve hareket organları hastalıkları için etkili tedavi uygulayacaktır. 300 kişi kapasiteli sinema salonu, kütüphane, spor merkezi, sauna, bilardo, bar-kafeterya tatilcilerin hizmetine sunulmaktadır (Kaydarov, 2008).

“Barlık-Arasan” kaplıcaları: bölgenin güneyinde, Öskemen il merkezinden 600 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Sağlık merkezi Arasan-Tav dağ eteğinde, Barlık vadisinde, deniz seviyesinden 579 metre yüksekliğe konuşlanmıştır. Temiz dağ havası, pitoresk manzara, çeşitli step otları, acı-tuzlu Alaköl gölünde yüzme gibi doğa faktörleri tedavi sürecinde önemli rol oynamaktadır. Fakat maden suları ve şifalı çamurların kullanılmasına ayrı bir önem verilmektedir. Buradaki kaplıcaların suyu kimyasal içeriği ve düşük radyoaktifliği bakımından Tshaltubo, Sariagaş, Alma-Arasan kaplıcaları ile benzerliğe sahiptir. Kaplıcalara bitişik bölgede, sadece yarım kilometre uzaklıkta 12 adet suyunun yüzeye çıkışı bulunmaktadır. İki ana kaplıcadaki suyun sıcaklığı çıkışta 43°C’dir. Su her türlü kullanımda yüksek derecede etki sağlamaktadır. Kaplıcanın çamur-su tedavisi çeşitli prosedürler için gerekli donanıma sahiptir (Muhitdinova, 2008).

“Sariagaş” kaplıcalarında tedavi ve tatil: Çimkent’e 130 km. uzaklıkta Keles’in sol sahilinde bulunan balneoiklim kaplıcaları hem Kazakistan’da, hem de ülke sınırları dışında ünlüdür. Kaplıcalar dört mevsim açıktır. Kaplıcaların benzeri: Aluşta, Bayram-Ali, Yatla, Sitora, Mohi-Hosa. Tedavi programında su prosedürleri, sağlıklı beslenme, spor ve masaj bulunmaktadır. Müze, tiyatro, sirk, Taşkent çarşıları, Türkistan ve Semerkand’ın tarihi yerlerine geziler düzenlenmektedir (Kazakistan, Ansiklopedi, 2012).

Pantotedavi: eski efsanelere göre, geyiğin çatallı boynuzlarının kaynatılmasından elde edilen suda yıkanma erkeklere yaşam gücü ve inanılmaz enerji sağlamaktadır. Sihirli suda banyoların haricinde gençleşmek ve organizmaya gerekli mineralleri depolamanız için 26 ot türü, bal, propolis, pantokrin içeren balsamın her gün kullanılması yardımcı olacaktır.

Geyik boynuzu suyunda banyolar sinir kökü iltihabı, mide ülseri, damar tıkanıklığı, romatizma, osteokondroz, kas gevşekliği, cinsel güçsüzlüğe karşı etkili tedavi yöntemidir. Kullanımı sayesinde organizma temizlenir, kırılma sonrası kemik dokularının canlanma süreci hızlanır, organizmayı gençleştirir, alerji önleyici etkiye sahiptir. Geyik boynuzu banyolarının uygulaması preparenin tüm tedavi özelliklerini sağlamaktadır (Nizenko, 2008).

Tedavi sezonunun tamamlanmasından sonra meşhur Katon-karagay kımızı, bal ve Katon-Karagay milli parkında bolca bulunan ekolojik temiz, eşsiz ot ve bitkilerle yaşam gücünüzü pekiştirme olanağı sağlanmaktadır.

3.3.5 Buz Pateni “Medeu” Spor Tesisi

“Medeu” stadi, bir zamanlar SSCB olimpiyat takımının antrenmanlar yaptığı, buz patencilerinin hazırlandığı dünyanın en büyük tesislerinden biridir. 1690 metre yükseklikte konuşlanan Medeu dağ boğazı Almatı çevresindeki en sık ziyaret edilev n en popüler dinlence merkezidir ve tatil günleri ise buz pateni halka açıktır. Medeu ismini dağ boğazına obasını kuran göçebe atalardan birinden almıştır. Medeu’ye uzanan pitoresk yol Küçük Almatı dağ boğazı boyunca döşenmiştir. Modern buz pateni, buzun mükemmel kalitesinin tadını çıkarmayı sağlayacak emsalsiz mühendislik ve teknolojik çözümler sonucunda ortaya çıkmıştır. Burada bu pateni dalında sayısız Avrupa ve dünya rekorları belirlenmiştir. Dağ boğazı, tepesine 800 basamaklı merdivenle ulaşılabilen dev selden koruma bendiyle çevrelenmiştir. Medeu dağ boğazının ilerisinde, “Çimbulak” merkezine giden yol üzerinde, Gorelnik nehrinin yakınında şifalı kükürtlü hidrojen kaynağı bulunmaktadır (www.almaty.kz, 2013). Burada, Gorelnik’in buzlu suyu ile kaplıcanın sıcak suyunu sıralama yöntemiyle yüzülebilmektedir.

3.3.6 Alpin Kayak “Çimbulak” Merkezi

Medeu dağ boğazının üzerinde 2230 metre yükseklikte bulunan “Çimbulak” kayak pisti hızlı kayak inişinde adrenalin sevenler için ideal bir yerdir. Tatil merkezi bolca güneşli günlü yumuşak iklime, Kasım-Nisan arası kar örtüsüne, ayrıca çevre dağların harikulade manzarasına sahiptir. Ziyaretçiler teleferik hattı ile Talgar geçidine (deniz seviyesinden yüksekliği 3200 m.) çıkma fırsatı bulacaktır. Merkez, kar kayağı, kayak inişler için gerekli kayak ve paten gereçleri, konforlu otel odaları ve lezzetli mutfağı ile ziyaretçilerin hizmetindedir (Tokayeva, 2003).

3.3.7 Atlı Geziler

Doğu Kazakistan ve Almatı çevrelerinde turistlere atlı gezi imkânları sunulmaktadır. Altay yolları: Binicilik sporunu sevenler Doğu Kazakistan’ın muhteşem yerleri boyunca atlı gezi sırasında Kök-Köl şelalesini (geliş yüksekliği 42 m.), büyük Berel buzulunu, terk edilmiş eski Verhny lager madenini görme olanağı bulacaktır. Duraklamalar esnasında balık tutma veya doğa ile baş başa vakit geçirme fırsatı olacaktır.

Almatı Eyaleti: Almatı çevresindeki en ilgi çekici istikamet, iki sekiz günlükten bir aylık uzunluktaki atlı gezilerdir. Gezi “Ak-Göl” merkez tesisinde başlayıp, yine aynı noktada tamamlanmaktadır. Gezi sırasında deniz seviyesinden 3270 metre yükseklikteki geçitlerden geçilmektedir. Geçitlerin bazılarında meşhur kuzey Tien Şan tepesi: Han Tengri zirvesi görülebilecektir. Geziye katılanlar, ormanları, vadileri, gölleri, buzulları ile Orta Tien Şan’ın

mükemmel doğa manzarasının tadını doyasıya yaşayabilecektir. Gezi istikametlerinden biri, büyüklüğü ve manzara güzelliğinin yanı sıra gölleri ve çevre nehirlerinde endemik (yöresel) balıklar: uskuç ve gölgebalığının bolluğu, muhteşem balı, alp çayırları sedir ormanlarındaki çok sayıda ve maralıyla ünlü dünyanın en yüksek ovalı gölü Markaköl'e tırmanmadır. Turistler ormanlarda büyük orman tavuğunu, alp çayırlarında çok sayıda dağ sıçanını, kayalık yamaçlarda dağ keçisini görme imkânı bulacak, dağların hükümdarı: kan leoparına rastlayabilecektir. Alp çayırlarındaki çiçek ve şifalı otların zenginliği ise en ince zevkli insanı bile büyüleyecektir. Gezi istikameti Güney Altay'ın en yüksek ve egzotik güzellikteki tepesi-Bürkütavıl (Kartaloba) dağının (3373m) eteğinin yanında geçecektir. Tur Medvedka köyünün yakınındaki Narın sıradağının kuzey yamacında başlayıp tamamlanacaktır. Turlardan bir diğeri ise, Tien Şan dağ göllerine düzenlenen gezilerdir. Orta Tien Şan'ın dağ gölleri ve nehirleri: büyüleyici güzellikteki Kayındı, Kölsay gölleri boyunca atlı tur sırasında Çarın kanyonu, Kaleler vadisi ziyaret edilebilecektir (Saupova, 2008).

3.3.8 Balık Severler İçin Özel Geziler

Esey, Kojay, Sultankeldi göllerine Gedizler: Bozkırın gösterişten uzak güzelliğinden haz almak, balık tutmak, balıkçı çorbası pişerken arkadaşlarla oturarak balık avı hikâyelerini paylaşmak... Bu hazzı bir kez yaşayan, balık avına asla kayıtsız kalmayacaktır.

Zaysan, Markaköl göllerinde, Kara İrtiş nehrine geziler: On kiloluk turnabalığının, bolca uzun levreğin bulunduğu koruma altındaki balıkçı yerlere ziyaret. Markaköl'de dikkate şayan durumlarından biri olarak ender uskuç balığını tutmak mümkündür. Balıkçı turlarına : “Altay'ın Altın Virajı”, “Zaysan Parıltıları”, “Somon Darbesi” gezileri dâhildir. Rafting veya otomobil eşliğinde botlarla özel turlar düzenlenmektedir. Markaköl'de turistler motorlu tekneyle avlanacakları yere ulaştırılmaktadır (Saupova, 2008). Gemiyle Bukturma Barajı ve Zaysan üzerinde gezinti yapılabilmektedir.

Mangıstav'da balık tutma: Hazar denizi balık türleriyle zengindir. Hazar denizinde hani balığı, tatlı su levreği, kaya balığı, sambalığı, ot sazanı, sazan, uzun levrek, koca ağız balığının avlanmasına izin bertilmiştir. Avcılar Maangıstav'ın çöl ve dağlık kesimlerini gezerek, hayvan kuş avlamada, yazın ve sonbaharda ise balık tutmada şanslarını deneyebilirler.

3.3.9 Av Turları

“Sunkar” avcılık merkezine turlar. “Sunkar” avcılık merkezi Astana’ya 3 saat uzaklıkta Akmola ilinde, Akmol istasyonunu yakınlarında bulunmaktadır. Eylül-Nisan ayları arasında kurt, tilki, tavşan, yaban domuzu, karaca, kayın tavuğu, bıldırcın avları düzenlenmektedir. Kış döneminde avcıların hizmetine kar arabaları sunulmaktadır (Kaydarov, 2008).

Tien Şan ve Cungar Alatav dağlarında avcılık. Burada 15 Ağustos’tan itibaren dağ keçisi, maral, karaca, yaban domuzu, kurt, ayrıca av hayvanlarını avlamaya izin vermektedir. Ayrıca buradaki dağ ve bozkır sularında balık tutma olanağı mevcuttur (Yerdauletov, 2000).

Kartalla avlanma, Astana’dan başlayıp Sofiyevka köyüne kadar devam etmektedir. Burada akağaç koruluğunun çevrelediği tepelerin güzelliğini seyredebilir. Daha sonra deneyimli kartal ustası turistlere kartal, tazı köpeği ile tuzaktaki av hayvanı, adavşanına milli Kazak avını sergileyecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'IN TURİZMİNE DAYALI BÖLGESEL KALKINMA MODELİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK ARAŞTIRMA

4.1 Kazakistan'da Alternatif Turizmi Geliştirmeye Yönelik SWOT Analizi

Kazakistan bölgelerinde alternatif turizmi geliştirmeye yönelik SWOT analizi yapılarak çalışmanın önemi daha da belirgin olarak vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu analizi kullanmanın nedeni, bölgenin turizm potansiyelini belirleyen unsurları, o bölgenin coğrafi konumunu, tarihi kalıntılarını, iklimini, yeryüzü şekillerini, ulaşım durumu ve çeşitli sektörlerle ilgili alt yapısını belirlemektir. Araştırma kapsamı içerisinde SWOT analizi çalışmasında elde edilen bilgiler iki bölüme (Güçlü ve Zayıf Yönler, Fırsat ve Tehditler) ayrılarak tablolar halinde sunulmuştur. Kazakistan'da alternatif turizmi geliştirmeye yönelik SWOT analizi çalışması sonucunda elde edilen Güçlü ve Zayıf Yönleri Tablo 4,1'de sunulmuştur.

Tablo 4.1 SWOT Analizi- Güçlü ve Zayıf Yönleri

Güçlü yönler	Zayıf yönler
<ul style="list-style-type: none"> • Çevre, doğal kaynaklar, iklim • Kültür turizmi için sahip olduğu tarihi ve kültürel zenginliği • Birçok termal kaynakların bulunması • Kış sporlarına uygun merkezler • İslam dinine ait çok sayıda eserlerin ve kilise ile diğer dini yerlerin inanç turizminin geliştirilebilmesi • Dağcılık ve dağ turizmi için gerekli potansiyele sahip olması • Su sporları için göller, baraj gölleri, nehirlerin varlığı 	<ul style="list-style-type: none"> • Finansın yetersizliği • Turizm bilincinin gelişmemesi • Alt yapının iyi düzeyde gerçekleştirilmemesi • Turist güvenliğinin yetersizliği • Doğal, kültürel ve tarihi mirasın yeterince korunmaması • Yerel yönetimlerin alternatif ürünlere karşı duyarsızlık göstermeleri • Ulaştırma faktörlerin yetersizliği • Turizm uzmanlarının yetersizliği • Pazarlama, tanıtım, özendirme eksikliği

Görmeye değer doğal güzelliklere, kültür ve tarihi eserlere sahip olan Kazakistan'ın turizm arzı, birçok araştırmalarda (Faik ve Çakır, 2012; Tokayeva, 2003; Vasilyeva, 2008) Kazakistan'da alternatif turizmi geliştirmekte güçlü yön olarak Tablo 4.1'de belirtilmiştir. Baykonur merkezinde uzay turizmi, Kazakistan'ın her bölgesinde bulunan sit alanlar ve doğal parklarda eko turizm ya da dinlenme turizmi, dağ merkezlerinde dağcılık turizmi, eski Türkistan şehrinde tarihi kültürel turizmi ya da inanç turizmi geliştirebileceği öngörülmektedir. Ancak, büyük turizm potansiyeline sahip olmasına rağmen, alternatif turizmi geliştirmede zayıf noktaları da bulunmuştur. Sovyet döneminden bu yana kalan bazı tesislerin yenilenmemesi ve ulaştırmanın eksikliği, halk arasında turizm bilincinin

gelişmemesi, tanıtımın olmaması alternatif turizmi geliştirmede başlıca sorunlar olduğu söylenebilir.

Tablo 4.2 Fırsat ve Tehditler

Fırsatlar	Tehditler
<ul style="list-style-type: none"> • Doğa turizmine olan talebin artması • Diğer sektörlerle uyum sağlaması • Bölgelerdeki doğal, tarihi ve kültürel yapılara ilginin yoğunlaştırabilmesi • Turizm alanında yeni pazarların oluşması • Gelişen ulaşım olanakları ile seyahat imkânının sağlanması • Büyük turistik merkezler için uzak olan bölgelere, her türlü turistik faaliyetleri verebilecek potansiyele sahip olmasıdır 	<ul style="list-style-type: none"> • Turizm şirketleri ve tur operatörleri bölgeyi alternatif turizm olanaklarına yeterince yer vermemesi • Alt yapı çalışmaları ve yoğun kullanıma karşı oluşabilecek tahribatlar • Coğrafi konum nedeniyle yakın çevrede yaşanan terör olayları • İşletmelerin istedikleri ürünleri sunamamaları ve kalifiye personel bulamama şeklinde sıralanabilir.

Kazakistan’da alternatif turizmini geliştirmeye yönelik SWOT analizinde elde edilen fırsat ve tehditleri Tablo 4.2’de gösterilmektedir. Literatür taramalardan elde ettiğimiz sonuçlara göre, doğa turizmine olan talebin artması ve gelişen ulaşım olanakları ile seyahat imkânının sağlanması Kazakistan’da alternatif turizmin önemli fırsatları olarak ön plana çıkmaktadır. Fakat bölgede yaşanan terör olayları, kalifiye personellerin bulunmaması turist güvenirliliği açısından yetersiz görünmektedir.

4.2 Kazakistan’ın Turizm Potansiyeli

Turizm endüstrisi, bugün dünyanın en büyük ve getirisi en fazla olan faaliyet alanlarından biri durumundadır. Özellikle gelir, istihdam ve yatırımlar açısından ülkelerin sadece belirli bölgeleri için değil, genel ekonomi için de vazgeçilmez sektördür. Bu nedenle Kazakistan’la komşu olan ve Türk dünyası ülkeleri arasında vize işlemlerinin kolaylaştırılması turizm için büyük bir potansiyeli yaratmaktadır. Dolayısıyla Kazakistan doğal, kültürel ve coğrafi kaynaklarıyla önemli turizm talebini arz etmektedir. (Vasilyeva N., 2008 s.5). Kazakistan’ın kuru iklimi sağlık ve eko turizm gibi turizm türlerinin geliştirilmesi varsayılmaktadır. Kazakistan Kuzey Kazakistan, Doğu Kazakistan, Batı Kazakistan, Orta Kazakistan, Güney Kazakistan olarak beş coğrafi bölgelere ayrılmaktadır. Ülkede bulunan coğrafi bölgelerin turistik kaynaklarının yarattığı potansiyel temelinde her bölgenin kendisine ait turizm türleri ortaya çıkmaktadır.

Doğu Kazakistan, Altay Dağları, Ertis Irmağı ve gölleriyle ünlü olan bu bölge zengin bitki örtüsüne ve koruma altına alınmış ender bulunan yaban hayvanlara sahiptir. Bu bölgede bulunan Zaisan, Markaköl, Alaköl, Suskan gölleri ve Ertis ırmağı turistik potansiyeller

arasındadır. Bu doğal kaynaklar kum-güneş-deniz turizmine ve yayla turlarına imkân sağlayabilmektedir. Altay dağlarının manzarasını seyretme olanağı, kışın kayak, yazın yaya ve atlı geziler düzenlenebilmektedir. Güney Altay tabiat sisteminin doğal durumunu korumak amacıyla Markaköl tabiatı koruma alanı (sit alanı) yerleşmektedir. Bu sit alanında eko parklar yapılabilir. Ayrıca, bölgede bulunan Rahman bulağının termal suları sağlık turizmini geliştirmek için büyük potansiyele sahip.

Orta Kazakistan Bölgesinde dünyanın en büyük göllerinden biri Balhaş gölü, Orta Kazakistan'ın incisi Sariarkanın küçük bölgesi Karkaralı alanı, yöredeki arkeolojik-etnografi kalıntıları içeren alanlar bulunmaktadır (Yerdauletov S.R., 2000, s.331). Burada yer alan milli doğal sit alanları turistler için yaya, bisiklet, kayaklı, atlı geziler geliştirmek için imkân sağlanmaktadır. Ayrıca, bu bölgenin bozkırları safari, ekstrem ve macera turizminin geliştirilmesi için büyük potansiyele sahiptir.

Kuzey Kazakistan, Bayanaul, Moyındı, Köktaş şifalı suları, Korğaljin ve Naurızım doğal alanları iklim koşulları ve manzarası dinlenme turizmini geliştirmeye uygun bölgedir. Ayrıca, bu bölgede harikulade güzelliği, göllerin bolluğu, bitki ve hayvan dünyasının zenginliğinden dolayı haklı olarak ‘‘Kazakistan’ın İncisi’’ olarak tanımlanan Burbay merkezi yer almaktadır. Bölge eko turizm ve çeşitli alternatif turizmin geliştirilmesi için muhteşem bir yerdir.

Batı Kazakistan, Hazar denizi, Volga ve Oral havzasında Avrupa ve Asya kıtalarının arasında bulunan dünyanın ikinci derin noktasıdır. Bölge balık avlamayı, su sporlarını, avcılığı, mağara turizmini geliştirmeye imkân sağlamaktadır. Ayrıca bölgenin petrol ve gaz kaynağı olması uluslararası düzeyde kongre ve iş turizminin geliştirilmesine uygun görülmektedir. Petrol ve gaz kaynaklarıyla zengin Hazar denizinde yer alan şehirler yeni turizm destinasyon projelerin kurmaya çalışmaktadır. Azerbaycan devletinin oluşturduğu yeni ‘‘Bakû City’’ projesi dünyanın en güzel turistik merkezlerden biri olacağı varsayılmaktadır. Ayrıca, buna benzer Kazakistan’ın bu bölgesinde devlet tarafından planlanan ‘‘Aktau City’’ yeni turistik destinasyon projesi yapılmaktadır. Bölgede Hazar denizinin yer alması yat, dinlenme, deniz-kum-güneş turizmini geliştirmeye uygun olduğu söylenebilir.

Güney Kazakistan, tarihi eserler ve dini inanç merkezlerine zengin bölgedir. Taraz’da Ayşe Bibi, Karahan, Babazade Hatun, Sıpatay Batır; Türkistan’da Hoca Ahmet Yesevi türbeleri; Almatı’da Jetisu höyüğü, Çarın kanyonundaki ‘‘Kaleler Vadisi’’, Milli Müzik Aletler Müzesi, Botanik bahçeleri, Turgen şelalesi, bununla birlikte dünyada gezegenin ilk ve en büyük uzay istasyonu-Baykonur gibi turistik arz yerleri turistlerin dikkatini çekmektedir.

Eski kent mimarlığı abidesi olarak uluslararası öneme sahip olan Türkistan günümüzde dünyanın her yerinden buraya Ortaçağ mimarisinin eşsiz şaheseri-Hoca Ahmet Yesevi türbesi hac turu olarak geliştirmeye uygun yerdir. Baykonur uzay istasyonu, Seyhun (Sırdarya) nehrinin kıvrımındaki bozkırda kurulmuş, dünyanın en eski ve en büyük uzay fırlatma üssüdür. Tarihin birçok önemli uçuşu Baykonur Uzay Üssü'nden yapılmıştır: İlk insan yapımı uydu Sputnik 1'in fırlatılması (4 Ekim 1957), ilk insanlı yörünge uçuşunu gerçekleştiren Yuri Gagarin'in aracı Vostok 3KA-2 ya da bilinen adıyla Vostok 1'in fırlatılması (12 Nisan 1961), uzaya çıkan ilk kadın Valentina Tereşkova'nın aracının fırlatılması (1963). Baykonur'da uzay turizmin geliştirmek için devlet tarafından yeni proje hazırlanmıştır.

Güney Kazakistan birçok alternatif turizm (kültür, eğitim, kongre, dini turizm, vb) için potansiyel bölge olmaktadır (Tokayeva, 2003). Altın Emel, Karatau, Aksu Jabaglı gibi doğal park ve sit alanına zengin bu bölgede eko turizmi geliştirmeye uygun görünmektedir. Bölgenin iklimi ve doğal kaynakları dinlenmeye, av turu, dağcılık, kayak, yaya turizmi, sağlık turizmi geliştirmeye imkân sağlamaktadır.

Doğal güzelliklere ve kültür mirasına sahip Kazakistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra turizm sektörünü geliştirmeye önem vermeye başlamıştır. Kazakistan Cumhuriyetinin 29.12.2002 tarihli kararnamesinde 2003-2005 yıllı için turizm alanın geliştirilmesi programı belirlenmiştir. Bu kararname turizmin Kazakistan ekonomisinde öncelikli sektör olarak gelişmesi meselelerin kapsamaktadır. Etkifli ve rekabet edebilirliği turizm kompleksinin oluşmasında “incoming”(dış aktif) turizmne önem verilmektedir (Zhilkaidarova, 2008, s.27).

Devlet tarafından belirlenen “turizm şirketlerinin yasal faaliyeti” kararına göre günümüzde Kazakistan'da toplam 1705 seyahat acentesi bulunmakta ve seyahat acentesiyle dış aktif turizmde 36 096, dış pasif turizmde 375 923, iç turizmde 189 502 olup toplamda 601 521 turiste hizmet sunulmuştur (www.stat.kz, 2012).

Gerek çok eskilere dayanan tarihi ve kültürel geçmişi gerekse de önemli doğal kaynakları ile zengin turizm potansiyeline sahip olan Kazakistan ekonomisi genel itibariyle sanayi ve tarım sektörüne sınırlı kalmaktadır. Ekonomik girdi anlamında sanayi, tarım sektörleri Kazakistan ekonomisine çok büyük payı olsa da, bölgesel dengesizliği gidermede katkı sağlayamamaktadır. Bu bağlamda zengin bir turizm potansiyeli sebebiyle Kazakistan'ın her bölgesinin mevcut kalkınma stratejisine ek olarak turizme dayalı bölgesel kalkınma stratejisini uygulamak her bölgenin kalkınması için büyük önem taşımaktadır. Bölgedeki

turizm potansiyelinin harekete geçirilmesi için turizm alt yapısına yönelik yatırımın devlet tarafından gerçekleştirilmesi şart olarak görünmektedir.

4.3 Kazakistan'ın Turizm Gelişiminde Karşılaşan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kazakistan, turizm sektörünün gelişmesi için gerekli olan doğal ve kültürel zenginliklere sahip olmasına rağmen, turizm endüstrisi ülkede henüz gelişme evresinin başındadır. Bunun nedeni geçmişte bu sektörün ekonomik öneminin hükümet düzeyinde ele alınmamış olmasıdır. Bu nedenle turizmle ilgili yapılandırma, stratejik planlamalar yeni başlamaktadır. Kazakistan'ın turizm açısından eksik yönlerinin bazıları alt kısımda özetlenmektedir.

Kazakistan'ın turizmi genç, tam olarak olgunlaşmamış bir süreçlerden geçmektedir. Turizmin GSYİH içindeki payının diğer ülkelerle karşılaştırıldığında yüksek olmadığı görülmektedir. Fakat sektörün önemi de artmaktadır. Ülkede turizmin gelişmemiş durumunda olmasının en önemli nedenlerinden biri turizm gelişmesi için gereken bilimsel alt yapı eksikliğidir.

Kazakistan tam olarak zengin turizm kaynaklarını değerlendirememektedir. Bu yüzden iç ve dış turizm talebini karşılamak için devletin gerekli alt ve üst yapının sağlanmasına daha çok önem vermesi, teşvik etmesi, özendirici önlemler alması gerekmektedir.

Turizm sektörünün gelişmesinde önemli faktörlerden birisi ulaştırma sektörüdür. Kazakistan'ın önemli sorunların bir tanesi de ulaştırma sektörüdür, çünkü hemen hemen tüm ulaşım sistemleri çağın gerisinde kalmıştır. Karayolu sisteminde turizm merkezlerine yönelik olarak yeni standartlardaki yollar yetersizdir. Astana ve Almatı şehirleri dışındaki SSCB döneminde yapılan havalimanların hava yolu sistemi de kötü durumdadır. Kazakistan'da turizmin gelişebilmesi için ulaşım sektörüne büyük önem verilmesi gerekmektedir. Sorunları gidermek için mevcut demiryollarının, karayollarının ve havalimanlarının yenilenmesi, ulaştırma sistemleri arasında koordinasyon ve ulaştırma vasıtalarında turizmin gerektirdiği konforun sağlanmasıdır. Geniş Kazakistan'ı ziyaret edecek yabancı ve yerel turistlerin çoğunluğu uçak ile seyahat ettiği için havalimanının modern bir şekilde yapılandırılması, uygun tarifelerin belirlenmesi ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir.

Kazakistan'da turizm uzmanlarının ve kalifiye işgücünün yetersizliği, ülkede turizmin gelişebilmesinde karşılaşılan önemli sorunlardan biridir. Emek yoğun nitelikli turizm sektöründe çalışan personelin kalifiye olmasına, halkın turizme eğitilmesine önem verilmelidir.

Kazakistan’da önemli sorunların biri iç turizmin gelişmemesidir. Seyahat acentelerinin halen dış pasif turizme katılanlardan sağlanan turizm gelirleri oluşturmaktadır. Bunun temel nedeni, Kazakistan’da seyahat acenteleri aracılığı ile seyahat etme oranının düşük olmasıdır.

Kazakistan turizminde özellikle pazarlama, özendirme, tanıtım eksikliği bulunmaktadır. Uluslararası düzeyde Kazakistan hala tanınmamıştır. Kazakistan’ın turizmi ile ilgili bilgi veren çoğu sitelerin tasarımı çekici ve kullanışlı olmadığını söyleyebiliriz. Bu siteler internet kullanıcılarına eski haberleri sunmaktadır. Kazakistan’ın turizm potansiyelinin en iyi şekilde değerlendirilmesi için tanıtıma önem verilmesi gerekmektedir.

Kazakistan da turizmin geliştirilmesine yönelik çok sayıda akademik araştırma yapmanın ve bunların sonuçlarının akademik yeterlilikteki dergilerde yayınlanarak tartışmaya açmak faydalı olacaktır. Birkaç gelişmiş ülkelerin turizm deneyiminden yola çıkarak alınması gereken tedbirler ve yapılması gerekenler üzerine şu önerilerde bulunmak mümkündür:

- Kazakistan için en önemli olan sorun “talep yetersizliği”dir. Bu durum etkin bir pazarlama eksikliği ile söz konusu olabilir. Özellikle bölgedeki ülkelerin beraber bir şekilde stratejik pazarlama planlamasına gitmesi gereklidir (Faik ve Çakır, 2012).

- Kazakistan için yaratıcı bir strateji ile imaj çalışmaları yapılmalı, ürün geliştirme araştırmaları, özel pazar bölümleri, fiyatlama ve güvenlik temelinde düzenleştirici çalışmalar başlatılmalıdır. (Kantarcı,2006).

- Özellikle potansiyel turistlerin bulunduğu ülkelere yönelik, yazılı ve görsel medya, elektronik medya, açık hava reklamları ile yoğun tanıtım yapılmalıdır. (Kantarcı, 2006).

- Avrupa ve Asya’nın önemli turizm fuarlarına katılım gerek ülke gerekse bölge bazında tanıtma sağlanmalıdır. Yerel acentelerin önemli tur operatörleri ile işbirliği sağlayacak ortamların geliştirilmesi de şarttır.

- Yabancı seyahat organizasyonu firmalarının, hava yolu firmalarının vergi ve banka işlemlerinde kolaylıklar sağlanmalı, alacakları konusunda finansal güvenceler verilerek Kazakistan’da çalışmaları teşvik edilmelidir.

- Yurtdışından gelecek turistler için havaalanı şartları ve vize prosedürleri kolaylaştırılmalı, dil bilen, turizm konusunda bilinçlenmiş personelin kontrol noktalarında görevlendirilmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca güvenlik konusunda da yeterli önlem alınmalıdır.

- Yerel ölçekte turizm gelişme planlamaları yapılmalı, alt yapı düzenlemeleri sırasında özel sektörün görüşleri ve katılımı da sağlanmalıdır. (Zahra, 2011). Bu amaçla yerel yönetimlerde iyi yetişmiş mimar işletmesi ve turizm uzmanı elemanlar istihdam edilmesi gereklidir. (Hall, 2011).

- Özellikle Güney Kazakistan'da kültür turizmi, dini turizm, Almatı'da iş turizmi, spor turizmi geliştirilmeli, özel projeler üretilmelidir.(Örneğin ABD'nin Houston uzay merkezinde NASA'nın da desteği ile kurulan uzay temalı park uygulamasının Baykonur uzay üssünde uygulanması bir çekicilik yaratabilir.)

- Sektörde çalışarak personelin uluslararası standartlarda eğitilmelidir. Konukseverlik kültürü ve geleneği olan gençlerin İngilizce öğrenerek turizm alanında konaklama işletmeciliği, seyahat acenteciliği ve rehberlik gibi konularda uzmanlaşarak yetiştirilmelidir.

- Son olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmelidir. Tanıtım amaçlı fonlar oluşturulurken, yerel ve uluslararası birlikler kurulmalıdır.

Ulusal veya bölgesel çapta büyük plan ve projelerin bir an önce başarıya ulaşabilmesi, yerel halkın desteğiyle mümkündür. Bu sebeple, bölge halkının turizmin önemi ve katkıları konusunda bilinçlendirilmeleri ve eğitilmeleri gerekmektedir. Bunun ardından, bölge halkı, yerel yöntemler, sivil toplum örgütleri, sektör kuruluşları birlikte hareket ederek bu atılımı gerçekleştirebilirler.

SONUÇ

Ekonomik etkinliği diğer endüstrilere kıyasla büyük ölçüde bağımsız gelişmeyi kapsayan turizm sektörü, ekonomik bakımdan kalkınma ve büyümeyi gerçekleştiren, yatırımları ve iş hacmini geliştiren, döviz sağlayan, bölgeler arasındaki ekonomik gelişme eşitsizliğini ortadan kaldıran, sosyal ve kültürel yaşantıyı olumlu yönde etkileyen, dünya barışı sağlanmasında önemli rolü gerçekleştiren bir niteliktedir.

Bu kapsamda, çalışmanın birinci bölümünde, turizmin, bölgelerin doğal, sosyo-kültürel ve tarihsel kaynaklara bağlı olduğundan diğer sektörlerden farklı olarak kalkınmayı hızlandıran önemli bir kavram olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili Kazakistan'da alternatif turizmi geliştirebilmek için öne çıkan bazı turizm sınıflandırmalarına da yer verilmiştir.

Turizmin bugününü anlayabilmek ve geleceğe tahmin yapabilmek için turizmin gelişmesini bilmekte fayda vardır. Yapılan araştırmada öncelikle dünyadaki turizmin gelişimi daha sonra Kazakistan'daki turizmin gelişimi ele alınmıştır. Dünya Turizm Örgütü'nün son istatistik verilerine göre dünya uluslararası turizm hareketleri hacmi, 2011 yılında 940 milyon ziyaretçi ve 1.030 milyar dolara yükselmiştir. Son gelişmelerde Çin Halk Cumhuriyetinin ekonomide önemli atılımlar yaparak çok sayıda turist çekmeye başlaması Kazakistan turizmin gelişmesine katkı sağlayacağını öne sürülmektedir. Kazakistan sahip olduğu büyük turistik potansiyel karşın dünya genelinde turizmden aldığı payı çok azdır. Bunun en önemli nedeni, turizmdeki atılımlara başlamakta çok geç kalmasıdır. Uluslararası turizm potansiyelini henüz işletmemiş olan Kazakistan, sadece yurt dışına turist gönderen ülke olarak görünmektedir. Kazakistan bölgelerinin turizm gelişimi incelenerek iç turizmin en hareketli olduğu yerler Almatı ve etrafı, Astana bölgeleri olduğu bulunmuştur. Burabay ve Mangıstau da sahip olduğu potansiyeli fark ederek Kazakistan'ın iç turizminden hakettiği payı almaya çalışan ve bu yolda hızla gelişmek için çalışma yapan bölgeler olarak öne çıkmaktadır.

Mevcut bölümde, turistlerin gittiği turistik destinasyon süreçlerinin gittikçe kısaltılması turizmde sistem yaklaşımların önemli rol oynadığını öne sürmektedir. Eskiden seyahat sırasında zaman kaybına uğrayan turizm, gelişen teknolojilerle daha hızlı ve çok kısa zamanda seyahat etmesini sağlamıştır. Kazakistan yer ölçümünün büyük olmasından dolayı, turistik destinasyonlara ulaşabilmek için turizmde sistem yaklaşımının önemli olduğu ileri sürülmektedir.

Bölgesel kalkınma Kazakistan'ın en önemli sorunlarından birisi olmuştur. Bu sorunun giderilmesinde bölgesel kalkınma kavramlarının ne olduğunu anlamak, mevcut uygulamalara bakmakta fayda vardır. Çalışmanın ikinci bölümünde, bölge kavramları, bölgesel planlamalar, stratejik bölge planlarının önemi, bölgesel kalkınmada dengesizlikler, bölgesel kalkınmanın kuramları ele alınarak ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, dünyanın birçok ülkesinde bölgeler arası dengesizlik bulunmaktadır. Ekonomik, sosyal ve kültürel olumsuzluklar sebebiyle, bu dengesizliklerin giderilmesi zorunlu olduğu görünmektedir. Bölgesel kalkınmayı açıklayıcı veya bölgesel dengesizliği giderici tam bir model bulmak çok zor olsa da bu çalışmada ele aldığımız bazı bölgesel kalkınma kuramları çalışmanın amaçlarına doğru katkı sağlayabilmektedir. Araştırma sırasında birkaç önemli kuram kalkınmanın yönünü, nedenini, nasılını belirlemede rol oynadığı görünmektedir. Keynesiyen bölgesel büyüme modeli, az gelişmiş bölgelerdeki gelir ve istihdam artışına katkı sağlamasına rağmen, modeli başarı edemediği bulunmuştur. Neo-Klasik modeli ise, Keynesiyen modelin ihmal ettiği arz cephesine yönlendiği vurgulanmıştır. Kendiliğinden gelişme ve bölgesel girişimlere dayalı kalkınma düşüncelerinin esas alındığı yeni kuram “endojen bölgesel kalkınma modeli”dir. Endojen bölgesel kalkınma modeli yerel aktörler ve diğer dinamiklerin organize edilmesiyle bölgenin kalkınması için gerekli kaynakların ortaya çıkarabileceğini, gerçek çözüm yolları oluşturabileceğini ortaya koymuşlar.

Kazakistan'da, gelir dağılımındaki adaletsizlik, işsizlik, göç sorunu altyapı ve bölgelerarası dengesizlik gibi sorunların giderilmesinde yeni stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda yapılan araştırma sonucuna göre, devletin yaptığı yeni kalkınma programları, stratejik planları araştırıldı ve her bölgeye dayalı bölgesel kalkınma planları yapılmıştır. Dolayısıyla, bu stratejilere ulaşmanın en önemli sektörlerinden biri de turizm olduğu vurgulanmıştır. Turizm, ülkelerin veya bölgelerin sahip olduğu turizm arz kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak bölgelerarasındaki dengesizliğin çözülmesi ve bölgesel kalkınmanın sağlanması konusunda önemli olduğu tespit edilmiştir. Turizmin bölgesel kalkınmada yeri ve önemi ele alındığında, turizm sektörünün temel arz verileri bölgelerin doğal, sosyo-kültürel ve tarihsel kaynaklara bağlı olduğundan diğer sektörlerden farklı olarak kalkınmayı hızlandırmaktadır. Bunun nedeni, diğer sektörlerin varlığı birçok faktörlere bağlı olabileceği ancak, bunlar turizm için pek çok önemli olmayacağı söylenmektedir. Bölgenin turizm potansiyeli bölgede turizmin gelişmesine neden olabilir. Turizmin gelişmesi bölgenin kalkınmasını hızlandırabileceği ve bölgelerarası dengesizliği en aza indirebileceği araştırma sırasında elde edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türk Cumhuriyetleri içerisinde en zengin yeraltı kaynaklarına ve en büyük yer ölçümüne sahip olan Kazakistan üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacına ulaşabilmek için Kazakistan'ın genel coğrafi, demografi, idari bölgesel yapılarını, turistik güzergâhlarını değerlendirmiştir. Kazakistan hakkında genel kısaca bahsederek, genel olarak sanayi madenciliğe bağlı olarak gelişmiştir. Ülkede metalürji, makine, petrol, kimya, tekstil, tarımsal ürünleri işleme sanayi'yi geliştirmiştir. Kazakistan işlenebilir geniş topraklara sahiptir. Önemli ölçüde tarım ürünü ihracatçısı ve üreticisidir.

Çok geniş toprakları bulunan Kazakistan'da ulaştırma ağının en büyük temelini demiryolları oluşturmakta ve Kazakistan ekonomisi için büyük önem taşımaktadır. Yük taşımacılığının %50'sini karşılamaktadır. Yolcu taşımanın %50'sini karayolu, %30 demiryolu, %5 ise hava yoluyla yapılmaktadır.

Kazakistan'da birçok özel doğal milli ormanlar ve milli parklar vardır, 100'den fazla tedavi kuruluşları mevcuttur, ayrıca dokuz binden fazla arkeolojik ve tarihi anıtları vardır. Kazakistan vahşi dokunmayan tabiatı, özel peyzajı seven insanlar için, bilinmeyen turistik yönleri ve ilk açılışı yapmak isteyen tüm turistler için ilgi gösterir. Ülkeden İpek Yolunun kuzey kolu geçiyordur. Bu özel bir tarihi, arkeolojik ve mimari eserlerin kompleksidir. Otrar, Sauran ve Türkistan gibi şehirler sadece satış merkezleri değil aynı zamanda bilimsel ve kültürel merkezdir. Kazakistan bölgesinde 118 adet özel korunan doğal bölgeler vardır, bunun içinde 11 adet devlet milli parklarıdır.

Turizmde yeni destinasyonların ortaya çıkması özellikle uluslararası turizmdeki rekabetin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle bölgeler kendilerine yönelik talebi arttırabilmek için hem değişkenlik gösterebilen turist profiline uygun turistik ihtiyaçları karşılamak hem de kendi bölgelerinin geri kalmaması için yeni ürünler geliştirmek yolunda hızla çalışmalıdır. Son bölümde ise birçok akademik araştırmalara dayanarak Kazakistan'ın beş coğrafi bölgelerinin turizm potansiyeli belirlenmiştir. Bu çerçevede, her bölgenin potansiyelleri ortaya koyulmuş, gelişime açık yönleri ele alınmış, turizm açısından bölgesel kalkınma adına neler yapılabileceğine dair çözüm önerileri sunulmuştur.

Bölgenin özgün çekiciliklerini oluşturan doğal ve kültürel değerler ve bunlarla ilişkili olarak geliştirilebilecek rekreatif faaliyetlerin koruma-kullanma dengeleri belirlenmemiştir. Çekicilikler geliştirilirken hem çekiciliklerin kaynağını oluşturan doğal ve kültürel değerlerin özellikleri hem de geliştirilmesi düşünülen çekiciliklerin hangi pazarlara hitap edeceği dikkate alınmamıştır.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa belirtilen sorunları yaratan nedenlerden birinin ¼lkemizin idari yapısından kaynaklandığı söylenebilir. Yerinden yönetim güçsüz yapısı, yerinde yeterli araştırma yapılmadan merkezden yürüt¼len planlama çalışmaları ile daha da güç durumlarda bırakılmaktadır. Yerel idareler yukarıdan verilen emirler ve yerel halkın ihtiyaçları arasında, içine göm¼ld¼ę¼ ve çözüm üretmek için yetkisi ve yeterli teknik altyapısı olmadığı sorunlar karşısında çaresiz kalmaktadır.

T¼m bu sorunların giderilmesi için ise yapılması gerekli olan bazı öneriler ortaya çıkmıştır. Kaliteli elemanların sektörde çalışması, hem hizmet kalitesini hem de turist memnuniyetini artıracaktır. Bu nedenle, halkı ve esnafı turizm konusunda bilinçlendirmek gerekmektedir. Ayrıca, özel sektör ve yerel yöntemler arasındaki iletişim eksikliğini ortadan kaldırmak, tanıtım ve pazarlama, çevre düzenlemeleri ve altyapı eksiklerinin yok edilmesi gerekmektedir. Turizmin gelişmesi mümkün olmayan bölgelerde alternatif turizm çeşitleri araştırılmalıdır. ¼lkemizin birçok bölgesinde yer alan termal kaynaklar, nehirlerde rafting turizm olanakları değerlendirilmelidir. Bazı önerilen kış turizmi, dağ turizmi, termal turizm, kongre turizm, iş turizmi gibi turizm türlerinin ihtiyaç duyduğu alt ve üst yapı yatırımlarının bölgeye yönlendirmelidir.

Çalışma sırasında ortaya çıkan kısıtlar ise kısaca şunlardır: Konu hakkındaki teorik içeriğin çok zengin olmaması, uygulama noktasında hiçbir çalışmanın olmaması konunun bu açıdan yetersiz kalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ilerleyen dönemlerde yapılacak ampirik çalışmaları, turizmin bölgesel kalkınma üzerindeki oluşturduğu olası ekonomik etkilerin test edilmesi ve doğruluğunun araştırılması da turizm ekonomisi açısından önemli olacaktır. Nitekim söz konusu bu çalışma, ileride yapılması planlanan ampirik çalışmaya esas teşkil edecek bir betimsel çalışma niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Aay. H ve Langvelde A.V. (2005), A Dooyeweerd-Based Approach to Regional Economic Development, Royal Dutch Geographical Society, Vol 96, No:2, s.184–198
- Abuşoğlu Ö. ve İnan Ö (1989), Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin bir Model, TOBB, Ankara
- Akat. Ö. (1997), Pazarlama Ağırlığı Turizm İşletmeciliği, Ekin Kitabevi, Bursa
- Aktakas B. (2006), Bölgesel/yerel Kalkınma, Bölgesel Gelişme İçin Bir Model, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana
- Aldabayeva G., Turizm ayrı bir alan olarak gelişmektedir, Panorama, 25.04.2003
- Alp E.(2010), Türkiye’de Turizm Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve Turizm Talebi ile Hizmet Sektörü Arasındaki İlişkinin Analizi; Tarihi, Siyasi, Sosyal Gelişmelerin Işığında Türkiye Ekonomisi 1908–2008, Ekin Yayınevi, İstanbul
- Arpabayeva G., Uluslararası turizm akademisi, Panorama gazetesi, 27.09.2001
- Bahar O.(2010), Turizm Sektörüne Sağlanan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Olan Olası Etkisi: Türkiye Örneği (1986–2006), Anatolia, Turizm Araştırmalar Dergisi, 21(1)
- Barutçugul S. (1982), Turizm İşletmeciliği, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa
- Bayraktutan Y. (2004), Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri, Nobel Yayını, Ankara
- Bayramoğlu S.(2005), “Türkiye’de Bölgesel Politikaların Gelişimi” Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir? Paragraf Yayınevi, Ankara
- Bazarova F.(2002), Kazakistan’ın Dış Politikası”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara
- Becattini, G.(1990), The Marshalian Industrial District as a Socio-Economic Notion, Geneva
- Benli O.(2006), Kazakistan Ülke Profili, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi

- Berberoğlu N.C. (1988), Ekonomik Gelişmede Turizm, Anadolu Üniversitesi, İİBF. Dergisi, C.6
- Blakely J. ve Bradshaw K.(2002), Planning Local Economic Development, Sage, Thousand Oaks
- Braden P.V. ve Wiener L. (1980), Bringing Travel, Tourism and Culturel Resource Activities in Harmony With Regional Economic Development, Tourism Marketing and Management Issues, George Washington University, Washington
- Brasche U. (2001), Avrupa Birliğinin Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumu, İKV Yayınları, İstanbul
- Burkart A.J. ve Medlik S. (1992), Tourism, Past, Present and Future, Butterwart-Heinemann, London
- Camagni R.(1998), The City as a Milieu: Applying the GREMI Approach to Urban Evolution, Paper Presented at the GREMI Conference, June 29–30, Paris
- Carbonara, N., I. Giannoccaro and P. Pontrandolfo (2002), "Supply Chains within Industrial Districts: A Theoretical Framework", International Journal of Production Economics, 76
- Coffey W. and M. Polese (1985), "Local Development: Conceptual Bases and Policy Implications", Regional Studies, 19(2)
- Cross R. ve Vanegas M.(2008), Cointegration and Casulity Beetween Tourism and Poverty Reduction, Journal of Travel Research, 47(1)
- Çakmak E.(2006), Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, İmaj Yayınevi, Ankara
- Çakmak H. ve Erden L.(2005), Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Kamu Destekleme Politikaları: Türkiye'den Bölgesel Veri Setiyle Ampirik Bir Analiz, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi 6/3,
- Çeken H. (2003), Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi, Değişim Yayıncılık, Sakarya
- Çetin M.(2008), Endojen Bölgesel Kalkınmaya Farklı bir Bakış, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi, Sayı:24

- Çetiner E.(1998), Turizmde Bölgesel Kalkınma, Verimlilik ve Kıyanakların Etkin Kullanımı, 1. Turizm Şurası, Turizm Banklığı, Ankara
- Dağ R. (2000), Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin Gelişmesi Örneğinde Bölgesel Kalkınma Makro Politikaları, TESEV Konferansı Tebliği, İstanbul
- Dautov A. ve Kara A.(2008), Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi, Kazakistan İstanbul Başkonsolosluğu, İstanbul
- Devlet Planlama Teşkilatı-DPT, (2000-a), Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000
- Dinler Z.(1998), Bölgesel İktisat, Ezgi Kitapevi, Bursa
- Dinler Z.(2001), Bölgesel İktisat, Ekin Yayınları, Bursa
- Dinler Z.(2005), Bölgesel İktisat, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, No:32, Bursa
- Doğanay H.(1993), Coğrafya'ya Giriş, İkinci Baskı, Gazi Büro Kitabevi, Ankara
- DPT, 2000-b, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Bölgesel Gelişme, Ankara
- DTP, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Bölgesel Gelişme 1996–2000, DTP Yayınları, Ankara, 2001
- Duran M.(2002), Kazakistan Ülke Etüdü, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul
- Duranton G.(2002), “The Economics of Production Systems: Segmentation and Skill-Biased Change”, European Economic Review, Article in Paper, July
- Durgun A.(2006), Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rölü: Isparta Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta
- Elias S. ve Proenca S.(2008), Tourism as an Alternative Source of Regional Growth in Portugal: A panel data analysis, Portugues Economic Journal, 7(1)
- Eraydın A.(2004), Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişmeler, Kentsel Araştırmalar Sempozyumu KEAS 2003, Cilt 1

- Erkan H. (1995), Bölgesel Kalkınma', İçinde Gelişme İktisadı, İŞGÜDEN t., ERCAN F. ve TÜRKEY M., Beta Yayınları, İstanbul
- Erkan H.(1990), Bölge Açısından Az Gelişmişlik. Der Yayınları 68, İstanbul
- Ettlinger N.(1991), "The Roots of Competitive Advantage in California and Japan", Annals of the Association of American Geographers, 8(13)
- Faik K. ve Çakır M.(2012), Kazakistan'da turizmin Gelişmesini Etkileyen Faktörlerin Analizi, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi araştırma derneği
- Fayissa B.(2008), The Impact of Tourism on the Economic Growth and Development of Africa, Tourism Economics, 14(4)
- Fujita, K. and R.C. Hill (1995), "Global Toyotism and Local Development", IJURR
- Garofoli, G. and B.A. Vazquez (1994), Organization of Production and Territory: Local Models of Development, Pavia
- Gertosio C., N. Mebarki and A. Dussauchoy (2000), "Modelling and Simulation of the Control Framework on Flexible Manufacturing Systems", International Journal of Production Economics, 64
- Gilly J.P.(1990), "Social Services and Production Technologies in Urban Development", 30 th European Congress of the Regional Science Association, İstanbul
- Göktürk A.(2006), Bölgesel Dengesizliğe Küreselleşme-Yerelleşme Penceresinden Bir Bakış, Derin Yayınları, Derl.: ARİ A, Bölgesel Kalkınma Politikalar ve Yeni Dinamikler, İstanbul
- Grosjean N. and O. Crevoisier (1998), "Territorial Production Systems: Towards a Systematic Diagnostic Method", Working Papers, No:9802, University of Neuchatel, IRER, Switzerland
- Gündüz A.Y.(1994), Bölgesel Dengesizlik ve GAP Projesi, Özmert Ofset Matbaacılık ve Ticaaret, Malatya
- Gündüz L. ve Hatemi A.(2005), Cultural Tourism in Central and Eastern Europa, Tourism Management, 26
- Hall M.(2011), Ecology of Governance and it's Implications For Tourism Policy Analysis, Journal of Sustainable of Tourism 19(5)

Hampson, I., P. Ewer and M. Smith (1994), “Post-Fordism and Workplace Change: Towards a Critical Research Agenda”, *The Journal of Industrial Relations*, (June)

Han E.ve Kaya A.(2006), *Kalkınma ekonomisi Teori ve Politika*, 5.Baskı, Nobel Yayınları, Ankara

Hansen N.(1995), *The Region as a Factor of Production: From Marshall’s Industrial District to Innovative Regional Milieux*, Paper Presented at the Annual Meeting of the WRS, San Diego

Henderson J.V.(1987), *Systems of Cities and Inter-City Trade*, Harword Academic Publishers, Switzerland

Ildırar. M.(2004), *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*, Nobel Yayınları, Ankara

İçöz O. ve Kozak M.(1998), *Turizm Ekonomisi*, Turhan Kitapevi

İçöz O.(2005), *Turizm Ekonomisi*, Turhan Kitabevi, 3.Bası, Ankara

İşenko V.A.(2008), *Kazakistan’ın Tekelci Hava Yolu*, *Dünya Dergisi*, Almaty

Jansens R.(1999),“A Boolean Approach to the Measurement of Group Processes and Attitudes: The Concept of Integration as an Example”, *Mathematical Social Sciences*, 38

Jenkins C.L.(1995), *Tourism Policies İn Developing Countries*, *Managing Tourism*, Butterwarth- Heinemann Ltd. Oxford

Kantarıcı K.(2006), *Perceptions of Central Asia, Travel Conditions: Kyrgyzstan, Kazakhstan, Uzbekistan and Turkmenistan*, *Journal of Hospitality and Leisure Marketing*, 15(2)

Kaydarov E.(2008), *Kazakistanda Turizmin Gelişimi*, Kazak Milli Üniversitesi, İktisat Fakültesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Almatı

Kazakistan İstatistik Acentası, *Regionı Kazakhstana*, Astana, 2009,

Kazakistan Turizm 2007–2011, KC İtatistik Ajansı, Astana, 2012

Kazakistan’da turizm, İstatistik derleme, Almatı, 2003,

KCMB Yasal Mevzuat Mecmuası, Yayın No:3, KCMB Yayınları, Almatı, Mart 1992,

Keeble D.(1993), *Small Firm Creation, Innovation and Growth and the Urban-Rural Shift*, London: Routledge

Keleş R (1996), *Kentleşme Sürecinde Türkiye*, Kograd Yayınları, İzmit

Keune M., (2001), *Regional İnstitution and Regional Development*, SEED Working Paper, No.16 İnternational Labor Office, Geneva, 6.

Kozak N., Kozak M. ve Akoğlan M.(1997), *Genel Turizm İlkeler Kavramlar*, Turhan Kitabevi, Ankara

Küresel Sistemde Serbest Yönetim Ekonomi, Derl.:M.Akif Çukurçayır, Çizgi Kitabevi, Konya, 2003

Lee C.C. ve Chang C.(2008), *Tourism Development and Economic Growth: Acloser Look at Panels*, *Tourism Management*, 29(1)

Leichenko R.M.(2000), *Exports, Employment and Production: A Casual Assessment of U.S.States and Regions*, *Economic Georaphy*, Vol,76, No.4 s. 303–325

Lumang J.(2008), *Tourism as a Development Strategy: is it The Right Way to Progress? Contours*, 18(4)

Maillat D.(1996), “From the Industrial District to the Innovative Milieu: Contribution to an Analysis of Territorialized Productive Organizations”, *Working Papers*, No: 9606b, University of Neuchatel, IRER, Switzerland

Maillat D., O. Crevoieser. and B. Lecoq (1994), *Innovation, Networks and Territorial Dynamics*, Springer Verlag, Berlin

Maillat, D.(1995), “Territorial Dynamic, Innovative Milieu and Ragional Policy”, *Entrepreneurship and Regional Development*, 7

Marshall J. U. (1989), *The Structure of Urban Systems*, University of Toronto Press, Toronto

Martin R. ve Sunley P.(1998), *Slow Convergence? The New Endogenous Growth Theory and Regional Development*, *Economic Geography*, Vol.74, No3, s.201–227

Mc İntosh R.M. ve Goeldner C.R.(1986), *Tourism: Principles, Practices and Philosophies*, New York

McIntosh R.M.(1975), Tourism: Giant of World Trade, The Science, Art and Business of Tourism

Medlik S.(2003), Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality, Butterworth Heinemann, third edition, Gillingham, UK

Mengi A.(2001), Avrupa Birliğinde Bölge, Bölge Planlaması ve Türkiye, GAP Dergisi, Sayı 15, s.23–26

Meyrbekov A.(1998), Osobennosti Zemelnoy Reformı Stranı v Perekhodnoy Period k Rınu.- Ekonomika Kazakhstana na Poroge XXI veka, Almatı (ArıstanMeyrbekov, PiyasaEkonomisinde Geçiş Süreci İçinde Ülkenin Toprak Reformların Özellikleri, 21. yüzyılın eşğindeKazakistan'ın Ekonomisi, Almatı, 1998).

Mill R.C. ve Morrison A.M.(2002), The Tourism System, 4th Edition, Kendall/Hunt Publishing, İOWA

Milli Ansiklopedi, Kazakistan, 5.cilt, Almatı 2003

Ministry of Ecology and Natural Resources of The Republic of Kazakhstan, Caspian Environmental Program Transboundary Diognostikal Analysis National Report of The Republic of Kazakhstan, Almatı, 1998

Muehlinghaus, S., S. Waelty and H. Elsasser (2001), Endogenous Development and Local Initiatives in Mountainous Communities in Switzerland, University of Zürich

Muhitdinova A.(2009) “Turizmin Kazakistan Ekonomisindeki Yeri ve Önemi” İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler İnstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Nakatkov İ.(2001), Kazakistan Turizminin Tarihi, Almatı

Nazarbayev N.(1997), Kazakistan–2030, Cumhurbaşkanının Kazakistan Halkına Hitabı, Almatı

Nikitinsky E. ve Vuklov V. (2002), “Formirovaniye İ ndustrii Turizma Desyatiletıya Gosudarstvennoy Nezavisimosti Kazakhstana” , Teoriya i Metodika Fiziçeskoy Kultur Dergisi, Sayı 1, Almatı

Nizenko A.(2008), Turizm Potansiyeli, Kazakistan turizm dergisi, Almatı

- Obraztsova İ., Soğuk parasal iklim, Turinfo, 12-19.12.2000
- Olalı H.(1990), Tourism Politikası ve Planlaması, İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul
- Olalı. H. ve Timur A.(1988), Turizm Ekonomisi, Ofis Ticaret Matbaacılık, İzmir
- Özçağlar A.(2003), ‘‘Türkiye’de yapılan bölge ayrımları ve bölge planlama üzerindeki etkileri’’, Coğrafi Bilimler Dergisi, 1
- Özgür H ve Erdal F.(2000), Yerel ve Bölgesel Ekonomik Büyüme ve Gelişme Teorileri,
- Özgür M.(2010), Bölgesel Kalkınma, Ankara Üniversitesi, Coğrafya Bölümü Ders Notları, Ankara
- Özmen F.(2004), Yeni Bölgeselcilik Anlayışları ve Kalkınma Ajansları’, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta
- Petrovskiy A., İpek Yolu, Kazakhstanskaya pravda gazetesi, 16.04.2003
- Piore, M.J. and C. Sabel (1994), The Second Industrial Divide, New York: Basic Books
- Przeclawski K.(1993), Tourism as the Subject of İnterdisciplinary Research, Tourism Research, Critiques and Challenges, Edited by D.G.PEARCE, R.W.BUTLER, ROUTLEDGE, New York
- Pyke, F., G. Becattini and W. Sengenberger (1990), Industrial Districts and Interfirm Cooperation in Italy, Geneva: International Institute for Labor Studies
- Remmers, G.A.(1995), Hitting A Moving Target: Endogenous Development in Marginal European Areas, Gatekeeper Series No:63, International Institute for Environment and Development
- Robert I. Goeldner C.R.(1990), Tourism Principles, Practices
- Rocharungsat P.(2008), Community-Based Tourism in Asia (Edited by G.Moscardo), Building Community Capacity for Tourism Development, CAB İnt. Press
- Ryan C.(1991), Recreational Tourism A Social Science Perspective, Routledge, London
- Sanır F.(2000), Coğrafya Terimleri Sözlüğü, Gazi Kitabevi, Ankara
- Saratov V., Turizmin Gelişim Problemleri, Kazakhstanskaya pravda gazetesi, 16.04.2003

Sarsenov A.(2001), “Razvitie Predpriyatiy Promishlennosti Regiona-Osnova Rosta Ekonomiki”, Kazakhstan na Puti k Novoi Modeli Razvitiya: tendentsii, potentsiyal i imperativi rosta, Materialı Mejdunarodnoi Nauchno-Prakticheskoy Konferentsiyi, Ch.7, Almatı (Arman Sarsenov, “Ekonomi Gelişiminin Temeli, Bölgenin Sanayi İşletmelerin Gelişimidir”, Uluslararası Bilimsel- Araştırma Konferansı, Bölüm.7, Almatı, 2001)

Saupova A.A.(2008), “Kazakistan’ın turizm kaynakları” Kazakistan turizm dergisi, Almatı

Sezgin O.M. (2001), Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı, Detay Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara

Smith S.L.J.(1994), The Tourism Product, Annals of Tourism Research. v.21 n.3

Smith V. (1989), Host and Guests: The Antropology of Tourizm, second edition, University of Pensivania Press.

Soyak A.(2003), Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?, Doğu Üniversitesi Dergisi, 4(2), ss 167-182, İstanbul

Spencelley A. ve Meyer D.(2012), Tourism and Poverty Reduction: Theory and Practice in Less Economically Developed Countries, Journal Of Sustainable Tourism, 20(3)

Stone L.S.(2011), Community-Based Tourism Enterprises: Challange and Prospects for Community Participation, Journal of Sustainable Tourism, 19(1)

Storper, M.(1991), Technology Districts and International Trade: the Limits to Globalisation in an Age of Flexible Production, Los Angeles, Lewis Centre for Regional Policy Studies

Şen Z.(2004), Türkiye’nin Avrupa Birliği Adaylığı ve Katılım Öncesi Stratejisi Çerçevesinde Bölgesel Politika Alanında Uyum Durumunun Değerlendirilmesi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Uzmanlık Tezi, Ekonomik ve Mali Konular Daire Başkanlığı, Ankara

Şımırbayeva G., Medeniyetli Toplum Göstergesi, Kazakhstanskaya pravda gazetesi, 08.05.2003

Şurova A.(1997), Kazakistan’da turizm hizmet pazarı, Al-Peri dergisi, Almatı

Tekeli İ.(2004), ‘Bir Bölge Alancısının Çözmeye Çalıştığı Sorunun Büyüklüğü Karşısında Yaşadığı İç Huzursuzluklar’, Kentsel Araştırmacılar Sempozyumu, C.II, 10–12 Eylül, DPT Yayını, Ankara

TMMOB Şehir Planlama Odası, Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlikler Konulu Komisyon Çalışması (<http://www.spo.org.tr>) E.T 24 Ekim 2012;

Todling F.(1994),“Regional Networks of High-Technology Firms: The Case of the Greater Boston Region”, Technovation, 14 (5)

Tokayeva A., “Tüm turizm ırmakları akmaktadır”, Ekspres K. 16.01.2003

Turistiçeskaya Deyatelnost, Zakon, Astana, 2005

Tutar E.(2004), Turizm Ekonomisi, Türkiye ve OECD, Seçkin Yayınları, Ankara

Tümertekin E.ve Özgüç N.(1997), Ekonomik Coğrafya, Çantay Kitabevi, İstanbul

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (2008), Türkiye’de Bölgesel Farklar ve Politikalar, Yayın No.TÜSİAD-T/2008–09/471, İstanbul

Usta Ö.(2001), Genel Turizm, Anadolu Matbaacılık, İzmir

Van Der Ploeg, J.D.(1999), Endogenous Development: Practices and Perspectives in Europe, Compass Newsletter, (February), Netherlands

Vasilyeva N.(2008), ‘Bizim hazinemiz’, Kazakistan Mirası dergisi, Almatı

Vukolov V.(2002), Uluslararası Turizm Tarihi ve Teorisi, Almatı

Weaver D. ve Oppermann M.(2000), Tourism Management, John Wiley and Sons, Australia Ltd., Milton

Yağcı Ö.(2003), Turizm Ekonomisi, Detay Yayınları, Ankara

Yerdauletov S.R.(2000), Turizm coğrafisi. Tarih, teori, metodler ve pratik eylemler, Almatı

Zahra A.(2011), Rethinking Regionla Tourism Governance: The Principle of Subsidiarity, Journal of Sustainable Tourism, 19(5)

Zeybek N.K.(2005), Birinci Türk Dünyası Turizm Kurultayı, Türkistan

Zhikaidarova Z.(2008), Kazakistan’da Turizm: Turist Tercihlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

İnternet Kaynakları

Akpınar. R., Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim: Yeni Bögeselleşme Paradigması ve Uygulamaları, (www.kentli.org/makale/akpinar.htm) E.T. 09 Aralık 2012

Akdauletulu.M., Aktobe eyaleti,(<http://visitkazakhstan.kz>) E.T. 24 Şubat 2013

Taylor. J., Geographical Income Disparities Within Countries: Is Regional Development Policy The Answer?, 2001, p.12 (www.lancs.ac.uk) E.T. 25 Ocak 2013

Treasury M.(2001), Productivity in The UK: 3-Regional Dimension s39 (www.hm.treasury.gov.uk.) E.T. 18 Aralık 2012

Kazakistan İstatistik Acentası (www.stat.kz) E.T. 14 Kasım 2012

Kazakistan Cumhuriyetinin Başkenti Astanan'ın Resmi Sitesi, (www.astana.kz) E.T 17 Ocak 2013

Kazakistan İstatistik Acentası (www.stat.kz) E.T. 18 Ekim 2012

CIA – The World Factbook, “Kazakhstan”, 1 Mayıs 2008 (www.cia.gov) E.T. 02 Ekim 2012.

Ukrayna ve Moldova’da Kazakistan Cumhuriyeti’nin Büyükelçiliği, “O Razvitii Neftegazovoi Otrastli vRespublike Kazakhstan” (www.kazembassy.com.ua) E.T. 23 Kasım 2012.

ABD Merkezi istihbarat Teşkilatı (CIA) internet sitesi, (www.cia.gov) E.T. 16 Kasım 2012

<http://www.ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=65&Pid=10&Lang=TR>, E.T 08 Eylül 2012

<http://www.kazakhstan-turkey.com/kazakistan-ateselik-yazi.htm>, E.T. 27 Ocak 2013

<http://ru.wikipedia.org/wiki/Атырау>, E.T. 25 Şubat 2013

www.atyrau-city.kz/, E.T. 25 Şubat 2013

http://kk.wikipedia.org/wiki/Батыс_Қазақстан, 25 Şubat 2013

<http://kk.wikipedia.org/wiki/Маңғыстау>, E.T. 25 Şubat 2013

http://kk.wikipedia.org/wiki/Ақмола_облысы, E.T. 26 Şubat 2013

www.akmo.gov.kz/, E.T. 26 Şubat 2013

<http://invest.gov.kz/> , Е.Т. 26 Шұбат 2013

<http://kk.wikipedia.org/wiki/Қостанай> Е.Т. 27 Шұбат 2013

<https://kk.wikipedia.org/wiki/Павлодар>, Е.Т. 27 Шұбат 2103

http://kk.wikipedia.org/wiki/Солтүстік_Қазақстан_облысы, Е.Т. 27 Шұбат 2013

http://kk.wikipedia.org/wiki/Оңтүстік_Қазақстан_облысы Е.Т. 28 Шұбат 2013

<http://kk.wikipedia.org/wiki/Алматы> Е.Т. 28 Шұбат 2013

http://kk.wikipedia.org/wiki/Жамбыл_облысы Е.Т. 28 Шұбат 2013

<http://kk.wikipedia.org/wiki/Қызылорда> Е.Т 28 Шұбат 2013

www.e-kyzylorda.gov.kz/ Е.Т. 28 Шұбат 2013

http://kk.wikipedia.org/wiki/Шығыс_Қазақстан_облысы Е.Т. 28 Шұбат 2013

www.akimvko.gov.kz/ Е.Т. 28 Шұбат 2013

<http://kk.wikipedia.org/wiki/Қарағанды> Е.Т. 28 Шұбат 2013

www.karaganda-region.kz/ Е.Т. 28 Шұбат 2013

www.astana.kz, Е.Т. 28 Шұбат 2013

<http://ekitapyayin.com/id/025/02.htm> Е.Т. 27 Nisan 2013

ÖZGEÇMİŞ

- Adı Soyadı:** Nurdaulet MEDEUOV
- Doğum Tarihi ve Yeri:** 21/09/1988-KAZAKİSTAN
- Medeni Durumu:** Bekâr
- Eğitim Durumu:**
- Yüksek Lisans Diploması:** Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı, 2013
- Lisans Diploması:** L.N. Gumilyev adındaki Avrasya Milli Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Turizm İşletmeciliği, 2010
- Lise Diploması:** Güney Kazakistan, “Daryn” lisesi, 2006
- İş Denevimi:**
- 05.2008 – 08.2010 :** Han Tengri turizm şirketi, dağcılık
- 01.2010 – 03.2010 :** Turizm ve Spor Bakanlığı, Spor Etkinlikler Dalı, stajyer
- 05.2009 – 08.2009 :** Gorizont turizm şirketi, rehber, stajyer
- 06.2008 – 08.2008 :** Dağcılık Seyahati, Astana, Kazakistan, Stajyer
- 07.2008- 08.2008 :** SOS children’s villages, stajyer
- 11.2006- 12.2006:** Rixos President Hotel Astana, garson
- Yabancı Dil:** İngilizce, Türkçe, Rusça
- Sertifikalar:**
- **Strategic and Business-planning**, USAİD-Astana, Kazakhstan, 20.06.2009
  - **Human resources management** USAİD- Astana, Kazakhstan, 16.03.2007
  - **Marketing planning**, Kazakhstan small business development Project-Astana, 05.05.2007
- E-Mail:** nurdaulet_mnd@mail.ru